

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI**

**MÜLTECİ SORUNUNUN TARİHİ ve BİR ÇÖZÜM ARAYIŞI:
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANLAŞMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep YENİCELER

KOCAELİ 2018
T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI

MÜLTECİ SORUNUNUN TARİHİ ve BİR ÇÖZÜM ARAYIŞI:
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANLAŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep YENİCELER

Dr. Öğretim Üyesi Ayşegül GÖKALP KUTLU

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI

MÜLTECİ SORUNUNUN TARİHİ ve BİR ÇÖZÜM ARAYIŞI:
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANLAŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Zeynep YENİCELER

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 27.06.2018/17

Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül GÖKALP KUTLU

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hasret ÇOMAK

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖRNEK

KOCAELİ 2018

ÖNSÖZ

Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması'nın ikili ilişkilere nasıl etki edeceği konusu özelinde dünya gündeminin kanayan yaralarının en büyüklerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkan mülteci konusuna değinen bu çalışma, pek çok değerli akademik araştırmanın bulunduğu literatüre ufak da olsa bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın yazımı sırasında karşılaşılan zorluklar nedeniyle kapıldığım olumsuz düşüncelere asla meydan vermeyen, beni her daim destekleyip başarıyı kendi başarısı gibi görüp önem veren çok değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Ayşegül GÖKALP KUTLU'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Siz olmasaydınız ben pes ederdim hocam, desteğiniz için minnettarım.

İnsan hakları konusunda yaptığım ilk çalışmalara rehberlik eden, bu alanda her daim destekçim olan ve bu tez çalışmasının konusunun belirlenmesi hususunda da tek bir cümlesiyle ufkumu açan Dr. Öğretim Üyesi Serdar ÖRNEK'e teşekkürü bir borç bilirim. Beni bu özel ve önemli alanda çalışmaya teşvik ettiğiniz için ne kadar teşekkür etsem az. 2016 yılında sevgiyle genişleyen, yoğun çalışma dönemimde beni her daim destekleyen, iyi niyetlerini ve dualarını benden hiçbir zaman esirgemeyen, başarımla gururlanıp sorunlarımla benimle birlikte yüzleşen değerli aileme çok teşekkür ederim. En baştan bu güne, her daim yanımda olan, düştüğümde kaldıran, tüm desteğini her daim hissettiğim abim İbrahim'e ve koşulsuz şartsız sunduğu sevgisi ve hoşgörüsü ile varlığıma anlam katan, dünyanın en anlayışlı, en değerli, en sevgi dolu eşi Erdem'e binlerce kez teşekkürler.

Son olarak tezimi ithaf etmek istediğim, bugünü görseydi en çok o gururlanırdı dediğim, doğduğum günden aramızdan ayrıldığı güne dek sevgisini, ilgisini bir an bile üzerimden çekmeyen, bana ve abime dededen çok baba, babadan çok arkadaş olan ve iyilikle güzellikle yaşayıp, iyilikle güzellikle anılan dedem Erol Sıvar'a minnet, hasret ve özlemle...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM MÜLTECİ SORUNUNA DAİR KAVRAMSAL İNCELEME ve SORUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1- ZORLA YERİNDEN EDİLMENİN TARİHİ	4
1.1.1. Göç ve Göçmen Kavramı.....	5
1.1.1.1. Göç Türleri ve Nedenleri.....	6
1.1.1.2. Zorunlu Göç Kavramı ve Zorla Yerinden Edilmiş Kişiler.....	8
1.1.1.2.1. Zorunlu Göç, Zorla Yerinden Edilme ve Devlet Faktörü	9
1.2. SİĞİNMA VE SİĞİNMACI KAVRAMI	11
1.3. MÜLTECİ KAVRAMI	15
1.3.1. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Bünyesinde Yapılan Mülteci Tanımları	15
1.3.2. Bölgesel Düzenlemelerde Mülteci Kavramı	17
1.3.3. Mülteci Hareketliliğinin Sebepleri	19
1.3.4. Mülteci Statüsünün Tespiti ve Tespite Temel Teşkil Eden Nedenler	21
1.3.4.1- Yabancı Olma Koşulu.....	21
1.3.4.2. Korku, Baskı-Zulüm ve Baskı ve Zulüm Teşkil Eden Sebepler	23
1.3.4.2.1. Korku, Baskı ve Zulüm Korkusu	23
1.3.4.2.2. Baskı ve Zulüm Teşkil Eden Sebepler	25
1.3.5. Mülteci Statüsünün Kazanılmasını Engelleyen Nedenler	29
1.3.6. Mülteciliğin Kaybına Sebep Olan Durumlar.....	34
1.3.6.1. Vatandaş Olmuş Ülkenin Himayesinden Kendi İsteği ile Yeniden Yararlanma	35
1.3.6.2. Vatandaşlığın Kaybedilmesinin Ardından Kendi İsteğiyle Yeniden Kazanma	36

1.3.6.3. Yeni Bir Vatandaşlık ve Koruma Kazanılması	36
1.3.6.4. Mültecinin Zulme Uğramaktan Korktuğu Ülkeye Kendi İsteğiyle Yeniden İskanı	37
1.3.6.5. Vatandaşlığı Olan Kişiler İçin Mülteci Statüsünün Kazanılmasını Gerekli Kılacak Koşulların Ortadan Kalkması	37
1.3.6.6. Vatansız Kişiler İçin Mülteci Statüsünün Kazanılmasını Gerekli Kılacak Koşulların Ortadan Kalkması	38
1.3.7. Mülteci Statüsünün Sona Ermesi	39
1.3.8. Geri Göndermeme İlkesi	40

İKİNCİ BÖLÜM

GERİ KABUL ANLAŞMASI KAVRAMI ve KAVRAMIN MÜLTECİ KONUSU YÖNÜNDEN ANALİZİ

2.1. GERİ KABUL ANLAŞMASI KAVRAMI	44
2.1.1. Uluslararası Hukuk Açısından Geri Kabul Kavramı.....	45
2.1.2. Geri Kabul Kavramına Bölgesel Perspektiften Bakış	46
2.1.2.1. Nedenleri ve Önlemleriyle Avrupa'ya Göç.....	47
2.1.2.2. Birlik Açısından Geri Kabul Anlaşması.....	48
2.2. GERİ KABUL ANLAŞMASININ AMACI	50
2.3. GERİ KABUL ANLAŞMASININ NİTELİKLERİ.....	51
2.4. TARİHSEL SÜREÇTE GERİ KABUL ANLAŞMALARI.....	52
2.4.1. Erken Dönem Geri Kabul Anlaşmaları; 1800'lerden-II. Dünya Savaşı'na	52
2.4.2. II. Dünya Savaşı Sonrası (1950'li Yıllardan 1990'lı Yıllara)	54
2.4.3. 1990 Sonrası Dönemde Geri Kabul ve Göçle Mücadele	55
2.5. OLUMSUZ YÖNLERİ BAKIMINDAN GERİ KABUL ANLAŞMALARI	56
2.6- VİZE MUAFİYETİ (VİZE SERBESTİSİ).....	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA İMZALANAN GERİ KABUL ANLAŞMASI

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUM VE GENİŞLEME AŞAMALARINA KISA BİR BAKIŞ	65
3.2. TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TARİHİ	67
3.3. TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANLAŞMASI'NDA TARİHSEL SÜREÇ	69

3.4. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANLAŞMASI’NIN İMZALANMA SÜRECİ	77
3.5. TÜRKİYE-AB GERİ KABUL ANLAŞMASININ İÇERİĞİ	83
3.6. TÜRKİYE-AB GERİ KABUL ANLAŞMASININ TARAFLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN GELECEĞİNE MUHTEMEL ETKİLERİ.....	86
3.6.1. Türkiye’nin Avrupa Birliği’nden Beklentileri	87
3.6.2- İmtiyazlı Ortaklık/Ayrıcalıklı Statü	91
SONUÇ	100
KAYNAKÇA.....	106

MÜLTECİ SORUNUNUN TARİHİ ve BİR ÇÖZÜM ARAYIŞI: TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANLAŞMASI

ÖZET

Göç ve zorla yerinden edilme kavramları dünya var olduğundan bu yana farklı biçimlerde fakat benzer amaçlarla kendini göstermiştir. Savaşlardan ya da ülke içi çatışmalardan kaçarak daha güvenli ve daha iyi bir yaşama doğru yol alan göçmenlere dair haberler özellikle son yıllarda medyada geniş yer bulmaktadır. Yalnızca ve yalnızca hayatta kalabilmeyi amaç edinerek ülkesini terk eden, insanlık dışı yollarla güvenli gördükleri topraklara ulaşmaya çalışan ve bu uğurda oldukça iç acıtıcı biçimde canından olan göçmenlere dair görüntüler her geçen gün daha normal, daha gündelik hayatın bir parçası olarak görülmektedir.

Devletler, özellikle son yıllarda gerçekleşen ülke içi çatışmaların yoğunluğunun artmasının ardından, kendi güvenli topraklarını ülkelerine istenmeyen yollarla giren göçmenlerden ve göç dalgasından korumak istemektedir. Burada tehdit algısını en yoğun olarak hisseden ve çözüme ulaşmak için büyük bir çaba sarf eden bölge olarak Avrupa'yı, daha spesifik bir ifadeyle Avrupa Birliği'ni işaret etmek yanlış bir tespit olmayacaktır. Yıllardır özenle inşa ettiği güvenli bölgesinin istenmeyen göç dalgalarıyla sarsılma ihtimaline karşın Avrupa Birliği ülkeleri, geri kabul anlaşmalarını bir dış politika ve yaptırım aracı olarak sıklıkla kullanmıştır.

Bölgeye göç akımının en yoğun olarak gerçekleştirildiği transit ülkelere bir tanesi olan Türkiye ile yapılan bir Geri Kabul Anlaşması ise bölge güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir. Ülkeler nezdinde endişe konusu olan yasa dışı göç ve göçmen dalgası konuları insani boyutlarda incelendiğinde ortaya çıkan tablo oldukça endişe verici ve üzücüdür. Bu tez çalışması dünyanın karşılaştığı bu son büyük insani krizin çözümü için önerilen uygulamaları ortaya koyması ve bahsi geçen uygulamaların sağlamayı vaat ettiği düzenlemeler hakkında bilgi edinilmesi konusunda küçük de olsa bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Geri Kabul Anlaşması, yasa dışı göç, mülteci, geri kabul

ABSTRACT

The concepts of migration and forced displacement have manifested themselves in different forms, but with similar aims, since the world began. News about immigrants who have gone from war or escaping domestic conflict to safer and better life has been particularly widespread in the media in recent years. Images of immigrants who are leaving the country with the aim of being alive only and trying to reach the lands that they see safe in inhuman ways and who are quite annoyed in this way are seen more and more every day as a part of normal, more everyday life.

States want to protect their safe havens from migrants and migratory waves that enter their countries in unwanted ways, especially after the intensification of domestic conflicts in recent years. Here, it would not be a mistake to point out Europe as a region that is most intensely perceived as threatening and trying to reach a solution, or more specifically, the European Union. The European Union countries have often used their readmission agreements as a means of foreign policy and sanctions against the possibility of the undesirable migration of the safe haven, which has been carefully constructed for years.

It is very important to make a Readmission Agreement with Turkey which regional migration flows are carried out as one of the busiest transit country in terms of ensuring and maintaining the security of the region. The picture that emerges when the issues of concern about the countries, such as illegal immigration and the wave of immigrants, are examined in human dimensions, is quite alarming and sad. This thesis study aims to make a small contribution to informing the world about the proposed practices for resolving this last major humanitarian crisis and about the regulations promised by the betting practices.

Keywords: *European Union, Readmission Agreement, illegal migration, refugee, readmission*

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
ABAD	:Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABÖ	:Afrika Birliği Örgütü
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKPM	:Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
AKTÇ	:Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT	:Avrupa Topluluğu
ATAD	:Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
BENELÜKS	:Belçika-Hollanda-Lüksemburg
BM	:Birleşmiş Milletler
BMMYK	:Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
EFTA	:Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EURATOM	:Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GİGM	:Göç İdaresi Genel Müdürlüğu
GKA	:Geri Kabul Anlaşması
GKRY	:Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IOM	:Uluslararası Göç Örgütü
İHEB	:İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İHİK	:İnsan Hakları İzleme Komisyonu
İKV	:İktisadi Kalkınma Vakfı
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UN	:Birleşmiş Milletler
USAK	:Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
UNRWA	:Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TUSİAD	:Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

GİRİŞ

Dünya var olduğundan bu yana yaşanan ve kimi zaman insanın bizzat kendisinden kimi zaman da insan dışı faktörlerden kaynaklanan etkiler kitleleri göç etmeye zorlamıştır. İnsanları yaşadıkları toprakları terk etmeye zorlayan faktörler söz konusu olduğunda doğal afetleri, savaşları, çevresel faktörleri, işsizliği de içeren geniş bir liste ile karşı karşıya kalınmaktadır. Kitleleri mevcut topraklarından ve düzenlerinden uzaklaştıran, yeni yaşam alanlarına ve umuda yönlendiren etkenlerden en büyük orana sahip olan savaşlar ve savaşların geride bıraktığı yıkım, günümüz göç hareketlerinin arkasındaki temel etkenlerden bir tanesidir.

Yukarıda bahsi geçen ve kitleleri can güvenliklerinin sağlanabileceği bir hayat arayışına yönelten etkenler, özellikle son yıllarda, Avrupa coğrafyasını işaret etmektedir. Refah seviyesi oldukça yüksek ve güvenlik alanındaki hassasiyeti sıklıkla dile getirilen bu topraklar, ülke içi yahut ülkeler arası savaşın ortasında kalan siviller için bir kurtuluş diyarı olarak görülmüştür ve görülmeye devam etmektedir. Özellikle Suriye iç savaşından kaçan ve yönünü Avrupa kıtasına çeviren, bu uğurda Akdeniz’de can veren kadınların, çocukların kısaca çaresiz göçmenlerin cansız ve çaresiz bedenleri üzücü bir sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Birlik topraklarına yönelen istenmeyen göçmen akımlarının, Avrupa Birliği’nin uzun yıllar süresince ve özenle oluşturulan sınır güvenliği ile içteki refahın ve güvenli Avrupa algısının devamı için ne derece sarsıcı olduğu kolayca görülebilecek bir gerçektir. Bölgeye giden göçmenlerin Türk topraklarını yoğun bir şekilde tercih etmesi ise bahsi geçen etkileri güçlendirmiştir. Birlik, bu sarsıcı etkiyi en hızlı ve güvenli şekilde çözmek için uzun yıllardan beri bir dış politika aracı olarak kullandığı Geri Kabul Anlaşma’larına bir kez daha başvurmuştur. Temeli itibariyle bir yasa dışı göçmenin, göç etmeyi amaçladığı ülkeye ulaştığında, transit olarak kullandığı ülke topraklarına geri kabul edilmesini ifade eden kavram Türkiye ile Birlik arasında yürütülen mevcut son dönem ilişkilerinin odak noktasını oluşturmaktadır.

Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması’nın, mülteci sorununa hangi açılardan bir çözüm arayışı olabileceği ve yine bahsi geçen anlaşmanın, taraflar arasındaki ilişkinin geleceğine nasıl bir etkisi olabileceği

konusunda bilgi vermeyi amaçlayan bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Mülteci sorununa dair kavramsal inceleme ve bahsi geçen sorunun tarihsel gelişiminin konu edildiği birinci bölümde, göç ve göçmenlikle ilgili kavramlara ve bu kavramlardan hareketle ortaya çıkan alt başlıklara özenle yer verilmiştir. Mülteciliğin kavramsal, tarihsel ve bir statü olarak derinlemesine incelenmesinin ardından, ikinci bölümde, geri kabul anlaşması kavramına yer verilmiştir. Geri kabul anlaşması ve geri kabul anlaşmasına ilişkin kavramların ayrıntılı bir şekilde incelendiği ikinci bölümde, bahsi geçen kavramın uluslararası hukuk ve Avrupa Birliği hukuku açısından incelenmesinin ardından anlaşma; amacı ve nitelikleri, tarihsel süreci ve olumsuz özellikleri bağlamında da araştırılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü için bir hazırlık aşaması olarak transit ülke ve vize muafiyeti konularına da yer verilmesinin ardından çalışmanın son bölümüne geçilmiştir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nı konu edinen ve bu anlaşmayı mülteci sorunu açısından değerlendiren son bölümde, Avrupa Birliği'nin oluşumu ve Türkiye ile Birlik ilişkileri tarihine kısaca değinilmesinin ardından taraflar arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması süreci tüm hatlarıyla incelenmiştir. Anlaşmanın ve AB'nin Türkiye'nin üyeliğine karşı takındığı tavırların taraflar arasındaki ilişkinin geleceğine muhtemel etkileri konusundaki araştırmanın da yer bulduğu üçüncü bölümde, 2000'li yılların başından bu yana sıklıkla dile getirilen ve pek çok soruna sebep olan Ayrıcalıklı Ortaklık kavramına da yer verilmiştir.

Türkiye, AB'nin varlığına bir tehdit olarak gördüğü en önemli konulardan olan yasa dışı göç ve göçmen dalgasıyla mücadele konusunda kilit ülkelerden bir tanesi konumundadır. Bahsi geçen husustan dolayı Türkiye ile imzalanmış bir geri kabul anlaşması ve bu anlaşmanın tam anlamıyla uygulanabilir olması güvenlik kavramına fazlasıyla özen gösteren Avrupa Birliği için önemli bir konudur. 1959 yılında tam üye olmak adına başvurduğu ve 1963 yılında ortak üye olduğu Avrupa Birliği ile ilgili en büyük hedefi Birlik üyesi bir devlet olabilmek şeklinde açıklanabilecek olan ve tüm çalışmalarını bu amaçla yapan bir Türkiye için Avrupa Birliği ile yapılacak her iş birliği, düşünceleri tam üyeliğe yönlendirmektedir. Türkiye'nin konuyla ilgili görüşlerini ve isteklerini oldukça iyi bilen Birlik de Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanabilmesi için Türkiye'ye serbest dolaşım önermiştir ve bu, tam üyeliğe giden yolda atılan büyük bir adım olarak görülmektedir.

Hali hazırda tüm yoğunluğu ile devam eden mülteci krizi, hayata doğru yol arayan ve rotasını Avrupa topraklarına çeviren göçmenler, göçmenlerin yoğun bir şekilde tercih ettiği ve bu nedenle AB için çok önemli olan ve aynı zamanda tüm motivasyonu Birliğe tam üye olmak olan bir Türkiye'nin ve Türkiye'yi Avrupa Birliği içerisinde görmek istemeyen ve alternatif ortaklıklar öneren kesimlerin var olduğu mevcut ortamda, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması incelenmeye değer bir konudur. Bahsi geçen anlaşmanın, söz konusu mültecilerle ilgili konulara ve Birlik ile Türkiye arasında ilk günden bu yana çalkantılı bir seyir izleyen ilişkilerin geleceği hususuna yapacağı muhtemel etkilere yer vermeyi amaçlayan bu konu, literatürde yer alan ve bu alana yönelik yapılan araştırmalara katkı sağlamayı hedeflemesi bakımından önemlidir ve konuyla ilgili başarılı bir kaynak olarak anılmayı amaçlamaktadır.

Tezin yazım aşamasında Türkiye, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in konuyla ilgili resmi web sitelerinden alınan verilerden fazlasıyla yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra başta Kocaeli ve İstanbul Üniversitesi Kütüphaneleri olmak üzere, üniversite kütüphanelerinden, devlet kütüphanelerinden, web tabanlı dergilerin sağladığı makalelerden, bilimsel veri tabanlarından, anlaşmalardan, sözleşmelerden, kanun maddelerinden sıklıkla ve özenle faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜLTECİ SORUNUNA DAİR KAVRAMSAL İNCELEME ve SORUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1- ZORLA YERİNDEN EDİLMENİN TARİHİ

Dünya tarihinde şahit olunan ve insanların bireysel yahut büyük topluluklar halinde yer değiştirmesi ile ortaya çıkan göç olgusu ve mülteci sorununun tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Uzun yıllar boyunca insanlar, yaşamlarını sürdürdükleri yerleri terk ederek zorunlu ya da isteğe bağlı olarak yeni bir yaşama doğru hareket etmelerine neden olan sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlar pek çok etkene bağlı olarak karşımıza çıkmakla birlikte, bir sonraki bölümde kısaca incelenecek olan sorunların tamamı hayatların değişmesine sebep olmakta, toplumsal ve bireysel pek çok problem ortaya çıkarmaktadır.

Mevcudiyetini sosyal bir varlık olarak sürdüren insanlar, sahip oldukları yapı gereği toplu şekilde yaşama eğilimi göstermekte ve sorunların çözümünü kolaylaştırmak amacıyla bir arada kalma düşüncesiyle hareket etmektedir. Toplu halde yaşama arzusu sonucunda ortaya çıkan güç olgusu insanlık tarihi kadar eski sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Birlikte yaşama eğilimi gösteren bireyler, gücü elinde bulunduran odaklardan ve bahsi geçen odakların sebep olduğu baskı, zulüm ve şiddetten kaçarak tarihin en eski dönemlerinden bu yana var olan sorunların, zorla yerinden edilme ve zorunlu göç olgularının, temelini atmışlardır (Altınışik ve Yıldırım, 2002: s. 5).

Literatürde pek çok kavram bulunması sebebiyle, çalışmanın esas hususlarına giriş yapmadan önce kavramsal bir inceleme yapmak faydalı olacaktır. Bu karar ışığında, uluslararası anlaşmalarda oldukça fazla yer alan ancak yorumlanması açısından farklılıklar bulunan göç, göçmen, sığınmacı, mülteci ve iltica hakkı kavramları incelenecektir.

1.1.1. Göç ve Göçmen Kavramı

Devletler ve anlaşmalar bağlamında alınan önlemlere ve yapılan çalışmalara rağmen artarak devam eden bir olgu olarak karşımıza çıkmakta olan göç; ulusal sınırlar içinde yahut sınır ötesi bir yerden başka bir yere uzun süreli, bir diğer ifadeyle kalıcı olarak, ya da kısa süreli bir yer değiştirme eylemini ifade etmektedir. Bahsi geçen eyleme, göç veren ülke ile göçmenlerin gitmeyi tercih ettiği ülke arasındaki kullanılabilir potansiyeli olan kaynaklar, iş fırsatları, güvenlik, insan hakları, sosyo-politik alandaki mevcut farklılıklar sebep olmaktadır (Gençler, 2010: s. 174).

Uluslararası Göç Örgütü International Organisation for Migration (IOM) tarafından yayımlanmış olan Göç Terimleri Sözlüğü'nde göç tanımı şu şekilde yapılmaktadır; “Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içerisinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler de dahildir.” Yine aynı kaynakta göçmen kavramına da yer verilmiş ve bu konuda uluslararası alanda ortak kabul gören bir tanım bulunmadığı belirtilmiştir. IOM tarafından yapılan tanıma göre göçmen terimi; kişisel rahatlık amacı güderek dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın hür iradesiyle göç etmeye karar veren kişileri ve durumları kapsamaktadır. Yapılan açıklamadan hareketle bu terimin, maddi ve sosyal durumlarını iyileştirerek kendileri ve aileleri için güvenli bir gelecek beklentisiyle başka bir bölgeye yahut ülkeye giden kişileri ve aile fertlerini işaret ettiği görülmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü[GİGM], 2009: s. 22).

Genel geçer bir tanıma ulaşmanın mümkün olmadığı göç olgusu, bahsedilen karışıklığın yanı sıra, tek başına değerlendirilmesi mümkün olamayacak kadar büyük ve çok yönlü bir olgudur. Bahsi geçen olgunun karmaşıklığı ve büyüklüğü, göç ve göçmenlik durumunu açıklamak ve inceleyebilmek için pek çok disiplinin birlikte çalışması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Kişilerin yer değiştirmelerinin altında yatan sebepleri incelemeyi önce, insanları göç etmeye iten nedenlerin meydana getirdiği göç türlerine kısaca yer verilecektir.

1.1.1.1. Göç Türleri ve Nedenleri

Tarihin en eski zamanlarından bu yana gerçekleşmekte olan göçler; nedenler, amaçlar ve hedefe varmak için kullanılan yöntemler gibi farklı kriterlere uygun biçimde tanımlanabilmektedir. Devletler tarafından başlatılan savaşlar, doğa olayları sonucu meydana gelen afetler yahut bir devletin kendi sınırları içerisinde yaşayan vatandaşlarını sürgün etmesi gibi nedenlerle kişilerin, yaşadıkları bölgelerden ayrılmak zorunda kalmaları ya da buna zorlanmaları sebebiyle gerçekleştirdikleri göçler zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır. Literatüre gönüllü göç olarak girmiş olan göç türünde ise bireylerin gönüllülüğü esas alınmaktadır. Yani, bir önceki türde olduğu gibi bir zorlama yahut zorunda bırakılma olmaksızın bireyler, daha iyi yaşam standartlarına ulaşma amacıyla bulundukları yerleri terk etmektedirler. Yaşanılan ülkede iş bulamama ya da yapılan işte karşılaşılan fırsatlara ulaşmada eşitsizlik, yapılan iş ve alınan sonuçlardaki tatminsizlik nedeniyle bireylerin başka ülkelere iş aramaya yahut önceden bulmuş olduğu işte çalışmaya gitmesi işçi göçü olarak tanımlanmıştır. Bahsi geçen işçi göçü, iş gücünün niteliği bakımından incelendiğinde farklı bir tanım yapılmaktadır. Buna göre; eğitimli insanların daha iyi şartlar altında çalışmak, daha iyi fırsatlara ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri göçlere beyin göçü adı verilmektedir (Yılmaz, 2014: s. 1686-1687).

Göç türleri incelenirken de görüldüğü üzere göç olgusu, tek başına incelenmesi mümkün olmayan karmaşıklıkta ve çok boyutlu bir olgudur. Bu nedenle göç sebeplerinin incelenebilmesi ve adlandırılabilmesi için pek çok disiplinin bu çalışmalara katkı sağlaması gerekmektedir. Bireyleri göç etmeye iten sebepler incelendiğinde en büyük nedenin güvenlik olduğu görülmektedir. İnsanlar, hayatlarını devam ettirebilmek amacıyla en temel gereksinimleri olan yeme, içme ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılama hedefiyle hareket etmektedir. Bahsi geçen hayatta kalma güdüsü sebebiyle kişiler, kendilerini güvende hissedebilecekleri ve daha iyi yaşam koşulları altında varlıklarını sürdürebilecekleri coğrafya ve yönetimlere yönelik bir beklenti altına girerek o bölgelere göç edebilmektedirler. Günümüz dünyasının da oldukça ciddi tehditlerinden biri olan ve sahip oldukları ideolojilerini demokratik yöntemlerden ziyade silahlı eylemler ve çatışmalarla kabul ettirmeye çalışan terör örgütleri ve terörizm; fiziksel ve psikolojik açılardan

devletleri, toplumları ve bireyleri oldukça yoğun ve ciddi biçimde tehdit etmektedir. Terörizm tehdidinin yanı sıra, yaşanan savaşlar, iç savaşlar, etnik temizlikler, töre ve namus gibi tehditlerden kaçmak isteyen milyonlarca insan can güvenliklerini sağlama isteğiyle farklı bölge ve ülkelere göç etmişlerdir (Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu[TBMM İHİK], 2010: s. 226).

Göç nedenlerini oluşturan unsurlar arasında en önemli paylardan birine sahip olan can güvenliğini sağlamanın dışında kalan göç nedenleri incelendiğinde, ekonomik sebeplerin de insanların bulundukları yeri terk etmelerinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ülkelerin ve şehirlerin ekonomik açıdan büyümesi ve gelişmesi nüfus hareketlerini derinden etkileyen bir başka hususu oluşturmaktadır. Daha iyi bir yaşama kavuşma beklentisiyle hareket eden insanlar, zaman içerisinde artan ya da azalan oranlarda göç etmişlerdir. Geçimlerini sağlamak, ekonomik kazanımlarını artırmak isteyen insanlar geçmişte olduğu gibi bugün de iş imkânlarının fazla olduğu ülkelere göç etmektedirler. Ülkelerin sahip oldukları siyasal rejimler arasındaki farklar ve siyasal baskı ile sosyal imkânlardaki eksiklik ve farklılıklar göçün siyasal ve sosyal sebeplerini oluşturmaktadır. Bahsi geçen göçler, ülkeler arasında gerçekleştirilebildiği gibi, bir ülkenin farklı bölgeleri arasındaki sorunlar ve dengesizlikler sebebiyle, bir başka ifadeyle ülke sınırları içerisinde de yaşanabilmektedir (Aksoy, 2012: s. 294).

İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri bölgelerden başka bölgelere daha farklı bir yaşam arayışıyla gitmelerinin ardındaki bir diğer sebep ise dinsel faktörlerdir. Dünyanın var olduğu zamandan bu yana gerçek yahut görünürdeki sebebi dini farklılıklar olan pek çok çatışma ve savaş yaşanmıştır. Günümüzde de bahsi geçen sebep etkisini kaybetmemiş, yalnızca farklı şekiller kazanmıştır. Farklı pek çok dine mensup olan ve bahsi geçen dinleri gerçekleştirdikleri eylemler için argüman olarak kullanan terör örgütleri, insanları göç etmek zorunda bırakmaktadır. Tarihte ve günümüzde ibadetlerini özgür biçimde yerine getiremeyen, dinleri temsil edilmeyen, baskı altında yaşamak zorunda kaldığı için yer değiştiren insanların örnekleri çokça mevcuttur. Göçün burada incelenecek son nedeni ise coğrafi ve ekolojik sebeplerdir. İnsanların geçim kaynaklarının yetersiz olması, coğrafi özelliklerin geçim kaynağı oluşturmaya izin vermemesi nedeniyle daha verimli topraklara göç etme arzusu insanlık tarihinin kendisi kadar eski bir gerçektir.

Tarihte, kıtlık yahut kuraklık gibi sebeplerle kişilerin bulundukları yerleri terk etmek zorunda kaldıkları pek çok örnek mevcuttur (TBMM İHİK, 2010: s. 226).

1.1.1.2. Zorunlu Göç Kavramı ve Zorla Yerinden Edilmiş Kişiler

Göç olgusu tarihsel olarak incelendiğinde kişi ya da kitle hareketleri gelişiminin en etkin güçlerinden birisini oluşturan ve özellikle sanayi devriminin ardından modern çağın en önemli ve ön planda yer alan gerçekliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemle belirtilmesi gereken noktalardan bir tanesi bahsi geçen olgunun her zaman kişinin özgür iradesiyle yaptığı seçimler doğrultusunda gerçekleşmediğidir. İnsanlar daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak, iş hayatında ve sosyal hayatta eşit fırsatlar yakalamak, eğitim almak yahut seyahat etmek, yeni yerler görmek gibi amaçlar dışında da ülkelerini terk etmek durumunda kalabilmektedir.

Zorunlu göç yahut zorla yerinden edilme, bireylerin yaşadıkları yerlerden istekleri dışında ayrılmak zorunda kalmalarını ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) göç etmeye zorlananları ya da ülke içerisinde yerinden olmuş kişileri; “zorla yahut mecbur kalarak evlerinden veya sürekli olarak yaşamak zorunda oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak amacıyla, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan yahut bu yerleri terk eden kişi veya bu tip kişilerden oluşan gruplar” şeklinde tanımlamıştır (Tekin, 2011: s. 93).

Zorunlu göç kavramı incelenirken unutulmaması gereken hususlardan biri, göç etmeye yönelik kararın alınmasını gerektiren olayların, tamamen bu bireylerden bağımsız olarak gerçekleştiğidir. Fakat bu durumdan, göç eden bireylerin tamamen edilgen konumda olduğu anlamı da çıkmamalıdır. Bahsi geçen bireyler nereye, ne zaman ve ne şekilde göç edileceği konularında karar mercii konumundadırlar. Göç eden bireyleri zorla yerinden edilen bireylerden ayıran en önemli nokta, bahsi geçen bireylerin yaşayabilmek için kaçmak zorunda olduklarına duydukları inançtır ve bu inanç tarihsel süreçte pek çok göç hareketinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bireylerin yaşam alanlarını terk etmelerini zorunlu

kılan eylemler incelendiğinde göçü, içsel ve dışsal sebeplerin tetiklediği görülmektedir. İnsanlar, ülke içerisinde meydana gelen olaylardan zarar gördükleri için yerlerini terk edebildikleri gibi doğrudan kendi ülke ve bölgeleriyle ilgili olmayan bir sorun nedeniyle de farklı yerlere gidebilmektedirler (Saraçlı, 2011: s. 42).

Bireyleri göç etmeye zorlayan faktörleri üç başlık altında sıralamak mümkündür. Colombia Üniversitesi tarafından yayınlanan Online Forced Migration Module'e (2017) göre bunlar silahlı çatışma kaynaklı göçler, büyüme/gelişme kaynaklı göçler ve felaket kaynaklı göçler olarak sıralanabilmektedir. Silahlı çatışma kaynaklı göçlerde insanlar iç savaş, sistematik hale getirilmiş şiddet, sahip olunan milliyet nedeniyle uğranılan zulüm, ırk, din, siyasi görüş ve dahil olunan sosyal grup gibi nedenlerle evlerini terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Büyüme/gelişme nedeniyle gerçekleştirilen göçler gelişme ve geliştirme odaklı projelerin bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Bu kategoriye örnek olarak, barajlar, yollar, limanlar ve havaalanları gibi büyük ölçekli altyapı projeleri ile kentsel temizleme girişimleri, madencilik ve ormansızlaştırma gibi yaşanılan çevreyi ve bahsi geçen çevrede yaşayan insanları etkileyen çalışmalar gösterilebilmektedir. Üçüncü ve son başlık olan felaket kaynaklı göçler kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır. Üç maddenin ilki depremler, seller, yanardağ aktiviteleri ve heyelanların meydana gelmesi sonucu insanları yerlerinden eden doğal afetler iken; ikincisi ormansızlaşma, çölleşme, küresel ısınma gibi çevresel değişim sonucu ortaya çıkan nedenlerdir. Bahsi geçen konudaki son madde ise endüstriyel kazalar ile radyoaktif etkinlikler gibi insan eylemleri sonucu ortaya çıkan insan kaynaklı felaketler olarak ifade edilmektedir.

1.1.1.2.1. Zorunlu Göç, Zorla Yerinden Edilme ve Devlet Faktörü

Bir önceki bölümde yer verilmiş olan nedenlerden herhangi biri sonucunda zorunlu göç mağduru olan yerinden edinilmiş kişilere mülteci, sığınmacı, ülkesinde yerinden edilmiş kişiler gibi farklı tanımlar atfedilmekte ve bahsi geçen tanımlar çerçevesinde farklı hukuksal rejim ve uygulamalar hayat bulmaktadır. Tanımı, uygulamaları, yaptırımları devletler ve BM gibi yasal kurumlara bırakılmış olan bu

kavramların yanında zorunlu göçün ne olduğu, zorunlu göç mağduru olarak anılabilmek için hangi şartların ve yaşanmışlıkların gerektiği de yine devletlerin takdir ve yorumlarına bırakılmıştır. Burada bahsi geçen ve oldukça eski zamanlardan günümüze kadar artarak gelen asıl sorun isimlendirme değil; bireylerin kendileriyle ilgili olmayan ve rızaları dışında gerçekleşen olaylar sonucunda yaşadıkları coğrafyayı büyük bedeller ödeyerek ve acılar çekerek terk etmek zorunda bulunmalarıdır. Zorla yerinden edilmiş kişileri kavramsal olarak sınırlamak bu kişilerin tabii olacağı uluslararası kural ve yaptırımları da değiştirmekte ve aynı tehlike altında bulunan iki farklı gruptan bir tanesinin mağduriyeti çok daha fazla olabilmektedir (Saraçlı, 2011: s. 45-46).

Bireyleri yaşadıkları bölgeleri terk etmeye iten sebepler incelendiğinde karşımıza en çok çıkan faktör devletlerdir. Bahsi geçen konuda temel etken olarak sayılan devletler, söz konusu göç ve göçün sebep olabileceği zararlar olduğunda farklı bir tutum içerisine girebilmektedirler. Kendilerine yönelen ve yönelmesi muhtemel göç akımları sonucunda uğrayacakları zararları en aza indirmeyi amaçlayan devletler, bu süreci en zararsız biçimde atlatabilmek için yerinden edilen ve zorunlu göç mağduru olan kişileri kavramsal olarak pek çok ayrıma tabii tutmaktadır. Bu da, soruna esas sebep olan etkeni, sorunun çözümü için de esas nokta haline getirmekte ve sorunun çözümünü devletlerin inisiyatifine bırakmaktadır. Başka bir deyişle, bireylerin yerlerinden ayrılmasına sebep olan koşulları meydana getiren ve eylemleri gerçekleştirenlerin genelde devletler olmaları, ülkelerin bahsi geçen göç ve göçmen sorunlarına ilgisiz kalmalarını ve sorunun çözümüne yönelik çalışmaların eksik olmasını da beraberinde getirmektedir.

Devletler, ülkelerindeki baskı ve zulümden kaçan kişilerin kendi ülkelerine girmelerine ve burada kalmalarına izin verme konusunda da tek yetkili konumundalardır. Devletlerin ve bireylerin sığınma haklarına dair durumları incelendiğinde; uluslararası hukuktaki duruma ilişkin ana ilkeye göre bir devletin, yabancıların ülkesine girmesi ve burada kalması hususunda karar verebilecek asıl yetkili olduğu görülmektedir. Bahsi geçen ilkeye göre, bir devletin yabancılara ülkesine giriş hakkı tanıyıp tanınaması o devletin uluslararası alanda sahip olduğu yükümlülükler ve ulusal mevzuatı ışığında incelenmesi gereken bir konudur. Eğer bir devlet, bahsi geçen konuda uluslararası bir yükümlülük altına girdiyse ilgili

anlaşma koşullarına yerine getirmek ve ülkesine girmek isteyen zorunlu göç mağdurlarına izin vermek durumundadır. Böyle bir anlaşma mevcut değilse, bir devletin ülkesine sığınmak isteyen yabancıları kabul etmesine ilişkin kurallar getiren bir uluslararası yapılageliş kuralı ve yaptırım mevcut değildir (TBMM İHİK, 2010: s. 223).

Görüldüğü üzere, bireyleri bulundukları coğrafyayı terk etmek zorunda bırakan sebepler, bölgeyi terk etmek istediklerinde alacakları isim ve tabii tutulacakları uluslararası rejim, başka bir bölgeye gitmek istediklerinde bunun mümkün olup olmadığıyla ilgili alınacak kararlar kişilerin dışındadır ve bireylerin bu konularda seçim şansı bulunmamaktadır. Yukarıda değinildiği üzere kişileri sığınmacı, mülteci, ülkesinde yerinden edilmiş kişiler gibi farklı kavramlarla adlandırmak sorunun çözümüne katkı sağlamak yerine sorunun büyüklüğünü gizlemekte ve can güvenliğini her şeyin üstünde tutarak yaşadıkları bölgeleri terk eden bireyleri oldukça zor durumlara düşürmektedir. İnsanlık tarihinin kendisi kadar eski olan kişisel güvenliği sağlama ve zorunlu göç kavramları günümüzün de kanayan yaralarından biri olmayı sürdürmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, zorunlu göç mağdurlarına dair kavramsal incelemenin devamı olarak sığınma ve sığınmacı, ülkesinde yerinden edilmiş kişiler ve mültecilik kavramları ile mülteci hareketliliğinin tarihi incelenecektir.

1.2. SIĞINMA VE SIĞINMACI KAVRAMI

Etimolojik kökeni Yunanca “asylon” kelimesinin Latincesi olan ve İngilizcesi “asylum” kelimesiyle ifade edilen sığınma, bir kişinin tabi olduğu yahut ikamet ettiği devleti çeşitli baskılar neticesinde terk ederek başka bir devletin ülkesine, diplomatik temsilciliğine, devlet gemi ya da uçağına giderek o devletin korunması altında bulunması kavramını ifade etmektedir. Korunmaya muhtaç olan ve bir devletin çatısı altında bu korumayı arayan kişilere güvenli bir ortam oluşturmanın temel amaç olduğu sığınma, birden fazla kişinin baskı yahut iç savaştan kaçması neticesinde toplu olarak gerçekleştirebileceği gibi, tek bir kişinin ülkesinde maruz kaldığı ayrımcı uygulamalardan ya da siyasal baskılardan kaçarak bireysel sığınma talep etmesiyle de gerçekleştirilmektedir. Eski dilde iltica hakkı

olarak da ifade edilen sığınma hakkı; bir devletin kendi toprakları içerisinde yahut egemenliği altında bulunan yerlerde, çeşitli sebeplerden dolayı güvenlik ihtiyacı duyan kişilere sağladığı koruma olarak tanımlanmaktadır (Çalık, 2015: s. 124-125).

Sığınma ve sığınmacı kavramları incelenirken değinilmesi gereken en önemli noktalardan biri, bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan mültecilik ve mülteci statüsü ile ilgili tanım ve anlam sorunudur. Mülteci kavramı, tarihsel süreçte, önemli uluslararası ve bölgesel düzenlemeler vasıtasıyla şekillendirilmişken sığınma kavramı temel uluslararası belgeler içerisinde yer almamıştır. “Asylum Seeker” kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmakta olan sığınmacı terimi kendi ülkesini terk ederek üçüncü bir ülkeye gidip bahsi geçen ülkeden sığınma talep eden bireyleri ifade etmektedir. Bireylerin sığınmacı olarak tanımlanabilmesi için yapmış bulundukları başvurunun karara bağlanmamış olması tek şart değildir. Henüz başvuru yapmamış ve yaptıkları başvuruları hakkında cevap bekleyen kişiler de sığınmacı olarak tanımlanmaktadır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: s. 1019-1020).

Mülteci ve sığınmacı kavramları birbirleriyle sıkça karıştırılan ve birbirleri yerine kullanılan iki kavramdır. Ancak benzerliğe rağmen iki kavram arasındaki önemli farklılıklar bahsi geçen kavramları birbirlerinden ayrı kılmaktadır. İltica etme hakkının kullanılması neticesinde mülteci statüsü kazanma; hukuki bir statünün elde edilmesini sağlarken sığınma hakkı sonucu sığınmacı olmak, hukuki bir statünün kazanılmasından ziyade fiili ve sığınılan ülkenin yasalarından mülteciler gibi yararlanılmasını öngörmeyen kısa süreli bir korunma ve barınma durumunu ifade etmektedir. Mülteci olmak, mültecilik statüsü hukuki olarak kabul edilmiş bir yabancı olmayı beraberinde getirirken sığınmacı olmak, mültecilik statüsü incelenen ve bahsi geçen sebeple kendisine geçici olarak koruma sağlanmış kişi anlamına gelmektedir. Tüm bunlardan özetle, mülteci olan bir kişinin Cenevre Sözleşmesi tarafından tanınan tüm haklardan yararlandığı, sığınmacı olarak anılan bir kişinin ise sığınma statüsü bildirilmemiş bir yabancı olarak tanımlandığı söylenebilmektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen bir ülkeye sığınmacı olarak başvurmuş bireyler, sığınma başvurularının eşit şartlarda ve adil biçimde incelenmesi, incelemenin devam ettiği sürede ülke içerisinde ikametne izin verilmesi ve bahsi geçen sürede asgari düzeyde dahi olsa sosyal yardım görme haklarına sahip bulunmaktadır (Özcan, 2005: s. 22-23).

Sığınma kurumu, ortaya çıkışı ve tarihsel süreçte yaşadığı değişim ve gelişimler nezdinde incelendiğinde, üzerinde önemle durulması ve araştırılması gereken bir konudur. Kişilerin can güvenliklerinin sağlanması düşüncesi ön plana koyularak alınan önlemler ve kararlar, varlığını geçmişten günümüze geliştirerek sürdüren kurum ve insanlık için önem arz etmektedir. Çalışmanın bu kısmında, sığınma kurumunun ortaya çıkışına ve tarihsel süreçte nasıl bir yol izlediğine örnekler ve açıklamalar eşliğinde yer verilecektir.

İnsanların güvenliklerini sağlama ve hayatlarını devam ettirebilme güdüsüyle hareket ederek toplu halde yaşamaya başlamaları beraberinde güç mücadelelerini, çeşitli baskı ve sorunları da getirmiştir. Uğradıkları şiddet, baskı ve zulümden kaçan insanlar, güvenliklerini sağlayabilmek amacıyla başka bölgelere gitmiş ve koruma aramışlardır. Görüldüğü üzere sığınma arayışı ve sığınma kavramı insanlık tarihinin kendisi kadar eski bir kavramdır. Eski kavimlerin geleneklerinde ve oluşturdukları metinlerde, günümüzdeki bazı uygulamalara temel teşkil eden kural ve yaptırımlar yer almaktadır. Bahsi geçen düzenlemeler, günümüzdeki mülteci hukukunun kurumsallaşmasına da zemin oluşturmuştur.

Uygulamaların orta çıkış tarihi kesin olmamakla birlikte sığınma ve sığınanı koruma kavramı milattan önce 2000’li yıllara kadar uzanmakta ve çeşitli kaynaklarda bu durumun örneklerine rastlanmaktadır. İlk çağlarda sığınma ve korumaya gereksinim duyanın temeli dinsel ve sosyal nedenlerle oluşmuş ve bu sorunlar neticesinde özel kutsal sığınma yerleri oluşturulmuştur. Bu çağlarda, Tanrıya ve kiliseye duyulan saygıyı ifade etmesi nedeniyle sığınmacıları kabul yetkisi kutsal bir konu olarak görülüyor iken daha sonra monarşiler güçlendikçe sorun devlet yetkisi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak sığınma yerlerinde azalma görülmüş, azınlık gurupların inanç ve adetlerinin tehdit edilmesi nedeniyle meydana gelen büyük göç ve sığınma hareketleri gerçekleşmiştir (Altınışık ve Yıldırım, 2002: s. 6).

Antik dönemde sığınma kurumunun ortaya çıkışının ilk örneği Orta Doğu bölgesinde görülmüştür. Bölgede kurulmuş olan Antik Mısır ve Asur medeniyetlerinde yapımına krallar tarafından karar verilen ve korunma ihtiyacı duyan kişilerin kullanımına sunulan mabetler, sığınma hakkının ilk izlerini yansıtmakla birlikte ilk çağlarda sığınma kavramının kutsal bir özellik taşıdığını da ortaya koymaktadır. Kral Assyrophernes’in oğlu anısına yaptırmış olduğu mabedin

koruma arayan insanların ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması kralın, çeşitli tarihçilerce, sığınma haklarının kurucusu olarak adlandırılmasını da beraberinde getirmiştir. İlk ve orta ağ kavimlerinin çoğunda yaygın olan inanışa göre güvenlik ihtiyacıyla mabetlere sığınan bireyler aslında Tanrıya sığınmaktadır ve bu nedenle sığınmacılar yeryzindeki mevcut iktidarın yetki sahası dışında kalmaktadır. Bahsi geçen inanış benimsyen kavimlerden biri olan Museviler, dinsel temelli sığınma hakkını yasal bir müessese olarak düzenlemişlerdir. Tanrıya adama amacıyla yapılan sunaklara sığınan kişilerin oradan ayrılmasının yine Tanrının izniyle gerçekleşebileceğini benimsyen Museviler, kutsal sayılan yerleri zamanla genişleterek önemli şehirleri de sığınmacıların aradıkları korumaya ulaşabilecekleri yerler haline getirmişlerdir (Saraçlı, 2011: s. 54).

Sığınmacılara hak tanıyan bir başka uygarlık olarak karşımıza çıkan Antik Yunan’da, site şehirlerinde, pek çok sığınma yerinin mevcut olduğu bilinmektedir ve bu yerlerde çevreden gelen kişiler de kabul edilmiştir. Tarihi Heredot tarafından anlatılan bir kıssada kardeşini bir kaza sonucu öldüren ve Frigya’dan Lidya’ya kaçan Adrastus isimli kişiden bahsedilmiştir. Kendini Lidya kralına tanıtan Adrastus, Kral Krezus tarafından oldukça hoşgörüyle karşılanmış ve ülkede istediği kadar kalabileceği cevabını almıştır. Sığınma konusu Antik Yunan’ın mitoloji, tarih, şiir ve tiyatro gibi alanlarına da işlemiş ve verilen eserlerde güçsüzlerin korunması konusu büyük yer almıştır. Yunan uygarlığında da, baskı ve zulme uğrayan kişilerin kalmaları için mabetler inşa edilmiş ve bahsi geçen mabetlere sığınanlara zarar veren kişiler kutsala saygısızlık eden kâfirler olarak görülerek ölüm yahut sürgün edilme cezasına çarptırılmışlardır (Odman, 1995: s. 7).

İlk ağlarda karşımıza çıkan uygarlıklardan biri olan Hititler’de de sığınma olgusu çeşitli anlaşmaların konusu olmuştur. Hitit kralı tarafından bir ülke ile yapılan anlaşmada, anlaşmaya taraf olan ülkelerin topraklarına gelen bir mültecinin geri gnderilemeyeceği ifade edilmiştir. Anlaşmayı yapan imparatora göre Hitit topraklarına koruma isteğiyle sığınmış bir mülteciyi göndermek haklı bir davranış sayılmamaktadır. Hititler’in öznesini oluşturduğu bir başka sığınma rneği de amcası tarafından bölgeden uzaklaştırılan ve Mısır’a mülteci olarak sığınan Kral Urhi-Teshup’tur. Bir diğer önemli adımı gerçekleştirmiş olan Aztek Uygarlığı, günümüz mülteci hukukunun en önemli kurallarından biri olan Geri Göndermeme (*non-refoulement*) ilkesinin temelini atmıştır. Aztekler’in “Size korunmak için

sığınan esiri sahibine geri göndermeyin, sizinle yaşayabilir ve siz de ona kötü davranmayın” şeklinde ifade ettiği kavram 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; “Taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı yahut özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir” (Acer vd., 2010: s. 34).

Sığınmayı konu alan ilk hukuksal düzenlemeler Roma İmparatoru I. Jüstinyen tarafından yapılmıştır. Hukuk konusunda mutlak bilgi sahibi olarak görülen kişilerden bir kurul oluşturan imparator, Roma Hukuku’nu düzenlemiştir. Bu düzenlemelerin içerisindeki en önemli noktalardan birini ciddi suçlamalarla karşı karşıya olmayan kişilere sığınma hakkı tanınmasının gerekliliği oluşturmaktadır. İlkçağlarda daha çok dinsel boyutta kalmış olan sığınma yahut iltica hakkı kavramı monarşilerin güçlenmesi ile birlikte daha çok devletlerin konusu haline gelmiştir. Modern dönemde yaşanan ve kitlesel zorunlu göçü mecbur kılan 30 Yıl Savaşları, 20. yüzyılın sonlarında Balkanlar, Latin Amerika ve Afrika’da meydana gelen etnik temizlik, çatışma ve savaşlar ile devam eden; yaşanan yoksulluktan kurtulmak adına Batı Avrupa ve kuzey ülkelerine yönelen göçler ve sığınma talepleri, sığınma kurumunun tarihsel arka planını oluşturmuştur (Şanlı, 2004: s. 71).

1.3. MÜLTECİ KAVRAMI

Mültecilik ile ilgili genel geçer bir tanım bulunmaması sebebiyle bu bölümde, kavramın uluslararası ve bölgesel düzeyde yapılan tanımları incelenecektir.

1.3.1. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Bünyesinde Yapılan Mülteci Tanımları

1922 ile 1946 yılları arasında Milletler Cemiyeti bünyesinde imzalanmış olan uluslararası belgelerde mülteci tanımı yapılırken grup yahut kategori yaklaşımı benimsenmiştir. Bahsi geçen yaklaşıma göre bir kişinin mülteci korunmasının yararlanması için vatandaşı olduğu ülke sınırları dışında bulunması ve devlet

korumasından yoksun olması gerekli sayılmakta ve bu iki kriter mülteci olabilmek için yeterli bulunmaktadır. Milletler Cemiyeti uygulamalarına göre mülteci olarak kimin yahut kimlerin korunacağı konusu seçici ve politik bir süreç olarak görülmüştür ve koruma kapsamı *ad hoc* temelde gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan sürede mülteci sorununa grup temelli yaklaşan ve geçici çözümler sunan Milletler Cemiyeti, bahsi geçen savaştan sonra daha somut kriterler belirleme yoluna giderek, mülteci tanımı konusunda benimsenmiş olan esnek veya açık grup yahut kategori yaklaşımından ziyade daha kapalı ve hukuksal bir yaklaşıma yönelmiştir (Çiçekli, 2009: s. 40).

Uluslararası mülteci hukukunun özü olarak anılan 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 1(A)(2). maddesine göre mülteci, 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korunmasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönmeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs olarak tanımlanmıştır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciği [BMMYK Türkiye Temsilciliği], ty: s. 2).

1951 sözleşmesinde yapılan mülteci tanımında yer verilen sınırlamalar oldukça dikkat çekicidir. Aynı sözleşmenin B(1)(a) maddesinde yer verilen “1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar” ifadesiyle, “Avrupa'da meydana gelen olaylar” ile “Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar” ifadeleri tarih ve coğrafya açısından sınırlayıcıdır. Önemli noktalardan biri de bahsi geçen sözleşmenin devletlere beyanda bulunma yetkisi tanıyarak devletlerin yükümlülüklerini sınırlayabilmelerini mümkün kılmış olmasıdır. Zamanla yeni gelişmelerin yaşanması ve sığınma arayışında olan insan sayısının artması, bahsi geçen hükmün gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü, mülteci statüsü kazanmak isteyen kişilerin herhangi bir sınırlamayla karşılaşmaması düşüncesi üzerine kurulmuştur (Ergüven ve Özturanlı, 2013: s. 1017).

1966 yılında imzalanarak 1967 yılında yürürlüğe giren Mültecilerin Hukuki Statüsü İle İlgili Protokol ile 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer verilen “1 Ocak

1951’den önce meydana gelen olaylar” ve “bahis konusu olaylar sonucunda” ifadeleri metinden çıkarılarak tarih ve coğrafya sınırlamaları ortadan kaldırılmıştır. Yapılan bu gözden geçirme sonucunda sözleşmenin tüm dünyada ve 1951 tarihinden sonra meydana gelen olaylar için de uygulanabilmesinin önü açılmıştır. Yine de, 1951 Sözleşmesi’ni Avrupa’dan gelecek mültecileri kapsayacak şekilde coğrafi sınırlama ile kabul eden devletlere bahsi geçen sınırlamayı sürdürme olanağı tanınmıştır (Şanlı, 2004: s. 82).

1.3.2. Bölgesel Düzenlemelerde Mülteci Kavramı

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü mültecileri korumaya yönelik hükümler içeren başlıca uluslararası belgelerdir ve bu nedenle pek çok bölgesel düzenleme bahsi geçen iki kaynak ışığında düzenlenmiştir. Mülteci hukukunun bölgesel temellerini oluşturan kaynaklarda 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’nde yapılan tanımların benimsendiği görülmekle birlikte, bölgesel kaynaklarda mülteci tanımının çok daha geniş olarak yer bulmuş olması önemli bir noktadır. Bu düzenlemelerden Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) tarafından 1969 yılında kabul edilen Mülteci Sözleşmesi önemli bölgesel kaynakların başında gelmektedir ve metin, iltica hukuku açısından örnek olarak görülmektedir (Peker ve Sancar, 1986: s. 14).

ABÖ tarafından kabul edilen metne göre uluslararası metinlerde kabul edilmiş olan tanımın yanı sıra mülteci ifadesi, “kendi menşe ülkesinin ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle, menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yerde sığınma aramak için daimi ikamet ettiği yeri terk etmeye zorlanan herkes için” geçerli olacaktır. Bahsi geçen konuda yapılan bir diğer bölgesel çalışma Orta Amerika devletleri tarafından Kolombiya’nın Cartagena şehrinde 1984 tarihinde imzalanan Cartagena Deklarasyonu’dur. Deklarasyon, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni aynı şekilde kabul etmekle birlikte bu tanım dışında kalan kişileri de mülteci kapsamı altında almaktadır. Buna göre Deklarasyon, konuya ilişkin şu ifadelere yer vermiştir: “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri ya da

özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişileri de kapsayacaktır” (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK], 1999).

Latin Amerika bölgesinde oldukça eski zamanlardan bu yana gelişmiş olan diplomatik sığınma kavramı, 1889 tarihli Montevideo Anlaşması’nda yer bulmuş ve bahsi geçen metinde siyasi sığınmacılar için dokunulmaz bir sığınma hakkı sağlanmasını öngörülmüştür. Buna benzer şekilde, bölgede imzalanan ve uygulamaya geçilen çeşitli uluslararası anlaşmalarda da diplomatik kurumlarca sağlanan siyasi sığınma hakkının varlığı ve uygulanması konusundaki gereklilik teyit edilmiştir. Bu anlaşmalara önemli bir örnek teşkil eden 1954 Caracas Anlaşması’nda, başka bir ülkeden gelen ve geldiği ülkede inanç, siyasi ve sosyal görüş ile siyasi suç kabul edilen eylemlerden dolayı baskı ve zulme maruz kalan kişilerin sığınmacı olarak kabul edileceği hükmüne yer verilmiştir (Acer vd., 2010: s. 47).

Bir diğer bölgesel düzenleme Arap Devletleri tarafından yapılmıştır ve Arap Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Arap Sözleşmesi’nde, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki tanım kabul edilmiştir. Bununla birlikte ülkesine yönelik savaş, işgal yahut yabancı denetimi; ülkenin bütününde veya bir bölümünde kamu düzeninin ciddi biçimde bozulmasıyla sonuçlanan doğal afet ya da yıkıcı olayların meydana gelmesi nedenleriyle, menşe ülke, yer veya daimi ikameti dışında bir ülkede sığınma aramak zorunda kalan herhangi bir kimsenin mülteci sayılacağı ifadesine de yer verilmiştir (BMMYK, 1999).

Avrupa Birliği tarafından yapılmış olan mülteci tanımında 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin benimsendiği fakat bu tanıma birtakım ilaveler yapıldığı görülmektedir. 2001 tarihli Geçici Koruma Yönergesi’nde yerinden edilmiş kişiler, kendi ülkelerini ya da bulundukları bölgeleri terk etmek zorunda kalmış yahut özellikle uluslararası örgütler tarafından yapılan talep üzerine tahliye edilmiş ve o ülkede devam eden koşullar nedeniyle güvenli ve kalıcı koşullar altında geri dönemeyen; Cenevre Sözleşmesi’nin 1A maddesinin ya da uluslararası koruma sağlayan başka uluslararası ya da ulusal belgeler kapsamına girebilen üçüncü ülke vatandaşları yahut vatansız kişiler, özellikle; silahlı çatışma ya da yaygın şiddet bölgesinden kaçmış kişiler ve insan hakları sistematik veya genel olarak ihlal edilmiş ya da böyle bir duruma maruz kalma konusunda ciddi risk altında olan kişiler şeklinde tanımlanmıştır. 2004 tarihli AB Vasıf Yönergesi, 1951 Cenevre

Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nde yapılmış olan mülteci tanımını benimsemekle birlikte ikincil korumadan yararlanacak mülteciler için çeşitli hükümler ortaya koymuştur (Çiçekli, 2009: s. 49).

Görüldüğü üzere, tarihi insanlık kadar eski olan sığınma arayışındaki kişiler için genel geçer bir tanıma ulaşılamamıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nün mülteci tanımı konusunda esas belgeleri oluşturduğu genel kabul görmekle birlikte, bölgesel ve ulusal alanda bu tanıma eklemelerin yapılarak yorumların getirildiği görülmektedir.

1.3.3. Mülteci Hareketliliğinin Sebepleri

İnsanlık tarihi boyunca meydana gelen tüm mülteci akımlarını şahsına münhasır özellikler taşıyan, benzersiz olaylar olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Her mülteci akımı görünürde oldukça farklı sebeplerden besleniyor, göç eden kişiler çeşitli motivasyonlarla hareket ediyor gibi görünseler de bahsi geçen akımların temelini oluşturan siyasi, ekonomik ve sosyal ikilemler aslında oldukça benzerdir. Uluslararası hukukta mülteci akımının nedenleri belli bir sıralamaya tabii tutulmamıştır fakat insanların kitleler halinde gerçekleştirdikleri ve hayatlarını tamamen değiştiren bu eylemin nedenlerini belli başlıklar altında toplamak mümkündür.

Bu başlıklardan ilki olan devletlerarası savaş, dünyadaki mülteci sayısının artışındaki en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. En eski çağlardan beri yaşanan ve insanların hayatında büyük izler bırakan savaşlar, tek seferde milyonlarca insanı mülteci tanımına dahil edebilecek kadar güçlü unsurlardır. Arap-İsrail savaşları, II. Dünya Savaşı'yla gelen büyük yıkım ve sınırların yeniden düzenlenmesi, Soğuk Savaş sonrasında Sovyetlerin dağılması sonucu yer değiştirmek zorunda kalan kişiler ve özellikle Afrika'da sömürgecilikten kurtulma mücadelesi veren milyonlarca insanın mülteci durumuna düşmesi savaşların ortaya çıkarabileceği büyük yıkımın ne yazık ki sadece birkaç örneğidir. Savaşların ardından gelen etnik çatışmalar mülteci hareketliliğine sebebiyet veren en büyük ikinci etkidir. Toprak edinme talebi yahut baskıdan kurtulmak olmak üzere iki başlık altında toplanabilecek etnik çatışma türlerine genel olarak dil, din farklılıkları

ile farklı ırksal gruba yahut kabileye mensup olmak gibi faktörler neden olmaktadır (Türkoğlu, 2011: s. 105-107).

Etnik bir farklılıktan ya da sebepten kaynaklanmayan çatışmalar sivil çatışmalar olarak adlandırılmaktadır. Sivil çatışmalar, etnik çatışmalar kadar büyük bir mülteci akımına sebep olmamakla birlikte ortaya çıkmasına sebep oldukları mültecilerin sayısı azımsanabilecek gibi değildir. Sivil çatışmalarda önemli olan nokta, çatışmanın nedeninin dine, dile yahut ırka değil sınıfsal ve ideolojik sebeplere dayanıyor olmasıdır. Devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete karşı mücadele verdiği bu çatışma türünde mücadeleyi silahlı örgütler üstlenmektedir. Bir diğer sebep olan baskıcı otoriter rejimler ve devrimci rejimler II. Dünya Savaşı öncesinde oldukça etkili olmuş, pek çok kişinin mevcut yönetimden kaçarak mülteci konumuna geçmesini beraberinde getirmiştir. Burada, bireyleri mülteci olmaya iten nedenler arasında sonuncu olarak incelenecek doğal afetler ve çevre sorunları tartışmalı bir konudur. Bahsi geçen maddeyi bir neden olarak kabul edip etmeme konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Çevresel faktörlerin yahut afetlerin ortaya çıkardığı mülteci sayısı elbette savaşlar, etnik ya da sivil çatışmalar kadar fazla değildir ama yaşanan örnekler, ortaya çıkan mülteci sayısının görmezden gelinemeyecek kadar fazla olduğunu göstermektedir. 1980’li yılların ortalarında Afrika’da iki milyondan fazla insan yaşadığı bölgeleri terk etmiş, yine bir diğer örnek olan Çernobil patlamasından sonra 700 bin kişi güvenlik ve hayatını devam ettirme ihtiyacıyla farklı yerlere gitmişlerdir. Burada önemli olan nokta, bahsi geçen felaketlerin insanlar tarafından uygulanan yanlış politikalar nedeniyle ortaya çıkmasıdır (Türkoğlu, 2011: s. 108-109). Afrika’daki kuraklığın uygulanan yanlış tarım ve toprak politikaları sonucunda ortaya çıkması yahut Çernobil’de yaşananların gereken önlemlerin alınmaması sonucu gerçekleştiğini savunan görüş ve kişilere göre; mültecilerin ortaya çıkmasında esas sebep insandır ve bu nedenle çevresel faktörler ve afetler de mülteci hareketliliğinin sebepleri arasında sayılmalıdır.

1.3.4. Mülteci Statüsünün Tespiti ve Tespite Temel Teşkil Eden Nedenler

Mülteci hukuku için temel teşkil eden 1951 Sözleşmesi'ne göre mülteci olabilmek için iki temel neden bulunmaktadır. Buna göre, mülteci olabilmenin iki temel şartından bir tanesi yabancı olmak, diğeri de baskı ve zulüm korkusudur. Bu koşullar incelendiğinde, mülteci statüsü kazanabilmek için gerekli olan şartların pek çok farklı nedene bağlı olarak ortaya çıkabildiği görünmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bu koşullar ve nedenleri incelenecektir.

1.3.4.1- Yabancı Olma Koşulu

Mülteci statüsü kazanabilmenin koşulu olarak tartışmasız şekilde kabul edilen yabancı olma durumu, kişinin ülkesi dışında bulunmasını ifade etmektedir. Kişiler, ancak baskı ve zulmün oluşturduğu haklı nedenlere dayanarak ve korku içerisinde bulunarak yabancı bir ülkeye kaçmak suretiyle yabancı durumuna düştüklerinde mülteci statüsü kazanabilmektedirler (Odman, 1995: s. 85).

Görüldüğü üzere, yabancı olma şartı mülteci sayılabilmenin temel koşuludur. Ülke sınırları dışında bulunmayı gerektiren bu durum, mülteci statüsünün ülkesellik ilkesine bağlanması anlamına gelmektedir. Bu durum, ait olduğu ülkenin sınırları içerisinde çok zor şartlar altında yaşayan vatandaşlar açısından oldukça kötü bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu ilke sonucunda, ülke içi savaşlar ve bu savaşları takip eden göç hareketleri bağlamında önemli sorunlar meydana gelmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte yaygın olarak uygulanmaya başlanan bazı çatışma bölgelerine çok uluslu askeri güçler gönderme politikası uluslararası insani hukukun temel belgeleri olarak anılan Cenevre Sözleşmelerinde yer almıştır. Sözleşmede “silahlı çatışmalar sırasında özel korumalı bölgeler oluşturma” ifadesiyle yer alan uygulamalar “güvenli bölge” yahut “güvenlik bölgesi” adı altında hayata geçirilmiştir. Amacı, zorunlu iç göçe maruz kalan ve savaştan etkilenen topluluklara ilave koruma sağlamak ve yerinden edilen toplulukların evlerine geri dönebilmesini sağlamak olan bu strateji, uygulamada beklenen faydayı sağlayamamıştır. En önemli ve dehşet içeren örneklerinin Ruanda ve Bosna'da görüldüğü uygulama, güvenliği sağlayamamanın yanında, büyük

katliamlara da sahne olmuştur. Bu durum, ülkelerine yönelik büyük insan göçlerini engellemek adına hareket eden devlet uygulamalarının bedeli çok ağır ödenen bir sonucudur (Peker ve Sancar, 1986: s. 16)

Yabancı kategorisi içerisinde yer alan bir diğer kavram olan vatansızlar da mülteci statüsünün kazanılması açısından incelenmiştir. Vatansız kavramı; hiçbir devlet tarafından vatandaşlığa kabul edilmeyen kişilerle herhangi bir ülkenin vatandaşı olmakla beraber, bu vatandaşlığı yasal veya fiili nedenlerle sona eren ve halen herhangi bir ülkeyle vatandaşlık bağı bulunmayan kişileri ifade etmektedir. Vatansız olma statüsü günümüzde mülteci statüsüne benzetmekle birlikte, sahip olunan özel durumlar nedeniyle vatansızlar, mülteciler ve diğer yabancılardan farklı bir statüye sahiptir (Kavuk, 2015: s. 184; Odman, 2011: s. 8).

Vatansızlara ilişkin statüye Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 1(A)2 numaralı maddesinde şu şekilde yer verilmiştir: "...yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır." Buradan da anlaşıldığı üzere vatani olan kişiler ile herhangi bir tabiiyeti bulunmayan kişiler arasında mülteci statüsünün kazanılması bakımından farklılık bulunmakta ve iki kavramın farklı kabul edildiği görülmektedir. Vatansız kişilerin tabii olduğu herhangi bir yer bulunmadığından, ülke korumasından ve bahsi geçen ülkeye dönüşten bahsedilemez. Sözleşmede belirtilen sebepler neticesinde, ikamet ettiği ülkesini terk eden bir vatansızın bu ülkeye geri dönmesi ve vatani tarafından korunması mümkün değilken, önceden tabii olduğu ülkenin de vatandaşı olmayan bir kişiyi korumaya yönelik yasal bir yükümlülüğü bulunmamaktadır (Odman, 1995: s. 91).

İncelenmesi gereken bir diğer durum birden fazla vatandaşlığı olan kişilerdir. Böyle bir durumda, birden fazla vatandaşlığı olan kişilerden, vatandaşlığını taşıdığı ülkelerden en az biri tarafından korunma imkânı olanlar mülteci statüsü dışında kabul edilmiştir. Bu durum 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde (1A/2) "Birden fazla tabiiyeti olan bir kişi hakkındaki "vatandaşı olduğu ülke" ifadesi, tabiiyetini haiz olduğu ülkelerden her birini kasteder ve bir kişi, haklı bir sebebe dayalı bir korku olmaksızın, vatandaşı olduğu ülkelerden birinin korumasından yararlanmıyorsa, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından mahrum sayılmayacak." şeklinde yer almıştır.

Mülteci başvurusunda bulunmuş bir kişinin tabii olduğu ülkede zulme uğramaktan korktuğunu ileri sürmesi durumunda ilk olarak, bahsi geçen kişinin gerçekten bu ülke vatandaşı olup olmadığının tespitinin yapılması gerekmektedir. Buna ek olarak başvuru sahibinin haklı nedenlerden kaynaklanan zulüm korkusu, vatandaşı olduğu ülke ile bağlantılı olmalıdır. Mültecinin ülkesi dışında bulunması şartı, mültecinin ülkesini mutlaka yasadışı yollardan terk etmesi yahut haklı nedenlere dayalı zulüm korkusuyla ülkeden ayrılması anlamına gelmemektedir. Bahsi geçen kişinin, kişi ülkesi dışında bulunmaktayken koşulların değişmesi sebebiyle mülteci statüsü alabilme talebinde bulunması da mümkündür. Buna göre, ülkesini terk ettiği sırada mülteci statüsü tanınmamış olan fakat daha sonra ortaya çıkan koşullar sonucunda ülkesi dışındayken bu statüyü kazanan kişilere yerinde mülteciler adı verilmiştir (Çiçekli, 2009: s. 19).

1.3.4.2. Korku, Baskı-Zulüm ve Baskı ve Zulüm Teşkil Eden Sebepler

1951 Sözleşmesi, ilk maddesinde ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri sebebiyle zulme uğrayacağı konusunda haklı sebepleri olduğundan vatandaşı olduğu ülke sınırları dışında bulunan ve bahsi geçen ülkenin korunmasından yararlanmayan kişilerden bahseder. Bahsi geçen sebepler, mülteci statüsü kazanabilmenin temel koşullarındandır.

1.3.4.2.1. Korku, Baskı ve Zulüm Korkusu

Korku, genel anlamda, bir tehlike karşısında yahut bir tehlikeyi düşünme sırasında duyulan kaygı, üzüntü ve endişe veya gerçek bir tehlikenin uyandırdığı endişe duygusu olarak tanımlanmaktadır. Korku hakkında pek çok tanım bulunması, bahsi geçen kavramın sübjektif niteliğini ortaya koymaktadır. Sahip olduğu sübjektif niteliğine karşın korku kavramı, 1951 Sözleşmesi uyarınca bir kriter olarak kabul görmüştür. Bahsi geçen sözleşmede ifade edilen korku, kişinin duygusal olarak verdiği tepkiden ziyade, tehdit veya tehlike hissettiği durumun değerlendirilmesini ifade etmektedir. Sahip olduğu sübjektif niteliğinden dolayı korku kavramı, kişilere tanınması gereken mülteci statüsünü belirleme hususunda

kritik bir yere sahiptir fakat kararı netleştiren tek kıstas değildir (Çalık, 2015: s. 120).

Kişilerin davranışlarını yönlendiren ve belirleyen, ırk, din milliyet ve yaşam tecrübeleri gibi etkenler, korku duygusunun sübjektifliğini dengelemek için kullanılmaktadır. Şöyle ki, her birey aynı olaya farklı tepkiler verebilmektedir ve bireyin verdiği bu tepkiler yukarıda da bahsedilen faktörlerin etkisiyle oluşmaktadır. Korku gibi nesnel olmayan bir kavramın bir kriter olarak değerlendirilmesinde bahsi geçen unsurlar da göz önüne alınarak korku kavramı netleştirilmiş ve haklı nedenlerle zulme uğrama ifadesi sözleşmenin temelini oluşturmuştur (Odman, 1995: s. 96).

1951 Sözleşmesi'ne temel teşkil eden zulüm kavramının ne bahsi geçen sözleşmede ne de başka bir uluslararası belgede tanımı yapılmamıştır. Literatürde kabul edilen genel yaklaşım ışığında tanımı yapılacak olursa zulüm; devlet korumasının zafiyete uğraması durumunda temel insan haklarının sistematik ve devamlı bir şekilde ihlal edilmesi biçiminde tanımlanabilmektedir. İltica hukuku kapsamında incelendiğinde kavramdan genel olarak anlaşılan, kişinin bedensel ve zihinsel bütünlüğü, ayrımcılık yasağı, kişi güvenliği ve özgürlüğü hakkı, düşünce, ifade ve inanç özgürlüğü hakkı, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı, adil yargılanma ve suçluluğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılma hakkı, kişisel mahremiyet ve ailenin dokunulmazlığı hakkı, kişinin ülkesini terk etme ve ülkesine dönme hakkı gibi temel insan haklarının uluslararası korumaya ihtiyaç duyulacak düzeyde ihlal edilmesidir (Peker ve Sancar, 1986: s. 20).

Ciddi insan hakları ihlalleri, sistematik ve sürekli şekilde verilen zararlar, öldürme, işkence, fiziksel saldırı, haksız yere hapsedme, siyasi ve dinsel faaliyetlerin yasal olmayan şekilde sınırlandırılması bireylerin uğradığı yahut uğrayabileceği zulüm biçimlerine örnek gösterilebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kişilerin, mülteci statüsü alabilmek için bahsi geçen sebepler dolayısıyla fiilen zulme uğramalarının şart olmamasıdır. Kişilerin, zulme uğrama konusunda haklı nedenlere dayanan korkularının mevcut olması durumu yeterli görülmektedir. Değnilmesi gereken bir diğer nokta da zulüm eylemlerinin bizzat devlet görevlileri tarafından gerçekleştirilebileceği gibi, devlet görevlileri tarafından yetki verilen ve bahsi geçen görevlilerin kontrolü altında hareket eden kişiler tarafından da gerçekleştirilebileceği hususudur. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde

de zulmün tek aktörü devletler olarak ifade edilmemiş yani devlet dışı aktörlerin de zulmü gerçekleştiren kişiler olabileceği, açık biçimde ifade edilmese de, kabul edilmiştir. Devlet dışı aktörlerden kaynaklanan zulme devlet tarafından engel olunmuyor ve koruma sağlanmıyor yahut koruma sağlama konusunda isteksiz davranılıyor ise bir zulümden söz etmenin Sözleşme kapsamında mümkün olduğu görülmektedir (Çiçekli, 2009: s. 54).

1.3.4.2.2. Baskı ve Zulüm Teşkil Eden Sebepler

1951 Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer verilmiş olan ırk, din, milliyet, belirli bir gruba mensup olma ve siyasi düşünce, baskı ve zulme temel teşkil eden kişisel ve siyasal nedenler olarak anılmaktadır. Bahsi geçen nedenler; ırk ve milliyet gibi kişinin doğuşu sebebiyle kazandığı yahut din, siyasal düşünce ve kimi durumlarda belirli bir gruba mensup olma gibi sonradan kazanılmakla beraber kişiyle ve kişinin siyasal durumuyla yakından ilişkisi bulunan temel hak ve özgürlüklerle ilintili niteliklerdir (Odman, 1995: s. 102). Mülteci statüsü kazanabilmek için bireylerin, yukarıda bahsi geçen sebeplerden kaç tanesine sahip olduğu yahut kaç tanesine maruz kalacağından duyduğu korku mühim değildir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında mülteci hukuku için önemli olan beş madde ayrı ayrı incelenecektir.

(a) *Irk*; 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde herhangi bir tanımı bulunmayan ırk kavramı için, 1966 tarihli Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'nin ilk maddesinde yer verilen yaklaşım benimsenmektedir. Buna göre, ırk teriminin “ırk, renk, soy veya ulusal ya da etnik köken” temelindeki ayrımları da kapsayarak tüm etnik grupları kapsayacak şekilde, yani en geniş manada anlaşılması gerekmektedir. Irksal ayrımcı uygulamaları temel alan ayrımcı eylemlerin dünya çapında karşılaşılan ve karşı çıkılan en belirgin insan hakları ihlallerinden olması sebebiyle ırk ayrımcılığı zulmün belirlenmesinde önemli bir unsur olarak görülmektedir (Çiçekli, 2009: s. 55). Burada tekrar vurgulanması gereken nokta, tabii olunan ülkede belirli bir irksal gruba ait olmanın mülteci statüsünün kazanılması açısından tek başına yeterli bir sebep olmamasıdır. Bahsi geçen statünün kazanılabilmesi için, ait olunan irksal grup sebebiyle baskı ve zulme

maruz kalmak yahut baskı ve zulüm göreceğine yönelik haklı bir korkuya sahip olmak gerekmektedir.

(b) *Milliyet*; Irk kavramı gibi milliyet-uyrukluk kavramının da Sözleşme içerisinde bir tanımı bulunmamaktadır. Tanıma herhangi bir açıklık getirilmemiştir fakat literatürde, terim hakkında çeşitli hukuki görüşler ileri sürülmüştür. Literatüre ve uluslararası yargı kararlarına göre, Sözleşmede yer alan milliyet kavramının temelinde bir toplumsal bağlılık olgusu bulunan, karşılıklı hak ve görevlerle birlikte gerçek bir varlık, çıkar ve duygu dayanışması yatan hukuksal bir bağ olarak tanımlanması bazı sorunları da beraberinde getirecektir. Buradaki sorun, mülteci statüsüne girmek isteyen kişinin, vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu ülkenin vatandaşı olduğu için baskı ve zulme maruz kalması gibi anlaşılması ve çözülmesi güç bir gerekçe ortaya atmış olmasından kaynaklanacaktır. Bu çelişkiden dolayı bazı hukukçular, bahsi geçen sebebin bir zulüm ve baskı sorunu teşkil etmesi için vatansız kişiler tarafından ortaya konması gereğini ileri sürmüşlerdir. Buradan hareketle, sözleşmede yer alan milliyet kavramı hukuki bir aidiyeti ifade etmekten ziyade belirli bir kültür, etnik grup yahut dil grubuna mensup olma şeklinde ifade edilmekte ve milliyetten kaynaklanan zulmün bir gruba yöneltilmesiyle haklı nedenlere dayalı korku oluşturabileceği kabul edilmektedir (Odman, 2004: s. 36).

(c) *Din*; Dinin zulüm yahut baskı nedeni olarak adlandırılabilmesi çeşitli nedenlerin sonucu olarak gerçekleşebilmektedir. Bireyler, bir dine mensup olmaları sebebiyle zulüm ve baskı görebilir yahut mensup olduğu dinin gerektirdiği ibadetleri yerine getirmekten alıkonma, ayrımcılığa tabi tutulma gibi eylemlerle karşılaşabilmektedir. Sözleşmede yer bulan din kavramında işaret edilen, semavi yahut semavi olmayan dinleri benimseyen kişiler ile hiçbir inanç sistemini benimsememiş bireylerin, bahsi geçen eğilimlerinden dolayı baskı ve zulme maruz kalmaları durumudur (Barkın, 2014: s. 341). Görüldüğü üzere, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) ve pek çok uluslararası belgede temel hak ve özgürlüklerden bir tanesi olarak yer alan din ve inanç özgürlüğünün ihlali ve kişinin ait olduğu yahut olmadığı bir inanç sistemi nedeniyle sistematik ve devamlı bir zulme tabi tutulması, mülteci statüsü kazanabilmek için gerekli görülen temel nedenlerden bir tanesidir.

(d) *Siyasal Düşünce*; Bireyler, nasıl yönetilecekleri, hangi siyasi görüşü seçecekleri ve siyasi düşüncelerini ifade etmeleri gibi konularda özgürdür ve bahsi

geçen özgürlükler başta İHEB olmak üzere pek çok uluslararası belgeyle koruma altına alınmıştır. İfade özgürlüğü ile ilgili sınırlamalar mevcut olmakla birlikte, bu sınırlamaların kamu güvenliği, ülkenin bütünlüğü, başkalarının itibarının zarar görmesinin engellenmesi ile genel sağlık ve ahlakın korunması gibi konuları kapsadığı görülmektedir. Daha farklı bir ifadeyle, bireylerin düşünme özgürlüğü mutlak ve bir suç teşkil etmez. Sorun oluşturan nokta, düşüncenin eylemsel olarak başkalarına zarar verecek şekilde açığa çıkarılması ve ülke kanunlarına suç olarak görülen eylemlerden sayılmasıdır. Kişinin zulme sadece sahip olduğu siyasi düşünce sebebiyle maruz kalıp kalmadığının yahut maruz kalma tehdidi altında bulunup bulunmadığının netleştirilmesi önemli bir unsurdur. Kişi, eylemleri nedeniyle bir zulüm görmekte yahut zulüm görme tehdidi altında bulunmaktaysa ve bu ceza, tabiiyetinde bulunduğu ülke kanunları gereğince hukuk düzenine uygunsa bu durum tek başına, kişinin mülteci statüsüne hak kazanması için yeterli olmayacaktır (Altınışik ve Yıldırım, 2002: s. 17-18).

(e) *Belirli Bir Toplumsal Gruba Mensubiyet*; Bir grubun sosyal bir grup olarak kabul edilebilmesi ve adlandırılması için bahsi geçen grup üyelerinin doğuştan gelen bir özellik yahut değiştirilemeyecek bir ortak geçmişi veya kimlik ya da bilinç açısından çok temel, kişinin vazgeçmeye zorlanmaması gereken bir özellik yahut inancı paylaşıyor olmaları ve içinde bulundukları toplum tarafından farklı olarak algılandığı için bahsi geçen grubun ilgili ülkede belirgin bir kimliği olmaması durumlarında bir sosyal gruptan söz etmek mümkündür (Özcan, 2005: s. 210). Çocuklar, sözleşmede cinsiyet ayrımcılığına yer verilmemiş olsa da kadınlar, farklı cinsel tercihleri bulunan bireyler, farklı bir sınıfa mensup olan kişiler ile üyesi oldukları sendika ve dernekler sebebiyle baskı ve zulme maruz kalan yahut baskı ve zulme maruz kalma endişesi taşıyan kişiler iltica başvurusu yapma hakkına sahiptir.

(f) *Diğer Sebepler*; Haklı bir nedene dayanan baskı ve zulmün yukarıda değinilmiş olan beş sebebi olan ırk, milliyet, din, belirli bir sosyal grubun mensubu olma ve siyasi düşünce, zulme temel teşkil eden kişisel ve politik sebepleri oluşturmaktadır (Ergül, 2012: s. 221). Kişiler, bahsi geçen kişisel ve politik nedenler dışında, sözleşmede yer almayan fakat uygulamada var olan çeşitli nedenler sonucunda da iltica hakkı kazanabilmektedir. Bunları, adi ve siyasi suçlara dayalı sebepler, savaş ya da şiddete dayalı sebepler ve askeri görevlere ilişkin

sebepler olarak üç başlık altında sıralamak mümkündür. Adi ve siyasi suçlara dayalı sebepler incelendiğinde, bir kişinin bahsi geçen suçlar sebebiyle ceza almasının mülteci statüsü kazanabilmek için yeterli bir sebep olmadığı görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kişinin işlediği suçtan dolayı aldığı ceza sebebiyle mülteci sayılabilmesi için, kişinin işlediği suçla orantılı olmayacak biçimde ve kanunlara aykırı şekilde cezalandırılması, işkence görmesi ve zulme uğraması gerektiği gerçeğidir. Bahsi geçen kişinin mülteci statüsü kazanabilmesi için ülkesindeki yasaların insan haklarına uygunluğu denetlenmeli ve cezanın, ayrımcı uygulamalarda bulunmaksızın herkese eşit olarak uygulanıp uygulanmadığı araştırılmalıdır (Taşdelen, 2011: s. 95).

Askerlik hizmetinin mülteci statüsü kazanılması durumuna temel bir neden teşkil edebilmesi için, kişinin askerlik görevini yerine getirmesinin kendi siyasi, dini yahut ahlaki inançlarına aykırı düşen askeri eylemlere katılmasını gerekli kılacağı düşüncesi sonucu ortaya çıkmaktadır (BMMYK, 2013: s. 35). Sözleşmenin ilk maddesi temel alınarak incelendiğinde, askere alma işleminin yahut askere alınan kişinin zorlanacağı eylemlerin ayrımcı bir tavırla gerçekleştirilmesi durumu da mülteci statüsü kazanmak için önemli bir etkidir. Tüm bunlara ek olarak kişiler, insan haklarını ihlal eden ya da insani hukuk kurallarına aykırı operasyonlara katılmaları ve başka bir ülkeye yönelik gerçekleştirilecek bir operasyona dahil olmaları isteğinden korkmaları gibi durumlarda da mülteci statüsü kazabilmektedir. Askeri hizmetler konusunda herhangi bir istisnaya dahil olmayan yahut başka bir gerekçeyle desteklenmesi gerekmeyen konu, 18 yaş altındaki kişilerin zorla askere alınması yahut silahlandırılmasıdır. Bu durumlarda 18 yaşını doldurmamış olan herkes iltica hakkına sahiptir (Peker ve Sancar, 1986: s. 27).

Savaş yahut şiddete dayalı nedenler incelendiğinde 1951 Sözleşmesi'nin, savaş veya şiddet hareketleri sonucunda ülkesinden ayrılmak durumunda kalan kişiler hakkında özel bir hüküm içermediği görülmektedir. Bahsi geçen sözleşme kapsamına yalnızca savaş yahut şiddet ortamının bulunup bulunmaması fark etmeksizin ırk, milliyet, din, siyasi görüş ve belli bir sosyal gruba mensubiyetleri sonucu zulüm altında bulunan veya bulunma tehlikesi olan kişiler dahil edilmiştir. Bir başka ifadeyle, savaş yahut şiddet ortamından kaçan kişilerin bahsi geçen iki sebeple iltica hakkı kazanmaları mümkün değildir. Kişilerin mülteci statüsü kazanabilmesi için, savaş şiddet ve şiddet ortamında bulunmalarına ek olarak 1951

Sözleşme'nin ilk maddesinde yer alan beş koşuldan en az bir tanesinin de mevcut olması gerekmektedir. Bu konuya verilebilecek en iyi örneklerden birini, ırkçılık temelli olarak başlatılan bir iç savaş oluşturmaktadır (Odman, 1995: s. 119). Buna göre, bireylerin, mensup oldukları ırk nedeniyle zulme tabii tutuldukları savaş ve şiddet ortamından kurtulmak üzere mülteci statüsü kazanma arzuları sözleşmeye uygun görünmektedir.

1.3.5. Mülteci Statüsünün Kazanılmasını Engelleyen Nedenler

1951 Sözleşmesi'nin ilk maddesinde yer verilen bilgidan hareketle; bir kişinin mülteci olabilmesi için gereken tüm koşulların mevcut olduğu durumlarda da mülteci statüsünün kazanılamaması hali ihtimal dahilindedir. Bahsi geçen maddenin D,E ve F bentlerine göre, BM'nin koruması altında olan, uluslararası korumaya ihtiyaç duymayan, barışa karşı suç, savaş suçu, insanlığa karşı suçlar ve ağır genel suçlar kategorileri altında değerlendirilebilecek bir suç işleyen ve BM'nin amaç ve ilkelerine aykırı eylemlerde bulunan kişiler, diğer tüm şartlar uygun dahi olsa mülteci statüsü kazanamamaktadırlar.

(a) *BM'nin Koruması Altında Bulunma*; 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ilk maddesinin D bendinde yer verilen ifadeye göre:

“Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği dışında, diğer bir Birleşmiş Milletler organı veya örgütünden halen koruma veya yardım gören kimselere uygulanmayacaktır.

Durumları, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun konuyla ilgili uygun kararları çerçevesinde kesin olarak halledilmeden, yararlandıkları bu tür koruma veya yardımlar herhangi bir sebeple sona eren kişiler, işbu Sözleşme'den tamamen yararlanırlar.” (BMMYK, ty: s. 3).

Bahsi geçen hükmün sözleşmede yer alma sebebinin BMMYK'nın statüsünün kabulü esnasında sürmekte olan müzakereler olduğu ifade edilmektedir. Statünün taslakları üzerine yapılan çalışmalar sırasında mültecilerle ilgilenen iki kurum olan BM Yakın Doğu Filistin Mültecileri Yardım ve Çalışma Ajansı ile BM Kore Yeniden Yapılanma Ajansı'nın yaptığı çalışmalar ile BMMYK tarafından sağlanan korumanın çatışmasını önlemek hedef alınmıştır. Burada esas ulaşılmak

istenen nokta, BM Yakın Doğu Filistin Mültecileri Yardım ve Çalışma Ajansı'nın (UNRWA) varlığı nedeniyle 1951 Sözleşmesi kapsamı dışında kalan Filistinli mültecilerin statülerini korumaktadır. Bahsi geçen Ajans, 1947 yılının Kasım ayında, Filistin topraklarının BM Genel Kurulu tarafından Yahudi ve Arap devleti kurmak amacıyla iki bölgeye ayrılmasının ardından çıkan çatışma sonucunda, yaklaşık 750 bin Filistinlinin yerinden edilmesi üzerine 1949 yılında kurulmuştur. Bu sebepten dolayı, kendileri için özel olarak yapılandırılmış bir ajansın korumasından çıkarılması uygun görülmeyen Filistinli mültecilerin BMMYK koruması altında yer alan diğer mültecilerle aynı şekilde değerlendirilmesi uygun görülmemiştir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, Filistinlilerin sahip olduğu korumanın amacının mülteci statüsü kazarak bir başka bölgede kalmaları değil, ayrılmaya zorlandıkları ülkelere geri dönmelerinin sağlanması olduğu gerçeğidir (Barkın, 2014: s. 342-343).

(b) Uluslararası Korumaya İhtiyaç Duymayan Kişiler; 1951 Sözleşmesi'nin 1(E) maddesinde konuyla ilgili hüküm şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bu Sözleşme, ikamet ettiği ülkenin yetkili makamlarınca o ülke vatandaşlığına sahip olanların sahip bulundukları hak ve yükümlülüklerle sahip sayılan bir kişiye uygulanmayacaktır.” (BMMYK, ty: s. 3).

Bu kapsama giren kişiler, bir ülkede hayatlarını sürdürmekle birlikte bahsi geçen ülkenin vatandaşlığını kazanamamış kimselerdir. Vatandaş statüsünde bulunmayan bu kişiler, ülke vatandaşlarına sağlanmış olan hak ve özgürlüklerin büyük bölümüne sahip bulunmaktadır. Bahsi geçen hak ve özgürlüklere sahip olmadıkları takdirde mülteci olarak kabul edilecek olan ve ulusal mülteci olarak adlandırılan bu kişiler, genellikle, halkı mültecilerle aynı etnik kökene sahip ülkelerce kabul edilmekte ve yerleşim sağlanmaktadır. Bahsi geçen kişilerin mülteci statüsü kazanmasının, kişiye tanınan hangi haklar sonucunda mümkün olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Ulusal mültecilerin ikamet ettikleri ülke halkıyla kaynaşmış olması ve sınır dışı edilme konusunda, ülke vatandaşlarından farksız biçimde, tam bir devlet koruması altında bulunması durumunda mülteci statüsü kazanılmasının mümkün olmayacağı ifade edilmiştir (Çiçekli, 2009: s. 65).

(c) *Barışa Karşı Suç, Savaş Suçu ve İnsanlığa Karşı Suç İşleyen Kişiler*; 1951 Sözleşmesi'nin 1(F) maddesinin a fıkrasında ifade edilen hüküm şu şekildedir:

“Barışa karşı suç, savaş suçu veya insanlığa karşı suç gibi suçlar için hükümler koyan uluslararası belgelerde tanımlanan bir suç işlendiğine dair hakkında ciddi kanaat mevcut olan bir kişi için uygulanmayacaktır.” (BMMYK, ty: s. 3).

II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllarda hazırlanmış olan sözleşmede, henüz tazeliğini koruyan savaş suçu nedeniyle cezalandırılan kişiler hususuna da değinilmiş ve savaş suçu işleyen kişilere hiçbir şekilde mülteci statüsü tanımama kararına varılmıştır. Bahsi geçen madde, 1945 Londra Anlaşması ile, savaş suçlularını yargılamak amacıyla kurulan Nürnberg Mahkemelerinde yargılanan ve suçu kesinleşen kişilerin ülkelerine girmelerini engelleme çabaları sonucunda sözleşmeye eklenmiştir (Odman, 1995: s. 130).

Bahsi geçen suçlara sözleşmede tek tek yer verilmemiş, bunun yerine suçlar üç başlık altında sıralanmıştır. Başlıkların altında sıralanabilecek eylemlere Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi'nin kuruluş kanununda yer verilmiştir. Buna göre; kanunun 6(a) maddesinde, saldırı ya da uluslararası antlaşma, sözleşme ve garantileri ihlal eden bir savaş planı hazırlama, hazırlık yahut kışkırtma; ortak plana iş birliği yapma ya da bir önceki cümlede ifade edilen eylemlerin başarılmaması için karşı komplo fiilleri barışa karşı işlenen suçlar olarak belirtilmiştir. Aynı kanunun 6(b) maddesinde savaş suçları; yasaların yahut savaş adetlerinin ihlalleri ki buna örnek olarak köle işçilere ya da herhangi bir amaçla sivil halka ya da işgal altındaki bölge halkına, savaş tutsaklarına, denizdeki insanlara kötü davranma ya da onları, rehineleri öldürme ve sınır dışı etme eylemleri gösterilmiştir. Buna ek olarak, kamu ya da özel mülklerin yağmalanması, kent, kasaba ve köylerin ahlaksızca yıkımı ya da askerî gereklilikle açıklamayacak biçimde tahrip edilmesi de savaş suçları olarak belirtilmiştir (Parlak, 2015: s. 48).

Nürnberg İlkeleri'nin altıncı maddesinin son fıkrası insanlığa karşı işlenen suçlara yer vermektedir. Buna göre, cinayet, kitle imha, sürgün ve sivil halka yapılan diğer insanlık suçları ile köleleştirme yahut da siyasi, etnik ya da dini sebeplerle eziyet eylemleri insanlığa karşı suçlar olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, savaş suçu ya da insanlığa karşı işlenen suçlarla ilgili idam ya da eziyet ve

eylemlerin sürdürülmesi de kişilerin, insanlığa karşı suç işlemekle cezalandırılacakları eylemlerdir. Burada değinilmesi gereken önemli noktalardan bir tanesi savaş suçu ile barışa ya da insanlığa karşı işlenen suçların gerçekleştirilmesi sırasında oluşan suç ortaklığının da uluslararası hukuka göre suç sayıldığı gerçeğidir (Parlak, 2015: s. 49). Bir başka ifadeyle, uluslararası hukuka göre suç olan ve cezai yaptırım gerektiren suçları işleyenlerle birlikte, bahsi geçen suça dahil olan, eylemin işlenmesine yardımcı ve ortak olan kişiler de suçlu bulunmakta ve cezalandırılmaktadır.

(d) Siyasal Nitelik Taşımayan Ağır Bir Suç İşleyen Kişiler: 1951 Sözleşmesinin 1(F) maddesi uyarınca sözleşme hükümleri, bir kişi hakkında mülteci sıfatıyla kabul edildiği ülkeye sığınmadan önce, sığındığı ülkenin dışında ağır bir siyasi olmayan suç işlediğine dair ciddi kanaat mevcut ise bahsi geçen sözleşme o kişi için uygulanmayacaktır (BMMYK, ty: s. 3). Bir kişinin mülteci statüsü alabilmesi için, çalışmanın başında ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere, yaşadığı ülkede var olan ağır şartlardan korunmak istemesi ve bahsi geçen kişinin vatandaşı olduğu devletin istenilen korumayı sağlamaması yahut sağlayamamasından dolayı güvenli bir yere gitme amacı taşıması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, ülkesinde adi ve ağır bir suç işleyen kişilerin, cezai yaptırımdan kurutulmak amacıyla başka bir ülkeye sığınma talepleri kabul edilmemektedir (Altınışik ve Yıldırım, 2002: s. 29-30).

Burada yer verilen hükme göre, siyasal nitelik taşıyan bir suçun ağırlığı ne olursa olsun bu suç, mülteci statüsünün kazanılması hususunda engel oluşturmamaktadır. Burada özellikle vurgulanan husus, siyasi niteliği bulunmayan adi suçlarla ilgilidir. Bahsi geçen hükme sözleşmede yer verilmesindeki amaç, ağır adi suç işlemiş kişilerin mülteci statüsü elde etmesiyle iltica etme hakkı kazandıkları ülkeye girişlerinin engellenmesi ve bahsi geçen ülke vatandaşlarının bu kişilerden gelebilecek muhtemel tehlikelere karşı korunmasıdır (Barkın, 2014: s. 344).

(e) BM'nin Amaç ve İlkelerine Aykırı Eylemler: 1951 Sözleşmesi'nin 1(F) maddesinin son fıkrasında, hakkında, Birleşmiş Milletler'in benimsediği amaç ve ilkelere aykırı eylemler gerçekleştirdiği yönünde ciddi görüşler olan bir kişinin iltica hakkı elde edemeyeceği belirtilmiştir (BMMYK, ty: s. 3). Birleşmiş Milletler örgütünün benimsediği amaç ve ilkelere BM Antlaşması'nın ilk bölümünde yer

verilmiştir. Buna göre örgütün amaçları kısaca şu şekilde sıralanmıştır; “uluslararası barış ve güvenliğin korunması, hak eşitliği ve halkların kendi geleceğini belirleme yani self determinasyon ilkelerine saygılı biçimde milletlerarasında dostça ilişkiler geliştirmek, uluslararası ekonomik, kültürel, sosyal, insani sorunların çözümünde iş birliği içinde olmak ve temel insan hak ve özgürlüklerine saygıyı teşvik etmek, bahsi geçen ortak çıkarların kazanımında milletlerarası uyumu sağlayıcı bir merkez olmak” (BM, 1945).

BM Kurucu Anlaşması’nın (1945) ilk bölümünün ikinci kısmında ifade edildiğine göre Birleşmiş Milletler; tüm üyelerin eşit egemenliği, tüm üyelerin anlaşmada öngörülen yükümlülükleri iyi niyet çerçevesinde yerine getirmesi gerekliliği, tüm BM üyelerinin uluslararası anlaşmazlıklarının uluslararası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan barışçı yollarla çözümlemesi, tüm üyelerin başka bir devlet üzerinde tehdit oluşturmaktan yahut başka bir devlete karşı güç kullanmaktan kaçınması, BM anlaşmasına göre gerçekleşen her faaliyetin uygulanmasına tüm üyeler tarafından tam destek verilmesi ve anlaşmada yer alan hiçbir maddenin BM’ye herhangi bir devletin iç işlerine karışma yetkisi vermediği ilkeleri doğrultusunda hareket etmektedir.

Görüldüğü üzere, bir kişinin mülteci statüsü elde etmesine engel teşkil eden Birleşmiş Milletler’in amaç ve ilkelerine aykırı eylemde bulunmak oldukça geniş kapsamlı bir hükümdür. Bahsi geçen bu madde, savaş suçları ile barışa ve insanlığa karşı işlenen suçların hali hazırda BM amaç ve ilkelerine aykırı eylemler olmaları sebebiyle 1/F(a) hükmüyle de kısmen çatışmaktadır. 1951 Sözleşmesi’nde, BM’nin amaç ve ilkelerine aykırı eylemlerde bulunan kişilerin mülteci olamayacağına ilişkin yer alan madde ile esasen yeni bir unsur getirilmemiştir. Bahsi geçen madde ile daha önceki iki bent kapsamı dışında kalabilecek eylemlerden BM amaç ve ilkelerine aykırı olanlara genel olarak yer verilmiştir. Yukarı da bahsedildiği üzere BM amaç ve ilkeleri, devletlerin birbirleriyle ve uluslararası toplumla ilişkileri sırasında benimsemesi ve uyması gereken temel kuralları işaret etmektedir. Buradan hareketle, bahsi geçen ilke ve amaçlara aykırı eylemde bulunmuş bir kişinin, bir devletin BM ilkelerini yok saymasına yahut ihlal etmesine araç olacak biçimde o devlet içinde söz sahibi olması gereği ortaya çıkmaktadır. Şimdiye kadar bir emsal karar çıkmasına neden olacak herhangi bir örneğin yer almadığı bu

kararın sahip olduğu genel nitelik sebebiyle, dikkatle uygulanması konusundaki gereklilik vurgulanmıştır (BMMYK, 2013: s. 34).

1.3.6. Mülteciliğın Kaybına Sebep Olan Durumlar

Mülteci statüsünün tanınması ile eksiksiz şekilde sağlanan Sözleşme korumasını da içeren uluslararası koruma, bir devletin sağlaması gereken korumayı başka bir devletin sağladığı durum olarak ifade edilmektedir. Mültecinin vatandaşı olduğu devlet ile arasında var olan vatandaşlık bağı, bahsi geçen devletin kendisinin korumaması yahut koruyamaması ile bazı durumlarda devletin, mevcut olan zulmün ilk dereceden aktörü olması sebebiyle zayıflamıştır. Bu sebepler sonucunda vatansız konumuna düşen bireyin ihtiyaç duyduğu ulusal koruma, sığınma talebinin kabul edilmesi sonucunda, başka bir devlet tarafından sağlanmaktadır. Mülteci olma durumu, istisnai bir statü olup, korumaya ihtiyaç duyulan durumların ortadan kalkmasının ardından sona ermektedir. Korunma ihtiyacının ortadan kalkışının tespiti, haklı nedenlere dayalı zulüm korkusunun mevcut olup olmadığının ispatıyla gerçekleşmektedir (Övünç Öztürk, 2016: s. 398).

1951 Sözleşmesi'nin ilk maddesinin C fıkrasına göre;

- 1-Vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteğiyle tekrar yararlanan,
- 2-Vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusıyla tekrar kazanan,
- 3-Yeni bir vatandaşlık kazanan ve vatandaşlığını yeni kazandığı ülkenin korumasından yararlanan,
- 4-Kendi arzusıyla terk ettiğı veya zulüm korkusuyla dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusıyla tekrar yerleşmek üzere dönen,
- 5-Mülteci sayılmasını gerektiren şartlar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan kaçınmaya devam edemeyecek olan ve
- 6-Tabiiyetsiz olup da, mülteci sayılmasına yol açan şartlar ortadan kalktığı için normal ikametgâhının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda olan kişilerin sahip oldukları mülteci statüsü sona erecektir (Peker ve Sancar, 1986: s. 29).

Yukarıda yer verilmiş olan altı hükümden ilk dört tanesi mültecinin kendi rızası sonucu durumunda meydana gelen değişiklikleri yansıtmaktayken son iki hüküm, zulme uğramaktan korkulan ülkede vuku bulan değişiklikler sonucunda kişiyi mülteci durumuna düşüren sebeplerin ortadan kalkmasıyla uluslararası

koruma ihtiyacının son bulacağı düşüncesine dayanmaktadır (BMMYK, 2013: s. 25). Sözleşmenin 1(C) maddesinde yer alan ve statüyü sonlandıran şartların temelini, bireye sağlanan ikame koruma anlayışına artık ihtiyaç duyulmaması oluşturmakta ve buna ek olarak, mülteciliğin daimi bir statü olmadığı da bahsi geçen hükümle ortaya konmaktadır (Övünç Öztürk, 2016: s. 401-402).

1.3.6.1. Vatandaşı Olduğu Ülkenin Himayesinden Kendi İsteği ile Yeniden Yararlanma

“Vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden kendi isteğiyle yeniden yararlanırsa...” (1/C(1))

Burada yer verilen sona erdirm hükmü vatandaşı olduğu ülke dışında ikamet eden mültecilerle ilgilidir. Kendi ülkesinin sağlayacağı korumadan yararlanan bir mültecinin iltica ettiği devletin korumasına ya da uluslararası korumaya ihtiyacı kalmadığı için mülteci statüsü sona ermektedir. Bahsi geçen kişi artık, statüyü kazabilmek için geçerli olan, vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden yararlanamama yahut da yararlanmak istememe konumunu kullanabilecek durumda değildir. Mülteciliğin bu bağlamda sona ermesi konusunda önem arz eden üç husus; gönüllük, amaç ve yeniden yararlanma olarak belirtilmektedir. Mülteciliğin sona ermesi için kişiler, korumadan yararlanmak için seçimi kendileri yapmalı, yani alınan karar iradi olmalıdır. Bunun yanı sıra, mültecinin, vatandaşı olduğu devletin korumasından yeniden yararlanma amacıyla hareket etmesi gereklidir. Son olarak, mültecilerin, vatandaşı bulundukları ülkenin korumasından yeniden yararlanmak adına bahsi geçen korumayı fiilen talep etmiş olmaları gerekmektedir. Burada en önemli nokta, mültecilerin bu konuda yaptıkları başvuru olumlu şekilde sonuçlanana kadar sahip oldukları mülteci statüsünü ve bu statünün kendilerine sağladığı hakları korumaya devam etmeleridir (BMMYK, 1998: s. 25).

1.3.6.2. Vatandaşlığın Kaybedilmesinin Ardından Kendi İsteğiyle Yeniden Kazanma

“Vatandaşlığını yitirdikten sonra kendi isteğiyle yeniden kazanmışsa...”
(1/C(2))

Vatandaşlığın yeniden kazanılması sonucu mülteci statüsünün kaybedilmesi hükmü bir önceki maddeyle benzerlik göstermektedir. İlk hükümde bir mültecinin, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteğiyle yararlanması halinde sahip olduğu statü son buluyorken bu hüküm, statünün sona ermesini eski vatandaşlığın yeniden kazanılması şartına bağlamıştır. Kişi, eskiden vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu devlete başvuruda bulunur ve vatandaşlığını geri kazanırsa mülteci olarak sahip olduğu statü, hak ve özgürlükler son bulmaktadır. Burada önemli olan nokta, söz edilen kazanımların kişinin rızası sonucu gerçekleşmesi gereğidir. Vatandaşlık bağının kalmadığı ülke kendi isteğiyle bu bağı tekrar kurmak ister ve kişiye vatandaşlığını ve haklarını geri verirse bu durum, mülteci statüsünün direkt olarak son bulmasına neden olmaz. Bu durumda statünün sona ermesi için mültecinin kendisine sunulan vatandaşlık haklarını özgür iradesiyle kabul etmesi gerekmektedir (Altınışik ve Yıldırım, 2002: s. 25-26).

1.3.6.3. Yeni Bir Vatandaşlık ve Koruma Kazanılması

“Yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve vatandaşlığını kazandığı ülkenin himayesinden yararlanıyorsa...” (1/C(3))

Kişinin yararlandığı bir ulusal koruma mevcut olduğu için uluslararası korunma ihtiyacının ortadan kalkması ilkesine dayanan bu hüküm, mülteci statüsünde bulunan kişinin yeni bir vatandaşlığı kendi isteğiyle kazanması vesilesiyle, vatandaşlık bağı kurduğu ülkenin koruması altına girdiğini de ifade etmektedir. Mülteci statüsündeki kişinin kazandığı vatandaşlık olarak işaret edilen bu yeni statü, genelde, kişinin mülteci olarak ikamet ettiği ülkenin vatandaşlığıdır. Anlaşmaya taraf devletlerin mültecilere vatandaşlık sağlamayı kolaylaştırmak ile yükümlü olmalarına karşın, genelde, bu yükümlülük kişiyi mülteci olarak tanıyan ve topraklarına iltica edip, oradaki kişilerle yaşamaya entegre olması sonucunda

iltica edilen ÷lkeye dñşmektedir. Bir bölgeye yerleşip oradaki yaşama uyum sağlanmasını sosyal açıdan yetersiz bulan BMMYK'ne göre bunun sağlanabilmesi için bir nesilden fazla bir süre boyunca orada yaşanması gerekmektedir. Yine de, kişilere üçüncü bir ÷lke tarafından vatandaşlık verilmesi sık rastlanılan doğal bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Kişilerin yeni kazandığı vatandaşlığın ÷lke korumasını da beraberinde getirmesi durumunda, sahip olunan mülteci statüsü de sona ermektedir (Odman, 1995: s. 150).

1.3.6.4. Mültecinin Zulme Uğramaktan Korktuğı ÷lkeye Kendi İsteğıyle Yeniden İskanı

“Ayrıldığı ya da zulüm korkusuyla dışında ikamet ettiği ÷lkeye kendi isteğıyle, yeniden yerleşmek üzere dönmüşse...” (1/C(4))

Mülteciliğın son bulmasıyla ilgili olan dördüncü hüküm, hem bir tabiiyeti bulunan hem de herhangi bir vatandaşlık bağı olmayan kişilere uygulanmaktadır. Bahsi geçen hükme, asıl ÷lkesine yahut eskiden sürekli ikamet yeri olan ÷lkeye dönmüş olup, dönmeden önce sığınma ÷lkelerinde ikamet ettiği esnada mülteciliğın sonra ermesiyle ilgili birinci yahut ikinci fıkralar doğrultusunda, sahip oldukları mülteci statüsünü kaybetmiş kişiler girmektedir. Fıkroda bir diğer belirtilen nokta yeniden iskânın gönüllü bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Bununla işaret edilen nokta, eskiden vatandaşı olunan ÷lkeye yahut da daha önceki daimî ikamet ÷lkesine sürekli yerleşim amacıyla dönme eyleminin gerçekleşmesidir. Mülteciler tarafından eski ÷lkelerine, bu ÷lkenin pasaportuyla değil de farklı bir seyahat belgesiyle yapmış oldukları geçici bir ziyaretin yeniden yerleşme eylemi olarak görülmemesinden dolayı bu durum mülteci statüsünün kaybını beraberinde getirmez (BMMYK, 1998: s. 26).

1.3.6.5. Vatandaşlığı Olan Kişiler İçin Mülteci Statüsünün Kazanılmasını Gerekli Kılacak Koşulların Ortadan Kalkması

“Mülteci statüsünün kazanılmasını gerektiren koşulların ortadan kalkması nedeniyle, vatandaşı olduğu ÷lkenin himayesinden yararlanmayı artık reddetmezse;

Şu kadar ki bu fıkra hükmü, daha önceki zulüm uygulamalarına dayanan zorunlu nedenler göstererek, vatandaşı olduğu ülkenin himayesini reddeden işbu 1. maddenin A bölümünün 1. paragrafında sözü edilen mülteciye uygulanmayacaktır...” (1/C(5))

Mültecinin terk ettiği ülkedeki baskı ve zulüm ortamının ortadan kalkması sonucunda geçerli olan hükme göre, mülteci, ülkesini terk etmesine sebep olan haklı nedenlere dayalı baskı, korku ve zulüm ortamının sona ermesiyle ülkesinin vatandaşlığını yeniden kazandığında bu korumayı reddedemeyecektir. Böyle bir durumda kişilerin mülteci statüsü son bulmakta ve ülkelerine dönmeleri beklenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kişinin tabiiyetinin bulunduğu ülkedeki nesnel koşullardır. Sona erdirmeye hükmünün usulüne uygun olarak uygulanabilmesi için menşe ülkede zulme uğrama korkusunun dayanağını ortadan kaldıracak köklü, büyük, öze ilişkin ve kalıcı değişimlerin yaşanması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, menşe ülkede gerçekleşen geçici barış ve istikrar dönemi mülteci statüsünün son bulması için geçerli değildir. Yaşanan değişimin ne kadar sağlam temellere dayandığının tespitinin oldukça dikkatli bir şekilde yapılması gerekliliğinden dolayı bahsi geçen süreç uzun bir zaman aralığında da gerçekleşebilmektedir (BMMYK, 1998: s. 27).

Son olarak eklemek gerekir ki, yukarıda ifade edilen ve statünün kaybının ülkeye geri dönüş ile gerçekleştiğini belirten madde istisnasız değildir. Buna göre, asıl ülkedeki koşullarda esaslı ve kalıcı değişiklikler meydana gelse bile, asıl ülkelerinde kendileri ve aile bireyleri ağır zulüm görmüş, işkenceye uğramış, beden ve ruh sağlığı zarar görmüş kişiler tüm koşullar uygun olsa dahi ülkesine dönmek istememe hakkına sahiptir (BMMYK, 1998: s. 28). Bu durumda kişilerin sahip olduğu mülteci statüsü ve bu statü ile gelen haklar varlığını korumaya devam etmektedir.

1.3.6.6. Vatansız Kişiler İçin Mülteci Statüsünün Kazanılmasını Gerekli Kılacak Koşulların Ortadan Kalkması

“Vatansız olup da, mülteci statüsünün tanınmasına yol açan nedenler ortadan kalktığı için, mutad ikametgâhının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda olan her

kişi; Şu kadar ki, işbu fıkra, mutad ikametgâhının bulunduğu ülkeye dönmeyi reddetmek için evvelce uğradığı zulümden kaynaklanan haklı nedenler öne sürebilen A bölümünün 1. fıkrasında belirtilen bir mülteciye uygulanmayacaktır.” (1/C(6))

Mülteci statüsünün son bulduğu durumlarla ilgili olan altıncı ve son madde bir vatandaşlığa sahip olan kişilerle ilgili beşinci maddenin benzeridir. Koşullarının birebir beşinci maddedeki gibi yorumlanması gereken bu maddenin farkı, önceden yaşadığı yere geri dönebilme şansı olan vatansız kişilere yönelik olmasıdır. Burada belirtilmesi gereken nokta, ilgili kimsenin, eski ikamet yeri olan ülkeye, koşulların değişmesi halinin dışında, her zaman geri dönebilmesi gerekmektedirken konu vatansız kişiler olduğunda bu durumun her zaman mümkün olmayabileceğidir.

1.3.7. Mülteci Statüsünün Sona Ermesi

Çalışmanın şimdiye kadarki kısmında değinildiği üzere mültecilik, kazanılması belli koşullar altında mümkün olan, bazı durumlarda koşullar sağlansa dahi elde edilemeyen bir statüdür. Bunlara ek olarak mültecilik, mutlak ve sonsuz bir kazanım değildir. İptali ve sona ermesini gerektiren şartların vuku bulması ile kişiler, kazanmış oldukları iltica hakkını kaybedebilmektedir.

Mülteci ve İkincil Koruma Statüsü Yönergesi'nin 14. Maddesinde mülteci statüsünün sona ermesiyle ilgili durumlar şu şekilde ifade edilmiştir;

(a) Bahsi geçen yönergenin yürürlüğe girmesinin ardından üye ülkeler, yapılmış olan uluslararası koruma başvurularına ilişkin olarak mülteciliğin son bulması durumunda, bir üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız kişiye devlet organları, idari, adli ya da yarı adli organlar tarafından verilen mülteci statüsünü iptal edecek, sona erdirecek ya da statüyü uzatma amacıyla yapılan başvuruları reddedecektir.

(b) Kişinin mülteciliğinin, ilgili tüm gerçekleri bildirme ve sahip olduğu tüm belgeleri sunma yükümlülüğü saklı kalmak şartıyla, mülteci statüsü sağlayan üye ülke, bahsi geçen kişinin mülteci statüsünü sona erdirdiğini yahut hiçbir zaman mülteci statüsü alamadığını bireysel olarak kanıtlama zorunluluğu altındadır.

(c) Mülteci statüsünün verilmesinin ardından statü sahibi kişi, 12. madde uyarınca hariç tutulması gereken biri ise ya da hali hazırda hariç tutulmuşsa, ayrıca sahte belgeler kullanmayı da içerecek şekilde bulunduğu yalan beyanlar veya beyan etmekten kaçındığı gerçekler neticesinde mülteci statüsü sağlanmışsa bunun tespitini yapan ilgili ülkenin, verdiği statüyü sona erdirmeye, iptal etmeye ya da uzatma talebini reddetme hakkı vardır.

(d) Mülteci statüsüne sahip olan kişinin, ikamet ettiği üye ülke için güvenliğine tehdit oluşturduğu yönünde makul şüpheler varsa ve özellikle ciddi bir suçtan hüküm giymiş biri olarak o üye ülkenin toplumu için bir tehlike oluşturduğu durumlarda üye ülkelerin, bir devlet organı yahut idari, adli veya yarı adli bir organ tarafından verilmiş olan mülteci statüsünün iptal edilebilmesi, sona erdirilebilmesi ve uzatma yönündeki taleplerin reddedilebilmesi mümkündür. Bahsi geçen durumlarda, mülteci statüsü henüz verilmemişse üye ülkeler, bahsi geçen statüyü vermeme kararı alabilmektedir ancak burada belirtilmesi gereken nokta, bu kişilerin Cenevre Sözleşmesi'nden kaynaklanan haklarının saklı olduğu gerçeğidir (Özcan, 2005: s. 212).

1.3.8. Geri Göndermeme İlkesi

Mülteci hukukunun temelini, sığınma arayan bir kişiyi ülkesinden ayrılmaya zorlayan koşulların mantıklı, tutarlı ve makul gerekçelerle temellendirilmesi koşuluyla, ilgili kişiye uluslararası koruma sağlanması ve sağlanan bu korumanın ulusal himaye gerçekleşene kadar devam ettirilmesi ilkesi oluşturmaktadır. Mülteci hukukunun yapı taşı olarak görülen bu amacın yerine getirilmesi için en önemli öge olan “geri göndermeme ilkesi” uluslararası insan hakları hukukunda sığınma hakkına ihtiyacı olan ve bu hakkı arayan kişilere tanınan tamamlayıcı koruma biçimlerinin en önemlisi olarak görülmektedir (Ergüven ve Özturanlı, 2013: s. 1024). Mültecilere sağlanan uluslararası koruma hususunda oldukça önemli bir yer işgal eden geri göndermeme ilkesine göre mülteciler, ırkı, dini, sahip olduğu milli kimliği, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri sebebiyle hayatlarının ve özgürlüklerinin tehdit altında olacağı bir ülkeye iade edilememekte ve geri gönderilememektedir. Güvence altına alınması 1951 Sözleşmesi ile

gerçekleşen bu ilke, aynı zamanda, uluslararası örf ve adet hukuku kuralı olarak da benimsenmiştir (Güler, 2016: s. 51). Hüküm, sözleşmenin 33. maddesinde şu şekilde yer almıştır:

“Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir.” (33/1)

Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta, 1951 Sözleşmesi’nin 33. maddesinde yer alan ve mülteci hukukunun temelini oluşturan maddenin sağladığı korumanın mutlak olmadığı gerçeğidir. Bahsi geçen maddenin 2. fıkrasında yer alan hüküm geri göndermeme ilkesinin istisnasını oluşturmaktadır. Buna göre;

“Bununla beraber, bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.” (33/2)

İltica başvurusu yapılan devletler, başka bir ülkeden iltica hakkı elde etme hakkı olmayan sığınmacıların sınırda reddedilmeleri halinin yanı sıra; bir mültecinin sığınma ülkesinden yaşam, özgürlük ve fiziksel güvenliğinin tehlike altında olabileceği topraklara sınır dışı edilmesi durumunda ve mültecilerin zulüm korkusu duydukları menşe ülkelerine zorla geri gönderilmeleri yahut zulüm korkusu duydukları menşe ülkelerine sınır dışı edilme ihtimali mevcut olan bir ülkeye gönderilmeleri durumlarında mültecileri sınır dışı veya iade etmeme yükümlülükleri altındadır. Ancak, ulusal güvenlik ve kamu düzeni yahut mültecinin ağır bir adi suçtan mahkûm olarak toplum üzerinde bir tehlike oluşturmaması durumlarının mevcut olması halinde devletlerin geri gönderme yetkileri sözleşmede belirtilen hükümler çerçevesinde saklı tutulmaktadır (Barkın, 2014: s. 344).

Yukarıda hangi şartlar altında gerçekleşebileceği açıklanan geri gönderme işlemi, genel olarak, mevcut giriş belgeleri olmayan yabancıların ülkeye girişine izin verilmemesi suretiyle engellenmesi ve özellikle illegal yollardan ülkeye giriş yapmış olan yabancıların ülkeden tasfiyesi şeklinde gerçekleşen idari uygulamaları içermektedir (Baran Çelik, 2015: s. 87). Şunu eklemek gerekir ki, sığınmacıların baskı ve zulümden yahut baskı ve zulüm göreceğine yönelik hissettiği haklı ve

yoğun korkudan kaçarak sığındığı ÷lkeye yasal olmayan yolları kullanarak giriş yapmış olmaları, geri göndermeme ilkesinin sağladığı güvenceye herhangi bir zarar vermemektedir. Kişilerin yaşadıkları ÷lkeleri terk etmesine sebep olan olayların, ÷lkeden çıkışın normal şartlar altında gerçekleşmesini, yani bahsi geçen çıkış işleminin resmi şekilde ve yasal yollardan hayat bulmasını engelleyeceği yaklaşımından hareketle, geri göndermeme ilkesinin ÷lkeye yasal olmayan yollarla girmiş sığınmacılara da uygulanması gerektiği gör÷lmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

GERİ KABUL ANLAŞMASI KAVRAMI ve KAVRAMIN MÜLTECİ KONUSU YÖNÜNDEN ANALİZİ

Göç konusu tarihin oldukça eski dönemlerinden bu yana var olan, doğurduğu olumsuz ve istenmeyen sonuçlara çözüm aranan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir önceki bölümde yer alan “Göç” başlığı altında da değinildiği üzere bahsi geçen konu, derin ve birçok disiplinin dahil olması gereken bir araştırma konusudur. Geri kabul anlaşmalarının kavramsal bakımdan inceleneceği bu bölümde, geri kabul anlaşmalarının ortaya çıkışının esas sebeplerinden bir tanesi olması dolayısıyla göç konusuna sıklıkla atıf yapılacaktır.

Geri kabul anlaşmalarının ortaya çıkışını gerekli kılan sebepler araştırıldığında karşımıza çıkan en önemli etken düzensiz göç konusu olacaktır. Düzensiz göç olgusuyla mücadele ederek, bahsi geçen konudaki sorunları ortadan kaldırmak hedefiyle başvuru bu anlaşmalardaki amaç, ülkeye girişini yasadışı yollarla gerçekleştiren veya ülkedeki ikametini yasadışı olan kimselerle, ülkeye girişi ve ikametini yasal yollardan gerçekleştirdiği halde daha sonraki süreçte yasa dışı hale gelen yabancı statüsündeki kişilerin ülkeden çıkarılmasını sağlamaktır. Burada konu edilen yabancıların ülkeden çıkarılarak geldikleri ülkeye gönderilmesi, geri kabul anlaşmalarıyla oluşturulan ve uygulanan iş birliği ile mümkün kılınmaktadır (Ekşi, 2016: s. 4).

Fikri, kabulü, uygulaması ve insan haklarına uygunluğu açısından pek çok tartışmanın konusu olan geri kabul anlaşmaları, tıpkı göç konusunda olduğu gibi, çok geniş bir araştırmaya konu olacak niteliklere sahiptir. Ancak burada, çalışmanın konusu itibarıyla, araştırma Avrupa Birliği ve Türkiye paralelinde devam ettirilecektir. Bu amaç ve bir sonraki bölüme kavramsal bir hazırlık yapmak hedefi doğrultusunda, geri kabul anlaşmasının temel noktalarına Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkilerine dönük bir bakış açısıyla yer verilecektir.

2.1. GERİ KABUL ANLAŞMASI KAVRAMI

Geri kabul anlaşmaları, yukarıda da kısaca değinildiği üzere, ülkeleri yasa dışı göçün engellenmesi hususunda önlem almaya teşvik eden, ülkeye yasa dışı giriş yapan göçmenlerin, ülkelere insan hak ve onuruna zarar vermeyecek şekilde geri gönderilmelerini sağlamayı hedef edinen etkili araçlar olarak tanımlanmaktadır. Bahsi geçen anlaşmalar karşılıklılık esas alınarak imzalanan ve uygulanan anlaşmalardır (Özsöz, 2013: s. 43). İki ve çok taraflı olarak gerçekleştirilebilen geri kabul anlaşmaları dar anlamda incelendiğinde, akit devletler için kendi vatandaşlarını kabulü öngörmekteyken; bahsi geçen anlaşmaların kapsamına üçüncü devlet vatandaşlarının ve vatansız kişilerin geri kabulünün de dahil edilmesi suretiyle anlaşma kapsamını genişletmek mümkündür (Ekşi, 2016: s. 5).

Geri kabul anlaşması kavramıyla birlikte gelen “kişilerin sınır dışı edilmesi” hususu insan hakları başlığı altında oldukça tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelendiğinde, yabancıların devletler tarafından, devlete ait topraklardan çıkarılmalarında milletlerarası hukuk uyarınca engelleyici bir durum bulunmamaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, devletlerin, bahsi geçen konuda takdir yetkilerini kullanırlarken keyfî hareket etme seçimine sahip olmamalarıdır. Yapılan geri kabul anlaşması doğrultusunda gerçekleştirilen ülkeden çıkarma işlemi, sınır dışı ve sınırdan geri çevirme işlemlerinden farklı bir kavramı işaret etmektedir.

Bahsi geçen kavramlar arasındaki temel farklar incelendiğinde, geri kabulün, bir anlamda, sınır dışı etme işlemi olduğunu söylemek mümkündür. Sınır dışı ile geri kabul arasında bulunan iki temel farktan ilki, geri kabulün sadece ve sadece bir milletler arası anlaşma doğrultusunda yapılabilecek olmasıdır. Sınır dışı kavramının yasal dayanağını milletler arası bir anlaşmanın değil de ulusal bir mevzuatın oluşturması da mümkündür. Bahsi geçen kavramlar arasındaki ikinci fark; bir devletin, sınır dışı edilen üçüncü bir ülke vatandaşını ve vatansız ülkesine kabul etmeme hakkı ile ilgilidir. Normal şartlar altında, bir devlet, sınır dışı edilmiş bir üçüncü ülke vatandaşını yahut vatansız ülkesine alma yükümlülüğü altında değildir. Fakat geri kabul anlaşması imzalamış bir devletin, anlaşma itibarıyla böyle bir yükümlülüğü olduğu ifade edilmektedir (Ekşi, 2016: s. 5).

Geri kabul anlaşması kavramının genel itibariyle ele alındığı bu başlığa tamamlayıcı olması düşüncesinden hareketle, aşağıda, geri kabul anlaşmasının uluslararası hukuka göre nasıl değerlendirildiği ve AB'nin geri kabul anlaşmaları konusundaki yorum farklılıkları konularına yer verilecektir.

2.1.1. Uluslararası Hukuk Açısından Geri Kabul Kavramı

1948 yılı itibariyle kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13. maddesine göre herkes, kendi ülkesi de dahil olmak üzere herhangi bir ülkeden ayrılma ve ayrıldığı ülkesine yeniden dönme haklarına sahiptir. Bahsi geçen hüküm, 1976 yılında yürürlüğe giren BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde daha gelişmiş bir nitelik kazanarak yer almıştır. Bu hükümler paralelinde yer alan benzer bir hüküm Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Numaralı Ek Protokolde de yer bulmuştur. Konu, uluslararası hukuk açısından temel ve en önemli metinlerde yer almasına rağmen, yapılan düzenlemelerde kişinin kendi ülkesine dönmesine ilişkin hakkının ayrıntılı bir şekilde düzenlenmeyerek, hakkın kapsamı ve sınırlarının net bir şekilde ortaya konmadığı görülmektedir. Konuyla ilgili önemli tartışma alanlarından bir tanesi, devletin vatandaşlarını yahut yabancıları uluslararası hukukun gerektirdikleri çerçevesinde geri kabul yükümlülüğünün olup olmadığı hususudur. İnsan haklarını konu edinen uluslararası sözleşmelerin kişilere tanıdığı ülkelere dönme hakkı, devletlere de bu kişileri kabul etme yükümlülüğü getirmektedir. Burada geri kabul anlaşmaları bağlamında değinilmesi gereken nokta, kişiye tanınan kendi ülkesine geri dönebilme hakkı ile ortaya çıkan bir geri kabul yükümlülüğü değil, devletlerarasında gerçekleşen ve bir devlette yasadışı bir şekilde bulunan diğer devlet vatandaşının, bahsi geçen ilk devletin isteği üzerine yine bahsi geçen yabancı kişiyi geri kabul yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı tartışmasıdır (Batır, 2017: s. 586).

Yukarıda değinilen tartışma, bireylere tanınan kendi ülkelerine geri dönebilme hakkı bir kenara bırakılarak incelendiğinde, bir devletin kendi vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin prensibinin uluslararası hukuk doğrultusunda imzalanan anlaşmalarda genel olarak tanındığı, yani geri kabul prensibinin uluslararası teamül hukukunda yer alan bir ilke olduğu ileri sürülen görüşler

arasındadır. Burada eklenmesi gereken nokta, bahsi geçen durumun mevcut vatandaşlara ilişkin olduğu, devletlerin eski vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin genel bir sorumluluğunun olmadığıdır (Batır, 2017: s. 586).

Geri kabulle ilgili bir diğer önemli nokta ve iddia olan, AB tarafından imzalanan geri kabul anlaşmalarında yer verilen “güvenli üçüncü ülke” yahut “güvenli sığınma ülkesi” kavramlarının uluslararası hukuka aykırılık içerdiği konusudur. Konu, 1952 tarihli Cenevre Sözleşmesi esas alınarak incelendiğinde zulme uğrayan ve bu zulümden kaçan kişilere güvenli bir sığınak sağlanması gerektiği görülmektedir. Burada bahsi geçen sığınma ve korumayı kimin sağlayacağı konusunda ise bir anlaşmazlık vuku bulmaktadır. Yukarıda bahsi geçen iki kavram “güvenli üçüncü ülke” ve “güvenli sığınma ülkesi” ile sığınmacıların kendi arzu ettikleri bir yere gidebilmelerine değil, koruma sağlanabilecek bir ülkeye gittiklerinde koruma talep edebilmelerinin gerekliliğine işaret etmektedir (Bozkurt, 2016: s. 400). AB tarafından imzalanan geri kabul anlaşmalarına, başka devletten transit olarak AB üyesi devlete geçmesi halinde kişinin geri kabulüne ilişkin eklediği hükümler hususunda devletlerarası ortak bir uygulama bulunmamaktadır. Konu edilen sebepten dolayı, teamül hukukundan kaynaklanan, üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne dair bir yükümlülüğün varlığı, bahsi geçen kişiler, ilgili devletin topraklarından direkt geçiş yaparak gelseler dahi, genel bir kabul söz konusu değildir (Batır, 2017: s. 587).

2.1.2. Geri Kabul Kavramına Bölgesel Perspektiften Bakış

Avrupa Birliği’ni ekonomik ve sosyal kayıplardan kurtarmayı amaçlayan ve AB sınırına yakın komşu ülkelere uygulanan politik bir araç olarak karşımıza çıkan geri kabul anlaşmaları, yasadışı göçü önleyerek sınır güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Birliğin, bölgeye gelecek yasadışı göçmenlerin beraberinde getireceği ekonomik, sosyal ve güvenlik odaklı problemlerle tek başına mücadele etmesi yerine, soruna başka ülkeleri de ortak ederek çözüm arama politikası olarak görülebilecek geri kabul anlaşmaları, AB’nin yasa dışı göçle mücadele stratejilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Ercan, 2016: s. 2).

Avrupa, tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, sürekli olarak göç olgusuyla birlikte anılmış ve yasadışı göçle en çok mücadele eden bölge haline gelmiştir. AB'nin yasadışı göçle mücadele konusundaki en önemli araçlarından bir tanesi olarak karşımıza çıkan geri kabul anlaşmalarını AB açısından incelemeden önce, birliği bu önlemi almaya iten faktörleri kısaca incelemek konuya daha doğru bir açıdan bakılmasına yardımcı olacaktır.

2.1.2.1. Nedenleri ve Önlemleriyle Avrupa'ya Göç

Tarihin kendisi kadar eski bir olgu olarak göç, çalışmanın ilk bölümünde de bahsedildiği üzere, oldukça geniş ve çok disiplinli bir çalışma alanıdır. Avrupa kıtası, toplulukların değişimi ve yeni şekle evrimi konusunda oldukça etkili bir olgu olarak düşünmemiz gereken göçün en yoğun olarak hedeflediği bölgelerden bir tanesi olagelmıştır. AB'nin güvenlik politikalarını da büyük ölçüde şekillendirmiş olan ve bunun yanı sıra bu belirleyici rolünü sürdürerek bölgeye, özellikle yasadışı olarak gerçekleştirilen göçler, birliğin en önemli tartışma konularından bir tanesidir.

Sanayi devriminin ardından, pek çok ülke, sanayilerini geliştirebilmek ve daha fazla gelişebilmek amacıyla ekstra insan gücüne, bir başka ifadeyle göçe ihtiyaç duymuşlardır. İhtiyaç duyulan göç, bahsi geçen sanayileşen ülkelerin büyümeleri, gereken iş gücünü sağlayabilmeleri ve yakaladıkları ivmeyi artırarak devam edebilmeleri için zorunluluk olarak görülmüştür. 20. yüzyılın önemli olgularından bir tanesi olan göç hareketleri, göçmen arz ve talepleri üzerinden şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar göç veren bölge özelliği taşıyan Avrupa, 2. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte göç alan topraklar haline gelmiştir. Az gelişmiş ülkelerdeki mevcut maddi yoksunluklar ve iş fırsatlarının azlığı, göç etmeye gönüllü insanların oranlarının artışı ile, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücü ihtiyacı birbirine tamamlayıcı olmuş ve ekonomik temelli göç hareketleri yoğun olarak yaşanmıştır. Birliğin sahip olduğu nispeten yüksek refah oranları, bölge dışından pek çok kişi için burayı bir hayaller diyarına çevirirken, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde bu hareketler oldukça yoğunlaşmıştır. Bu durum, coğrafya dışından bölgeye ve bölgenin içerisindeki farklı alanlar arasında

olmak üzere göç hareketlerinin hızlı ve yoğun bir şekilde yaşanmasına sebep olmuştur (Özcan, 2010: s. 2, Ultan, 2016: s. 43-44, Güleç, 2015: s. 83).

Yukarıda değinildiği üzere, Avrupa'ya yönelik göç hareketleri Soğuk Savaş sonrasında dalgalanmalar halinde devam etmiş ve bu durum zaman içerisinde daha etkili politika ve önlemler gerektiren bir sorun haline gelmiştir. Özellikle kontrolsüz göçle ilgili konularda çözüme ulaşmak adına atılmış olan adımların yetersiz kalması sığınmacıları ve yasadışı göçmenleri organize suç örgütlerine itmiş ve sorunun çok daha büyük bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı, toplumsal entegrasyon politikaları açısından bir yapı taşı özelliği gösteren göç ve göçmen konuları büyük ölçüde güvenlik politikaları konusunun unsuru haline gelmiştir. Avrupa'nın daha güvenli bir "kale" haline gelebilmesi adına dış sınır kontrollerinin etkinliğini artırma ihtiyacını takip eden süreçte, Avrupa coğrafyasında, ortak bir vize, göç ve iltica politikaları belirleme ve uygulama gereksinimi ortaya çıkmıştır. AB coğrafyasına yeni bir dış çeper daha katma odaklı güvenlik anlayışının getireceği dışlama ve ötekileştirme algılarının ortaya çıkarabileceği sorunlara yönelik çalışmaların en güçlü çıktılarından bir tanesi ise geri kabul anlaşmaları olmuştur. İçte istikrarı, dışta ise güvenliğini sağlama konusunu öncelikli olarak ele alan Birlik, önemli bir dış politika aracı olarak gördüğü bu anlaşmalar ile yasadışı göçlerin önüne geçmeyi, sorumluluğu paylaşmayı ve en önemli misyon olarak da Birliği güven içerisinde tutmayı hedeflemiştir (Özcan, 2010: s. 1).

2.1.2.2. Birlik Açısından Geri Kabul Anlaşması

AB, yukarıda da değinildiği üzere, göç ve göçmen olgularının öznesi olarak uzun yıllar boyunca mücadele vererek önlemler almıştır ve bahsi geçen mücadele varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Birliğin iç ve dış güvenlik ve istikrarını sağlama konusunda önemli bir adım olarak, Aralık 1992 tarihinde toplanan Edinburg Zirvesi'nde kabul edilen "Göç Politikasının Dışsal Görünümünü Düzenleyen Prensipler Hakkında Deklarasyon" ile, geri kabul anlaşmalarının Orta ve Doğu Avrupa'dan gelen yasadışı göç ile mücadelede etkili ve aktif bir araç olarak kullanılması ihtiyacına yer verilmiştir (Batır, 2017: s. 586). 1999 yılında toplanan Tampere Zirvesi Sonuç Bildirgesinde yer verilen "Mülteci Akınlarının

Yönetilmesi” başlığı altında bulunan maddelerde Birlik, yabancı kişilerle ilgili daha etkin bir politika benimsenmesi gerekliliğini belirterek, üye devletleri daha fazla önlem almaya teşvik etmiştir.

Göçmenlerin kendi ülkeleri tarafından geri kabulüne ilişkin husus Amsterdam Antlaşması’nda yer almış ve Topluluk, bu anlaşma ile bahsi geçen konuda yetkili kılınmıştır. Geri kabule ilişkin olarak oluşturulan ortak politikalar 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması’nı takiben başlamış ve Topluluğun, üçüncü ülke yahut uluslararası örgütlerle anlaşmalar yapabileceği ya da yapılan anlaşmalara konuyla ilintili olarak hükümler ekleyebileceği yine aynı anlaşma ile düzenlenmiştir. İlk zamanlar bir Avrupa ülkesinde yasa dışı olarak yer alan kişilerin kaynak ülkeye geri gönderilmesi konusu bahsi geçen ülkeye ait bir sorumluluk olarak görülüyorken, bu anlaşma ile Avrupa Topluluğu yetkili kılınmıştır. 2007 yılında imzalanmış olan Lizbon Antlaşması’nda da, AB’nin üçüncü ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalama, üçüncü ülkelerle işbirliği ve ortaklık çerçevesinde mülteci akışını yönetme kapasitesine değinilerek daha tutarlı bir dış politika geliştirme çabası içinde olma konusu ele alınmıştır (Altun, 2016: s. 42, Emiliani, 2017: s. 23).

Son dönemde yaşanan yasadışı göç sorunun çok daha yoğun bir şekilde hissedilmesi, AB’nin geri kabul anlaşmalarını sonlandırma düşüncesini öncelikli hedef haline getirmiştir. Kaynak ve transit ülkelerle yapılan anlaşmalar ile sağlanması planlanan siyasi diyalog ve bilgi paylaşımı, temelde önleyici bir politika oluşturmayı hedeflemektedir. Anlaşmaların en önemli ayağını, üçüncü ülke vatandaşlarının anlaşmaya dahil edilmesi oluşturmaktadır. Bu sayede AB geri kabul politikası kapsamında yer alan imzacı devlet vatandaşları ve vatansızlar da dahil olmak üzere üçüncü ülke vatandaşları şeklinde iki grup yer almaktadır ve bahsi geçen vatandaşların geri kabul zorunluluğu kapsamına alınması AB’ye yasadışı göçmenleri gönderme konusunda önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Birliği yasadışı göçün getireceği sosyoekonomik zorluklardan kurtarmak ve sorumluluk paylaşımını ön plana almak hedefiyle yapılan anlaşmalara AB tarafından sıkça başvurulduğu, örneklerin çokluğundan anlaşılmaktadır. AB, 2000’li yılların başlarından bu yana 17 ülke ile geri kabul anlaşması imzalamışken, geri kabul müzakerelerine devam ettiği ülke sayısı da beş olarak belirtilmektedir (Özcan, 2010: s. 2, Ekinci, 2016: s. 12).

2.2. GERİ KABUL ANLAŞMASININ AMACI

Geri kabul anlaşmaları, bir varış ülkesinde, ülkeye giriş yahut ülkede ikamet koşullarını yerine getirmeden ya da ülkede bulunuşunun yasal koşulları geçerliliğini yitirmesine rağmen ülkede kalmaya devam eden kişilerin, söz konusu ülkeden çıkarılmasını ya da sınır dışı edilmesini sağlamak amacıyla uygulanan anlaşmalardır. Düzensiz göç ile mücadelenin en etkili araçlarından bir tanesi olması hedefiyle yola çıkılan anlaşmalar, düzensiz göç bağlamında, insan ticareti ve göçmen kaçakçılığı ile de etkin bir mücadele içerisinde olmayı hedeflemektedir (Cassorino, 2007; s. 179; Ekşi, 2016: s. 6).

Amacı, genel olarak metnin giriş kısmında belirtilen geri kabul anlaşmaları, kimi zaman ve kimi şartlar altında, çok daha kapsamlı olarak düzenlenmekte ve metinde bu şekilde yer almaktadır. Konumu ve nitelikleri gereği göç alan konumda bulunan devletler, bahsi geçen amaç ve kapsamlarda düzenlenen anlaşmalarla, bir taraftan ülkelerinde bulunan düzensiz göçmenlerin geldikleri ülkeye dönüşlerini kolaylaştırırken bir taraftan da transit ülke konumunda bulunan ve yasa dışı göçün en önemli ayaklarından bir tanesini oluşturan ülkeleri konuyla ilgili önlem almaya zorlamaktadır. Buraya kadar değinilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere geri kabul, doğası gereği üç ana aktörle ilgilidir. Bu aktörlerden ilki geri kabul işleminin gerçekleştirilerek düzensiz göçmenlerin ülkesinden ayrılmasını isteyen devlet; diğeri geri kabulü onaylaması ve yasa dışı göçmenleri ülkesine geri alması gereken devlet iken, üçüncüsü geri kabul edilecek düzensiz göçmenler ya da sığınma talebi reddedilen sığınmacılardır. Burada, belirtilmesi gereken nokta, bahsi geçen aktörlerin çıkarlarının oldukça farklı olduğu; ilk iki aktörün geri kabulün yasal çerçevesini belirleyicisi, üçüncü ve son aktörün ise konunun nesnesi durumunda bulunmasıdır (Ekşi, 2016: s. 7; Trauner ve Kruse, 2008: s. 9).

Yasa dışı göçün önüne geçerek ülkede bulunması yasal çerçevede değerlendirilemeyen kişilerin ülkeden çıkışını sağlamaya yönelik olarak düzenlenen geri kabul anlaşmaları, yasa dışı sığınmacıların ülkeden çıkarılma sürecinde ve ülkeden çıkarılmaları sırasında insan haklarına uygun muamele görmeleri şartına işaret eder. Anlaşma metinlerinde, insan hakları ve iltica mevzuatına uygun eylem ve önlemlerin sağlanması gerekliliğini, Türkiye ile AB arasında yapılan geri kabul anlaşması metniyle örneklendirdiğimizde, önemli

uluslararası metinlere atıf yapıldığını görmek mümkündür. Buna göre, anlaşmanın giriş kısmında, iki taraf arasında yapılan geri kabul anlaşmasının Türkiye, Birlik ve üye devletlerin uluslararası hukuktan, özel olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne Dair Sözleşmeden doğan hak, yükümlülük ve sorumluluklara zarar vermeyeceği ifade edilmiştir. Anlaşmanın 18. maddesinden, giriş kısmında kısaca değinilen ve zarar verilmeden uygulanacağı ifade edilen anlaşma, sözleşme ve metinler ayrıntılarıyla açıklanmış ve iltica eden kişilerin haklarının korunacağı, geri kabul sürecinde ve sırasında sahip oldukları her türlü hakka ulaşabilmelerinin sağlanmasının Türkiye, Birlik ve Birlik üye ülkelerinin sorumluluğunda olacağı anlaşılmaktadır (Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, 2013: Dibase/Md. 18).

2.3. GERİ KABUL ANLAŞMASININ NİTELİKLERİ

Bir ülkeye yasa dışı yollardan giriş yapan ve genel olarak yasa ile sabit kılınan gümrük kapıları ve diğer giriş noktaları arasında yer almayan bölgelerden ülkeye giren ve ülkede bulunmaya devam eden kişilere ek olarak, ülkeye girişi yasal şartları sağlayarak gerçekleşmiş olmasına rağmen vize süresinin sona ermesi ve buna benzer nedenlerle artık bahsi geçen şartı taşımayan kişilerin ülkelerine geri gönderilmeleri sürecini düzenleyen geri kabul anlaşmalarının öne çıkan iki niteliği bulunmaktadır. Buna göre geri kabul anlaşmaları, bir uluslararası anlaşma niteliği taşımaktadır ve ülkeden çıkarılma sürecinin son halkasını oluşturmaktadır. Geri kabul anlaşmaları, yürürlüğe girdiği andan itibaren tüm uluslararası anlaşma hükümlerinde olduğu gibi, hukukun ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir (Çelik, 2014: s. 1-2, Göçmen, 2014: s. 23).

Ülkeden çıkarılma sürecinin son basamağındaki eylem olarak nitelendirilen geri kabul anlaşmaları, temelde, sınır dışı etme kararının tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Ülkeden çıkarılmanın bir süreç olarak eksiksiz ve hukuka uygun işleyebilmesi için bir devletin topraklarında, o devletin hukukuna aykırı olarak bulunan bir kişiyi gerektirmektedir. Bahsi geçen kişinin varlığının tespitini takiben, kişinin bulunduğu topraklardaki uygunsuz durumunun ilgili devletin hukukuna

göre belirlenmesi ve gereken güvencelerin sağlanmasının ardından bir gönderme kararı ile kişiye yönelik yaptırım belirlenmektedir. Bahsi geçen kararın uygulanması hedefiyle hareket eden geri kabul anlaşmasına göre geri kabul, anlaşma hükümleri uyarınca talepte bulunan devlete girişi, orada bulunuşu ve oradaki ikameti hukuka aykırı biçimde gerçekleşen kişilerin talep eden devlet tarafından transferi ve talepte bulunulan devlet tarafından kabul edilmesini işaret etmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında, geri kabul anlaşmalarını, yasa dışı giriş, bulunma, ikamet gibi eylemlerini gerçekleştiren kişilerin transferi ve kabulünün sorunsuz olarak gerçekleştirilmesini düzenleyen detaylı bir süreç olarak düşünmek mümkündür ve bahsi geçen anlaşmalar bu sürecin başarıya ulaşması için kullanılan en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Göçmen, 2014: s. 24).

2.4. TARİHSEL SÜREÇTE GERİ KABUL ANLAŞMALARI

Geri kabul anlaşmaları, Türkiye için, gündemde geniş yer bulan hayli yeni bir konu olsa da, Avrupa'da, geri kabul anlaşmalarının tarihi 1800'lü yıllarından başlarına kadar uzanmaktadır. Ortaya çıkış süreci 17. yüzyıla kadar uzanan anlaşmalar, o dönemden bu yana, ihtiyaçlar doğrultusunda gelişmiş ve yeni şekiller kazanarak çeşitli yaptırım ve sorumluluklarla donatılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, geri kabul anlaşmalarının tarihi; erken dönem geri kabul anlaşmaları, 2. Dünya Savaşı sonrası süreç ve 90'lardan günümüze geri kabul anlaşmaları olarak adlandırılan üç başlık altında incelenecektir. Bölümde, geri kabul anlaşmalarının zamanla yaşadığı değişim ve amaçlarındaki farklılıklar ile, AB geri kabul anlaşmalarına da özellikle yer verilecektir.

2.4.1. Erken Dönem Geri Kabul Anlaşmaları;1800'lerden-II. Dünya Savaşı'na

Geri kabul anlaşmalarının uygulanma tarihinin 19. yüzyılın başları olduğu bilinen Avrupa'da, devletler, sınır dışı etme uygulamasını tek taraflı olarak uygulamak yerine, kişilerin sınır dışı edilmesine ilişkin ortak bir yol izlemek adına iş birliğine girmişlerdir. Yabancıların bir ülke topraklarına girişini ve buradaki

varlığını belirleme konusunda tam yetkili bir kavram olan bölgesel egemenlik doğrultusunda devletler, varlığından hoşnut olmadıkları kişilerin ülke dışına çıkarılmaları konusunda karar mercii olduklarını düşünmüşlerdir. Fakat devletlerin uygulayacağı, istenmeyen kişilerin tek taraflı olarak sınır dışı edilerek başka bir devlete gönderilmesi eyleminin devletlerarası bir çatışma ortamı oluşturması mümkündür. Karşı taraftan gelecek aynı minvalde bir yanıt, ortada çözümü olmayan bir sorunun varlığını sürdürmesine sebep olacaktır. Devletlerin, bölgelerinde istemedikleri kişileri topraklarından çıkarmaları uygulaması başka bir devletin kişiyi yeniden kabulünü yahut da, en azından topraklarında bulunmalarına izin vermelerini gerektireceğinden, devletler konuyu iki taraflı bir anlaşma yoluna giderek çözmek amacıyla geri kabul anlaşmaları yapmışlardır (Coleman, 2009: s. 12) .

Avrupa’da yapılan ve geri kabul anlaşmalarının en eski ve en önemli örneklerini oluşturan anlaşmalar incelendiğinde, şu şekilde bir sıralama yapmak mümkündür. 1818-1819 Prusya ve diğer Alman Devletleri arasında imzalanan anlaşmaların ardından, 1851 yılında imzalanan ve modern uluslararası mülteci haklarının temel metinlerinden biri olma özelliğini korumasının yanında, ilk çok taraflı anlaşma sıfatını da elinde bulunduran Gotha Anlaşması yine Prusya tarafından imzalanmıştır. 1906 yılında Almanya ve Hollanda arasında imzalanmış olan geri kabul anlaşmasının öne çıkan en önemli özelliğinin günümüz geri kabul anlaşmalarına benzer bir yöntemle oluşturulması olduğu belirtilmektedir (Winter ve King, 2013: s. 276; Batır, 2017: s. 588).

Almanya ile Prusya arasında imzalanan ve 1800’lü yılların başından II. Dünya Savaşı’na kadar süren bir dilime yayılan anlaşmaları savaş sırasında yer değiştiren kişilerin ülkeden çıkarılması amacıyla yapılan anlaşmalar izlemiştir. Bu dönemde yapılan anlaşmaların en önemli özelliği olarak, sınır dışı etme işleminin tek bir devletin eylemi sonucunda gerçekleşmesi ve bunu takip eden sorunların ortaya çıkmasını önlemeyi amaçlayan, iki devletin bir karara karşılıklı olarak varmasıyla gerçekleştireceği anlaşmalar halini almasını göstermek mümkündür. Ek olarak, o dönemde Avrupa’da Belçika, İtalya, Danimarka ve İsviçre gibi devletler tarafından imzalanan anlaşmalar da aynı amaca hizmet etmiş, düzene yönelik tehdit oluşturan ve istenmeyen kişilerin sınır dışı edilmesi için etkin bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Özetle, bahsi geçen dönemde imzalanan geri kabul

anlaşmalarının bugün sahip olduğu nihai amaç olan düzensiz göç akışlarını kontrol etmek, erken dönem geri kabul anlaşmaları için gözetilen bir sonuç olmamıştır. Bu başlık altında yer verilen anlaşmalarda karşımıza çıkan ortak özellik, geri kabul anlaşmaları ile ulaşılmak istenen amacın; istenmeyen, ulusal güvenliğin sağlanmasına engel olan yahut mevcut düzeni korumayı zorlaştıran kişilerin ülkeden çıkarılmasını sağlama amacıyla yapılması ve uygulanması olduğu görülmektedir (Ekşi, 2016:s. 9, Gillade, 2011: s. 8).

2.4.2.II. Dünya Savaşı Sonrası (1950’li Yıllardan 1990’lı Yıllara)

II. Dünya Savaşı’nın Avrupa kıtası için getirdiği büyük yıkımın ardından yapılan geri kabul incelendiğinde bu anlaşmaların, günümüz hedeflerinden farklı noktaları ön plana aldığı görülmektedir. Bu dönem yapılan anlaşmalarda, Avrupa ülkeleriyle üçüncü ülkeler arasında yaşanan göç akımlarının düzenlenmesi yerine, Avrupa ülkeleri arasındaki insan hareketliliğinin ön plana alındığı ve bu minvalde hareket edildiği görülmektedir (Gillade, 2001: s. 8). Avrupa devletlerinin kendi aralarında geri kabul anlaşması yaptıkları dönem olarak anabileceğimiz bu yıllarda en dikkat çeken anlaşmalar, Belçika Hollanda, Lüksemburg’un oluşturduğu Benelux Ekonomik Birliği ile bazı Avrupa devletleri arasında yapılan anlaşmalardır.

Yukarıda bahsi geçen üç Batı Avrupa ülkesinin siyasi, ekonomik ve kültürel birleşmesini ifade eden Benelux Ekonomik Birliği, dünyadaki en köklü ekonomik birliklerden bir tanesi olarak anılmaktadır. Üye ülkeler olan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasındaki ekonomik bütünleşme ve iş birliğini arttırma amacıyla 1944 yılında kurulmuş olan birlikte başlıca hedef, büyük bir yıkım getiren savaşın ardından ekonomik stratejileri görüşerek bir düzenlemeye gitmektir. Üç ülke arasında 1948 tarihinde imzalanan gümrük birliğinin ardından, hedefin tam bir ekonomik birlik halini alması 1958 yılında gerçekleşmiştir (Save, 2017).

Üçüncü ülke vatandaşlarının ülke dışına çıkarılmaları ve ülkeye geri kabulleri ile ilgili konularda etki doğuran anlaşmalar imzalayan Benelux üyeleri, 1964’de Fransa, 1965’de Avusturya ve 1966’da Almanya ile geri kabul anlaşmaları yapmışlardır. Topluluk ülkeleri arasında sınır kontrollerinin varlığını sürdürdüğü

ve serbest dolaşım hakkından yararlanabilen kişilerin işçiler ve ekonomik faaliyette bulunanlar olarak ifade edildiği bu dönemde yapılan ve 1. Nesil Geri Kabul Anlaşmaları olarak da anılan bu anlaşmalar önem arz etmektedir. nc ülke vatandaşlarının geri kabulünü de içeren bu anlaşmalar, geri kabulü istenecek kişilerin geri kabulü onaylaması istenen devlette daha önce yasal olarak bulunmaları gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, sözleşmeye taraf devletlerin topraklarından illegal yollar izleyerek transit geçen ve diğer devlete ulaşan kişiler geri kabul kapsamında yer almamışlardır. Benelux yeleri tarafından yapılan geri kabul anlaşmalarının başarısız bir örnek olarak görülmesine sebep olan zaman ve geri kabulü istenen şahsın statüsüne ilişkin ispat kriterleri ve zorluğunun yanı sıra, anlaşmaların yapıldığı dönemde g konusunun önemli ve çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmemesi yapılan anlaşmaların başarısız olarak etiketlenmesine sebep olmuştur (Batır, 2017: s. 589; Ekşi, 2016: s. 10).

Özetle, 50’li ve 60’lı yıllarda yapılan geri kabul anlaşmalarının genel özelliklerine bakıldığında, Avrupa devletleri tarafından yapılan bu dönemdeki anlaşmaların, uygulama anlamında, geri kabul yükümlülüklerinin oluşturulması sırasındaki, geri kabulü istenecek kişinin belirlenmesi için ihtiyaç duyulan kanıtlar nedeniyle sınırlı kaldıklarını söylemek mümkündür. Bir devletin sınırları içerisinde bulunması yasa dışı yolla gerçekleşmiş ve ikameti o devletçe istenmeyen kişilerin tespitinin ardından, kişinin yeniden kabulü için talepte bulunma konusunda tanınan zamanın kısalığı da Benelux lkeleri tarafından yapılan anlaşmalarının başarısızlığının bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, tüm bu sebeplerin bir araya getirdiği ve oluşturduğu uygulama zorlukları nedeniyle, bu dönemde yapılan geri kabul anlaşmaları yetersiz kalmış ve başarısız olarak nitelendirilmiştir (Coleman, 2009: s. 16).

2.4.3. 1990 Sonrası Dönemde Geri Kabul ve Gle Mücadele

Berlin duvarının yıkılması, Doğu Bloğunun dağılması ve Eski Yugoslavya’da yaşanan iç savaşı takiben sınırları Orta ve Doğu Avrupa’ya doğru genişleyen Avrupa Birliği, ülkelere yönelen yoğun bir g dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Karşılaşılan yoğun ve düzensiz gle bir mücadele aracı olarak, 2. Nesil Geri Kabul

Anlaşmaları da denilen geri kabul anlaşmaları etkin bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlaşmalara göre, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen ya da bahsi geçen bu ülkelerden geçerek Avrupa Birliği üyesi ülkelere ulaşmayı başaran yasa dışı göçmenler geri gönderilecektir. 90'lı yılların başından itibaren yaşanan Doğu Avrupa sınırlarının güvenliği konusunda endişelendiren ve eyleme geçmesine sebep olan olaylar neticesinde Avrupa Birliği, taraflı geri kabul anlaşmaları yapma yoluna giderek “güvenlik kuşağı” oluşturmak istemiştir. İkili anlaşmalarla sınır güvenliğine dair alınmak istenen önlemler mültecilerin korunmasıyla ilgili endişelerin doğmasına sebep olarak, Avrupalı devletler tarafından sıkça kullanılan bir ifade olan “güvenli üçüncü ülke” prensibinin eleştirilmesine sebep olmuştur (Batır, 2017: s. 589; Ekşi, 2016: s. 10-11).

90'lı yılların başından itibaren gerçekleşen olayların Avrupa Birliği için gerekli kıldığı geri kabul anlaşmalarında yer alan geri kabul hükmü, genel anlamda, iki bölümden oluşmaktadır. Buna göre, birinci kısımda, devletlerin kendi vatandaşlarını geri kabul etme yükümlülüğü yer almaktayken, ikinci kısımda üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansız statüsüne bulunanların da geri kabulünü içeren oldukça kapsamlı bir geri kabul anlaşması gerçekleştirmeyi işaret eden bir siyasi taahhüt yer almaktadır. Düzensiz göçle mücadelede etkili bir hamle olarak görülen, Orta ve Doğu Avrupa devletleriyle yapılan geri kabul anlaşmalarının başarılı olarak addedilmesindeki önemli unsurlar olarak, bahsi geçen devletlere uygulanan vize şartının kaldırılması ve AB üyesi olmanın getireceği avantajlı ve ayrıcalıklı durum ile bu ülkelere sağlanan teknik ve mali yardımları göstermek mümkündür (Batır, 2017: s. 589).

2.5. OLUMSUZ YÖNLERİ BAKIMINDAN GERİ KABUL ANLAŞMALARI

Ortaya çıkışı, uygulanışı, sonuçları, uluslararası hukuka, insan haklarına uygunluğu ve daha pek çok açıdan eleştirilere konu olan geri kabul anlaşmalarının sebep olduğu olumsuz sonuçlar ve durumlar sıralandığında karşımıza iki ana madde çıkmaktadır. Bahsi geçen maddelerin ilki, direkt olarak geri kabul anlaşmalarının sebep olduğu olumsuz durumlar olarak ifade edilebilirken, ikincisi, geri kabul

anlaşmalarının uygulanması konusunda meydana çıkan sorunlar olarak gösterilebilmektedir.

BMMYK tarafından yapılan sıralamaya göre, geri kabul anlaşmalarından doğan olumsuzlukların ilki istenmeyen kişilerin transit ülkeden üçüncü ülkeye geçişlerini de içeren lojistik sorunlardır. Bir diğer sorun, geri gönderilen kişinin, gönderilmesi planlanan yere ulaşmadan kaçması, kaybolması ve yaşanan bu konuların rapor edilmesi konusundaki eksikliklerdir. Bürokrasi kaynaklı gecikmelere ek olarak, istenmeyen kişinin geri dönüş yolculuğunu karşılama konusunda yaşanan kaynak eksikliği ve maddi sıkıntılar da BM tarafından listelenen sorunlardandır. Bahsi geçen konudaki bir diğer problem olarak menşe ülkenin seyahat belgelerini düzenlememesi iken yine menşe ülke kaynaklı bir problem olarak, menşe ülke tarafından yerine getirilmesi arzu edilen ve usulünce uygulanmayan geri dönüş prosedürleri gösterilebilmektedir. BMMYK'nin konuyla ilgili yer verdiği son iki maddeye göre, vatandaşlığın reddi yahut tanınmaması ve istenmeyen kişilerin menşe ülkeye kabul ve alımlarının yetersiz olması da anlaşmalardan doğan olumsuzluklar arasındadır (Legal and Practical Aspects of The Return of Persons not in Need of International Protection, 2001).

Geri kabul anlaşmalarının eleştirilmesi hususunda en çok karşımıza çıkan konu, anlaşmaların, insan ve mülteci haklarına aykırı uygulamalar ortaya çıkarıyor olması hususudur. Düzensiz göçle mücadele ederek istenmeyen kişileri topraklarından çıkarmak isteyen devletler, bu anlaşmaların uygulanması sırasında, mültecilerin insan hakları konusunda aykırı hüküm ve uygulamalara karar verebilmektedir. Bahsi geçen konuyla ilgili en önemli noktalardan bir tanesini işaret eden geri kabul anlaşmalarının, mültecilerin sahip olduğu hakları korumak hususunda, milletler arası hukuk ile belirlenen ve devletlerin uyması beklenen yükümlülüklerle ne ölçüde bağdaştığıdır. Söz konusu hukukla bağdaşmayan yahut yükümlülükleri tam olarak yerine getirmeyen anlaşmaları mültecilerin insan haklarını zedeleyen ve bahsi geçen kişilerin sahip oldukları insancıl muameleden yoksun kalmalarına sebep olan uygulamalar izlemektedir. Geri kabul anlaşmaları, güvenli olarak adlandırılan ülkelere gelen sığınma taleplerinin reddedilmesine olanak hazırlamaları sebebiyle de eleştirilmektedir. Buna göre devletler, geri kabul anlaşmalarının güvenli olduğu farz edilen ülkelere gelen kişilerin ülkeye yasal yollardan giriş taleplerinin değerlendirilmeyerek reddini teşvik etmesi ışığında

hareket ederek pek çok sığınmacı adayını düzensiz göçmen konumuna itmektedir. Bu uygulama neticesinde, sığınma talebi reddedilerek istenmeyen kişiler haline dönüşen ve güven ortamına giriş sağlamaya çalışan pek çok insan, sahip olmaları öngörülen asgari standartlara ulaşamamaktadır (Ekşi, 2016: s. 28). Geri kabul anlaşmaları temelli bu politikalar sonucunda, binlerce insan tehdit altında bulundukları koşullardan kaçmak, can güvenliklerini garanti altına alabileceklerini düşündükleri yerlere yasa dışı yollarla gitmeye çalışmaktadır. Uluslararası hukukun kendilerine tanıdığı haklara yasal yollardan sahip olamayan ve anlaşma ve sözleşmelerde yer alan boşluklar sebebiyle umut tacirlerinin eline düşen çocuk, kadın, genç, yaşlı pek çok yasa dışı göçmen, hayalini kurdukları hayata ulaşabilmek adına tırlarda, teknelerde, denizlerde yaşamların kaybetmekte, haklarına ulaşmak uğruna hayatlarından olmaktadır.

Geri kabul anlaşmalarının olumsuz sonuçlarını transit ülkeler (geçiş ülkeleri) açısından da incelemekte fayda vardır. Bahsi geçen ülkeler, kendi vatandaşlarının yanı sıra, topraklarından geçerek hedef ülkeye giden 3. ülke vatandaşlarının da geri kabulünü anlaşmalarla onaylamışlardır. Buna göre, geri kabul anlaşmaları ile maddi ve manevi olarak büyük bir yük ve sorumluluk altına girmeyi taahhüt eden transit ülkeler açısından ortaya çıkan olumsuzluklara değinmek de ayrı bir önem taşımaktadır. Konuyu bu bağlamda değerlendirmeden önce transit ülke yahut geçiş ülkesi kavramını açıklamak konunun gidişatına temel oluşturmak açısından faydalı olacaktır.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye göre transit ülke, bireylerin kaynak ülkelere hedef ülkelere ya da hedef ülkelere kaynak ülkelere doğru olan yolculuklarında üzerinden geçerek ilerledikleri ülke yahut ülkeleri ifade etmektedir (International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, 1990, 6/c). Menşe ülke ile hedef ülke arasındaki geçişi sağlayan ülke olarak ifade etmenin de mümkün olduğu transit ülkeler, geri kabul anlaşmalarının en önemli unsurlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Yasa dışı göç ile mücadele konusunda diğer devletlerle sorumluluk paylaşımına gitmeyi ön plana alan devletler, bu konuda en etkin politika aracı olarak kullandıkları geri kabul anlaşmalarıyla transit ülkeleri maddi manevi pek çok yük ve sorumluluk üstlenmek durumunda bırakmışlardır. Bu nedenle, geri kabul anlaşmaları karşılıklı hareket ve

dayanışma çatısı altında gibi görünmesine rağmen, esasında, kaynak yahut transit ülkelerden ziyade göç alan (hedef) ülkeler lehine işleyen bir süreç ve mekanizma olarak görülmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere, kendi ülke vatandaşlarının yanı sıra kendi topraklarından hedef ülkeye geçiş yapan 3. ülke vatandaşlarının geri kabulünü de üstlenen transit ülkeler, sosyal ve maddi açılarından zorluklar yaşamaktadır. Bahsi geçen transit ülkelerin, topraklarına kabul ettikleri 3. ülke vatandaşlarını kaynak ülkeye geri gönderememeleri durumunda yaşadıkları maddi ve sosyal yıkımın boyutu daha da artmaktadır (Süleymanov ve diğer, 2017: s. 177; Küçük, 2008).

Hedef ülkeler tarafından sorumlulukların paylaşımı olarak gösterilen fakat esasında yük aktarımı olarak nitelendirilebilecek göçmenlerin geri gönderilmesi durumunda, itici güç olarak transit ülkelere yapılan yahut yapılması vaat edilen finansal yardımlar ise bahsi geçen ülkelere yaşanan sosyal ve politik yıkımların önünde geçememektedir. Geçiş ülkelerinin üzerindeki yoğun baskıyı hafifletmek amacıyla öne sürülen bir yöntem olarak kaynak ülkelerle geri kabul anlaşmalarının yapılması da etkin bir çözüm olmamıştır. Kaynak ülkelerin geri kabul anlaşması imzalanması konusunda aktif bir tutum izlememeleri ve yapılan sınırlı sayıdaki anlaşmanın da beklenen etkiyi doğurmaması üzerine transit ülkelerin kaynak ülkeler ile hedef ülkeler arasında üstlendiği tampon görevi önemini koruyarak sürmektedir. Son olarak, geri kabul anlaşmalarının yasa dışı göçmenlerin yanı sıra, çeşitli şartlar altında, sığınmacıların da geri kabulünü içerdiği düşünüldüğünde, kaynak ülkeler ile yapılacak geri kabul anlaşmaları transit ülkeler üzerindeki baskı ve sorumluluğu azaltmayacaktır (Küçük, 2008).

Yasa dışı göçün öncelikli hedefi olan ülkelerin, ülkelere yönelik göçmen akımını en az seviyeye indirebilmek amacıyla uyguladıkları politikalar arasında en etkin olarak kullanılanlardan bir tanesi geri kabul anlaşmalarıdır. Tarihsel süreçte Avrupa'lı devletler, 90'lı yıllardan bugüne Avrupa Birliği, bahsi geçen anlaşmaları kaynak ve transit ülkelere imzalatmak, kendi sorun ve sorumluluklarını bu ülkelere paylaşmak, kimi zaman da bu ülkelere yüklemek için çeşitli vaatlerde bulunmuş ve zaman zaman bu konularda aksiyon almıştır. Yukarıda değinilen ve kaynak ülkelerin geri kabul anlaşması yaptıkları transit ülkelere finansal destekte bulunmaları ile sonlanan süreç, anlaşmalar için itici güç oluşturan ilk unsurdur. Finansal destek kadar, zaman zaman da mali destekten çok daha fazla dikkat çeken

ve devletleri GKA imzalamaya iten bir diğerkonu da anlaşma ile beraber sağlanması vaat edilen vize muafiyeti (vize serbestisi) sürecidir. Çalışmanın üçüncü bölümünde de inceleneceği ve görüleceği üzere Türkiye ile AB arasında da benzer bir konu gündemdedir ve sürecin tamamlanması için yürütölen çeşitli çalışmalar mevcuttur. Çalışmanın bu bölümünde, geri kabul kavramı ile ilgili tamamlayıcı olması ve 3. bölüme temel oluşturması amacıyla, vize muafiyeti kavramı incelenecektir.

2.6- VİZE MUAFİYETİ (VİZE SERBESTİSİ)

Avrupa Birliği'nden ayrı bir konu olarak düşünmenin mümkün olmadığı bir kavram olarak karşımıza çıkan serbest dolaşım, Amsterdam Anlaşması'nın imzalanması ile Birlik devletleri için temel kazanımlardan biri haline gelmiştir. AB açısından, kendisi için oldukça önemli iki başlık olan serbest dolaşım ve göçün önlenmesi konuları, aday ve komşu ölkelerle ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır ve oynamaya devam etmektedir. Aday ve komşu ölkeler için vizesiz Avrupa'nın cazibesinin farkında olan Birliğin, dış politikada serbest dolaşım ve göç konularını birbiriyle ilişkilendirerek hareket ettiğini gösteren pek çok örnek mevcuttur. AB, bahsi geçen iki konuyu aday ve komşu ölkelerle ilişkilerinde şart olarak ortaya koyarken göç akınlarını kontrol ederek dış sınırlarını korumakta ve geri kabul anlaşmalarının temelini sağlayan mekanizmaları hayata geçirmektedir. Genel olarak bakıldığında uygulanması hayli zor anlaşmalar olduğu görölebilen geri kabul anlaşmalarının, hedef ölkeler tarafından ortaya koyulan çeşitli destek ve imtiyazlarla düşünölmesi imzalama ve uygulama açısından itici güç sağlamaktadır. (Nas, 2015: s. 171).

Avrupa Birliği tarafından geri kabul anlaşmaları sırasında oldukça etkin ve çoğu zaman da anlaşmanın imzalanması sonucunda kazanılacak ödöl görevi gören bir araç olarak kullanılan vize muafiyeti konusunu incelerken vize kolaylığı ile vize serbestisi kavramlarının farklı durumları işaret ettiği belirtilmelidir. Yapılış amaçları ve vaat ettikleri farklı olan bu iki kavram, yakın anlamlarına rağmen oldukça farklı sonuçlar doğurmaktadır.

AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ve hali hazırda yapmaya devam ettiği anlaşmalarda, devletleri geri kabul anlaşması yapmaya ikna etmek adına vize kolaylığı anlaşması yaptığı görülmektedir. Belirli kategorideki kişilere çok girişli vize verilmesini teşvik eden bu anlaşmaya göre, iş adamları, sporcular, akademisyenler gibi kişiler vize belgeleri, şartlar, ücretler, sürelerin kısaltılması gibi konularda sağlanan kolaylıklardan yararlanarak seyahat edebileceklerdir. Vize muafiyetinde ise, vize kolaylığından farklı olarak, Schengen alanına girme ve bahsi geçen bölgede 90 güne kadar kalma olanağı tanınmaktadır. AB, bir ülkeyle vize muafiyeti diyalogu başlatma kararı almasının ardından, ilgili ülke için bir vize muafiyeti yol haritası hazırlamaktadır. Burada belirlenen kriterleri yerine getirmesi beklenen ülkenin geri kabul anlaşmasını başarılı bir şekilde uyguladığına ve entegre sınır yönetimi, organize suç ve yolsuzluklarla mücadele konularında AB kriterlerine uygun biçimde yol aldığına karar verilmesi halinde, AB, bahsi geçen ülkeye vize muafiyeti sağlamaktadır. İstisnai durumlar ortaya çıkmış olsa da AB, vize kolaylığı anlaşması imzaladığı ülkelere, anlaşmaların tümüyle yürürlüğe girişini takiben 2-3 yıl içerisinde vize muafiyeti de sağlamaktadır (Sönmez ve Kırık, 2013: s. 4-5; AB Bakanlığı, 2013: s. 7).

Tüm bu bilgilerden hareketle, AB'nin, kendi sınırlarını tehdit edebilecek her türlü tehlikeden korunma adına çözüm arayışında olduğu ve bulduğu çözümleri hayata geçirmek hususunda aksiyon aldığı görülmektedir. Birlik, tarihin en eski olgularından bir tanesi olarak karşımıza çıkan göçe karşı, komşu ve aday devletlerle çeşitli anlaşmalar yaparak sorumlulukları paylaşmak istemiştir. Sorunun kendi topraklarına hiç taşınmadan anlaşma yaptığı ülkeler nezdinde halledilmesi yönünde çalışmalar yapan ve bu konuda, anlaşma yaptığı devletleri, teşvik etmek amacıyla çeşitli yardımlar, destekler ve imtiyazlar sağlayan Birlik, uluslararası işbirliği çağrısını sık sık yinelemiştir. Ancak, ne yazık ki, Birlik ile varılan bu anlaşmalar sonrasında çoğu yasa dışı göçmen uluslararası yükümlülüklerden doğan haklarına ulaşamazken, pek çok anlaşmacı devlet de üstlendikleri sorumlulukların getirdiği finansal ve sosyal sorunlarda baş edememiştir ve edememektedir. Tüm bu bilgiler ışığında, AB'nin uluslararası dayanışma ve birlikte hareket çağrısının altında çok daha bencil bir amaç yattığı ve kaynak ülkeler ile transit ülkelerin sorunlarını çözmek için sağlanan imtiyaz ve

desteklerin çözümü tam olarak sağlayacak unsurlar olmaktan çok uzak kaldığı görülmektedir.

Görüldüğü üzere geri kabul anlaşmaları tarihsel süreç içerisinde sıklıkla kullanılan ve tartışılan bir konu olmuştur. Uluslararası hukukta ve bölgesel düzenlemelerde kendine büyük oranda yer bulan konu, kullanım amaçlarına ve hedeflerine bağlı olarak farklı uygulamalar da sergilemiştir. Yaşanan iç çatışmalar ve bölgesel krizler sonucu güvenli bölge olarak görülen Avrupa topraklarına yönelen yoğun göç hareketleri sonucu Avrupa Birliği de 90'lı yıllardan bu yana bir dış politika ve yaptırım aracı olarak kullandığı geri kabul anlaşmalarına verdiği önemi artırmıştır. İstenmeyen kişileri ülke topraklarından çıkarmayı hedef edinen anlaşmalarda yer verilen uygulamalar sonucu, geri kabulü istenen kişi ve kişiler ile bahsi geçen göçmenlerin bölgeye ulaşabilmek amacıyla transit geçiş için kullandıkları ülkeler açısından sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Kişilerin yasa dışı yollarla girdikleri topraklardan çıkarılmaları sırasında ve sonucunda insan hakları ihlallerine varabilecek uygulamalarla karşılaşılması ihtimali mevcuttur. Bahsi geçen konuda sorunla karşılaşan bir diğer taraf olan ve Türkiye'nin de dahil olduğu transit geçiş ülkeleri, topraklarına gelen kişilere karşı anlaşmadan doğan ve insani anlamda sahip oldukları yükümlülükleri yerine getirmeye çalışırken ekonomik ve sosyal zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir.

Avrupa Birliği'nin, kendi güvenliğini sağlamaya yönelik şekilde önemli bir dış politika aracı olarak kullandığı geri kabul anlaşmalarının diğer imzacı devletlerce kabul edilmesini sağlamak için sunduğu çeşitli imkân ve imtiyazlar bulunmaktadır. Bahsi geçen hususun en büyük örnekleri, imzacı diğer devletlere önerilen maddi yardımlar ile vize serbestisi konusudur. Birlik, anlaşmaların ilerlemekte zorlandığı yahut tamamıyla tıkanma noktasına geldiği durumlarda bahsi geçen imtiyazları bir vaat olarak sunmakta ve bu konu imzacı diğer devletler için çoğunlukla teşvik edici bir unsur olmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde genel anlamda incelenen geri kabul anlaşması kavramı ve özelliklerinin, üçüncü bölümde incelenecek Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması'na ve bu konuyu desteklemesi için yer verilen diğer başlıklara temel oluşturması amaçlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA İMZALANAN GERİ KABUL ANLAŞMASI

Avrupa Birliği tarafından imzalanan geri kabul anlaşmalarının temeli 1950’li yılları işaret ediyor olsa da, esas olarak, 1990’lı ve 2000’li yıllarda Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve 3. ülkelerle imzalanan anlaşmalar AB sınır güvenliği açısından önem taşımaktadır. Kaynak ülke vatandaşları ile 3. ülke vatandaşlarının AB topraklarına yönelen göç hareketlerinden Birliği korumak adına bir politika aracı olarak kullanılan geri kabul anlaşmalarının AB tarafından oldukça önemli görülmesi fazlasıyla normaldir. Aday ve komşu ülkeler ile imzalanarak AB ülkelerine ulaşan vatandaşların yahut üçüncü ülke vatandaşlarının kaynak ve transit ülkeye geri kabulünü zorunlu hale getiren anlaşmaların esas amacını, AB’ye yönelmiş olan yasa dışı göç akımlarının kontrol edilmesi olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır (Akkaraca Köse, 2015: s. 199-200). Birlik güvenliğinin önemini sıklıkla vurgulayan AB üyesi devletler, mevcut güvenliğin bozulmaması, hatta daha da sağlamlaştırılması adına, aday ve komşu devletlerle yapacakları geri kabul anlaşmalarına büyük oranda önem vermişlerdir.

Kaynak ve Transit ülkeler için riskli sonuçlar doğurması fazlasıyla muhtemel olan geri kabul anlaşmalarının imzalanması tüm kişiler ve devletlerden ziyade AB’nin yararını gözetmektedir. Ülke çıkarını ve güvenliğini her şeyin önüne koyan Birlik, anlaşmanın imzalanması sürecinde diğer imzacı devlette bir takım değişim ve dönüşümlerin yaşanması gerekliliğini ön plana koymaktadır. Bir ülkeyle yürütülen vize serbestisi diyalogu, bahsi geçen ülkeyle imzalanacak geri kabul anlaşmasının doğru bir şekilde yürütülmesinin yanı sıra imzacı karşı ülkenin gerçekleştirmesi gereken reformları içeren bir süreçle de sıkı sıkıya bağlıdır. Yönetim ve ülke içi güvenlikle ilişkili başlıklara atıf yapan yol haritasında ele alınan reformların göstereceği özellikler ve bu özelliklerin yoğunlukları her ülke için özel olarak hazırlanmaktadır. Hükümetler tarafından yol haritasına uyum sağlama adına gerçekleştirilen eylemler AB uzmanları tarafından incelenmektedir ve bu inceleme sonucunda imzacı devlete vize serbestisi tanıyıp tanımayanının uygunluğu hususunda karar verilmektedir. Geri kabul anlaşması imzalanacak

devlete sağlanacak yardım ve imtiyazları ön plana çıkaran reformlar ve yol haritası sürecinde izlenen adımlar, diğer bir ifadeyle genel anlamıyla geri kabul anlaşmasının sağladığı ve sağlamayı vadettiği şeyler, AB'nin iç güvenliği açısından yararlı görülmesi muhtemel reformlar ve adımlardır. Birlik ile sağlanacak olan vizesiz ziyaret başlığı ve finansal yardımlar, ileri vadede Birlik mensubu olabilme hayali ile imzalanan geri kabul anlaşmaları, ekonomik ve sosyal kayıplarını asgari seviyeye indirmek isteyen AB'nin elini diğer ülkelere karşı güçlendirmektedir. Diğer devletlerin sosyal ve maddi olarak yaşayacağı ve büyük sorun, uyumsuzluk ve riskleri de beraberinde getirebilecek olan imza sürecinde diğer devletleri ikna eden kısım ise, AB'nin elini güçlendiren ve yukarıda sayılan araçlardır (Ekinci, 2016: s. 13-15; Ercan, 2016: s. 2-3).

Özellikle 90'lı yıllardan bu yana Birlik topraklarına yönelik artarak devam eden bir göç dalgasına maruz kalan Avrupa Birliği, iç ve sınır güvenliğini koruyabilmek adına geliştirdiği politikaları çeşitli araçlar vasıtasıyla uygulamaktadır. Geri kabul anlaşmaları, AB topraklarını yasa dışı göçten korumak adına kullanılan en etkili dış politika araçlarından biridir ve özellikle yukarıda bahsi geçen yıllardan bu yana sıklıkla kullanılmaktadır. Anlaşmayı imzalayan diğer devlet açısından, devlete sunulacak olan imtiyaz ve destekler cazip görünse de, anlaşmayı imzalayarak yüklenilen sorumlulukların getireceği maddi ve sosyal yüklerin sonuçları fazlasıyla olumsuz olabilmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmını oluşturacak olan Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması incelendiğinde de karşımıza sıklıkla çıkacak olan AB tarafından sağlanması vaat edilen imtiyaz ve yardımları daha doğru değerlendirebilmek amacıyla, bu bölümün başında, AB'nin bahsi geçen adımları neden etkin bir araç olarak kullandığına değinilmiştir. İlişkilerin geri kabul anlaşması ile çerçevelenecek boyutunun inceleneceği bu bölüme temel oluşturması bakımından, çalışmanın bu başlığını takip eden kısmında, Avrupa Birliği'nin oluşum süreci ve Türkiye ile AB ilişkilerin tarihi oldukça kısa biçimde incelenecektir.

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUM VE GENİŞLEME AŞAMALARINA KISA BİR BAKIŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da medyana getirdiği büyük yıkımın ardından Avrupa kıtasına barış ve istikrar getirmeyi amaçlayan bütünleşme projesi olarak karşımıza çıkan Avrupa Birliği'nin temeli, Fransa'nın Almanya konusunda duyduğu kuşku ortadan kaldırmak amacıyla Jean Monnet tarafından hazırlanan plana dayanmaktadır. Almanya'nın Batı sistemine dönüşünü sağlamayı, savaş sanayisi için oldukça önem taşıyan kömür ve çeliğin üretimini ve dağıtımını ulus üstü bir örgüte bırakmayı öngören plan, Robert Schuman tarafından duyurulmuş ve Schuman Planı olarak anılmıştır. Monnet tarafından hazırlanıp Schuman tarafından duyurulan plan esas alınarak 18 Nisan 1951'de imzalanan Paris Antlaşmasıyla Avrupa Toplulukları'nın ilk adımı olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKTÇ) kurulmuştur. Bir ileri adım olarak Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olarak anılan iki topluluğu içeren Roma Antlaşması 1957 yılında imzalanmıştır (Ülger, 2008: s. 36-41).

Uluslararası ekonomik bütünleşmenin günümüzdeki en başarılı örneği olarak anılan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (günümüzde zikredilen adı ile Avrupa Birliği) temellerinin atıldığı Roma Antlaşması, altı Batı Avrupa devleti arasında imzalanmıştır. Kurucu devletler olan Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan bu antlaşma 1958 yılında yürürlüğe girmiş ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandırmıştır. Nihai hedefi Avrupa'nın siyasal bütünlüğe ulaşması olan topluluk, kendi aralarında sağlayacakları bir gümrük birliği ile kendilerini sınırlayan engelleri kaldırmayı ve dış ticarete genişleme sağlamayı hedeflemişlerdir (T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1995: s. 5).

Altı ülkenin kurucu rol üstlendiği Avrupa Birliği, zaman içinde genişleme dalgalarına sahne olmuş ve üye sayısını artırırken sınırlarını da genişletmiştir. Avrupa Birliği resmi web sitesinden alınan bilgiye göre, yıllar içinde topluluğa katılan ülkeler şu şekilde sıralanmaktadır: 1973 yılında Danimarka, İrlanda ve İngiltere'nin dahil olduğu topluluk ikinci genişleme hareketini 1981 yılında Yunanistan'ın katılımıyla yaşamıştır. 1986'da İspanya ve Portekiz, 1995 yılında ise Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in dahil olduğu AB, en büyük genişleme dalgasını

2004 yılında yaşamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkmış olan yeni devletlerden bazılarının topluluğa dahil olmasını takiben üye sayısı 25'e ulaşmıştır. 2004 yılında tam üye olan bu ülkeler; Estonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, GKRY, Slovakya, Slovenya, Malta ve Macaristan'dır. 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla üye sayısı 27 olan AB, son tam üye kabulünü 2013 yılında yapmıştır. Hırvatistan'ın 2013 yılında tam üye olarak Birliğe katılmasının ardından üye sayısı 28'e ulaşan Avrupa Birliği'nde, tam üye olarak belirtilen ülkeler dışında AB'nin "Aday Ülkeler" ve "Potansiyel Aday Ülkeler" olmak üzere iki kategorisi bulunmakta ve o kategorilerden birincisinde şu ülkeler yer almaktadır: Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Makedonya Cumhuriyeti ve Türkiye. Potansiyel aday olarak belirten ülkeler ise Bosna-Hersek ve Kosova'dır.

Kuruluşu altı Batı Avrupa devleti tarafından gerçekleştirilen ve zamanla üye sayısını artırarak Birlik olma yoluna giden AB, artan refahı, genişleyen sınırları, vatandaşlarına sağladığı güven ve imkânlarla çoğunlukla Avrupa'dan olmak üzere dünyanın her yerinden göç almaya ve rüya bölge olarak anılmaya başlamıştır. Mevcut durumda 28 üye ülkesi bulunan AB'nin sınırlarını ve iç güvenliğini korumak adına tedbirler alması ve alınan tedbirlerin uygulanması Birlik topraklarında sağlanması uzun yıllar alan huzur ve düzenin devamı için gerekli görülmektedir. AB, bu amaçla, Birliğe aday ve komşu ülkeler ile iş birliğinin önemini vurgulayarak sorumlulukların paylaşılması görüşünü ön planda tutmaktadır. AB'ye yönelik istenmeyen göçün engellenmesi hususunda en önemli ülkelere bir tanesi olan Türkiye ile olan ilişkiler de son dönemde üzerinde sıklıkla durulan bir konudur. AB, bu amaçla, Türkiye ile kimi zaman inişli çıkışlı fakat çoğu zaman oldukça fazla vaat içeren bir süreç yaşamaktadır. Bu konuya geçmeden önce, bir sonraki başlık olan Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihi'nde, ikili arasındaki ilişkilerin kısa bir tarihini incelemek, Birlik ile Türkiye arasındaki çalkantılı ilişkilere giden süreci anlamak açısından önem arz etmektedir.

3.2. TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TARİHİ

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın ardından tercihini Batı merkezli uluslararası ekonomik ve siyasal örgütlenmelere katılmak yönünden kullanmıştır. Avrupa Konseyi, NATO, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) gibi Batı temelli örgütlere kuruluş aşamasında ya da sonrasında dahil olan Türkiye'nin bir diğer tercihi o dönemki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olmuştur. 1958 yılında yürürlüğe giren AET'ye 1959'da başvuru yapılmış ve Türkiye'nin Avrupa Birliği macerası bu tarihten itibaren başlamıştır (Ülger, 2008: s. 177; Aydoğan, 2002: s. 111).

Türkiye'nin AET'ye ortak üye olmak amacıyla yaptığı başvurunun ardından, 11 Eylül 1959'da gerçekleştirilen AET Bakanlar Konseyi toplantısından Türkiye lehine karar çıkmış ve Komisyon Türkiye ile gerçekleştirilmesi planlanan ortaklığın şartlarını görüşmek için görevlendirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda, 25 Haziran 1963'te Komisyon ve Türk hükümeti temsilcileri tarafından paraflanan Ortaklık Anlaşması, 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. Anlaşmada benimsenen nihai amaç Türkiye'nin Topluluğa tam üye olarak katılmasıdır. Ankara Anlaşması, bu amaca ulaşabilmek için basamaklı bir aday üyelik ilişkisi kurmuştur. Buna göre Türkiye ile AET arasındaki ilişki Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem (tam üyeliğe giriş dönemi) olarak adlandırılan üç farklı başlık altında ilerleyecektir (Yüksel, 1979: s. 83; Topal, 2009: s. 14-15; Erden Kaya, 2016: s. 386).

Ankara Anlaşması ile ortaya koyulan üç dönemin sonunda Birlik ile Türkiye arasında gümrük birliğinin sağlanması ve bunu takiben de Türkiye'nin AET'ye tam üye olarak katılması öngörülmüştür. 1963 yılında imzalanan anlaşmada belirtilen Hazırlık Dönemi incelendiğinde, bu dönemde Birliğin tek taraflı yükümlülükler altına girerek Türk ekonomisini güçlendirmek ve Gümrük Birliği'ne geçiş dönemine hazır hale getirmek alanında taahhütlerde bulunmuştur. Bu dönemdeki esas amaç, Türkiye'nin, kurulması öngörülen ortaklık ilişkisinin sonraki aşamalarında karşılaşılabilecek yükümlülükleri üstlenebilmesi için topluluğun yardımları vasıtasıyla ekonomisinin güçlendirilmesidir. İkinci dönem olarak belirtilen Geçiş Dönemi'nde taraflar, karşılık ve denge odaklı yükümlülükler üstlenerek, 22 yıllık gelişme içeren bir süreç içerisinde sanayi ürünleri ticaretinde

Gümrük Birliği'ni kurmayı hedeflemişlerdir. 1 Ocak 1996 yılı itibariyle başlayan son dönem, Gümrük Birliği'ne dayanmaktadır ve bu dönemde tarafların ekonomik politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi esas amaç olarak belirtilmiştir. İfade edilene göre, dönemin gerektirdikleri yerine getirildiğinde taraflar arasında Gümrük Birliği sağlanacaktır ve bu gelişmeleri takip eden süreçte de Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği gerçekleşecektir (Ercan ve Hatipoğlu, 2016: s. 224-226).

1970'li yıllarda Türkiye ve AET arasındaki ilişkiler iç ve dış gelişmelerin etkisiyle çalkantılı bir seyir izlemiş, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından da tamamen dondurulmuştur. Türkiye'nin 1983 yılında yapılan seçimlerle yeniden sivil yönetim idaresine geçmesinin ardından, 1987 yılında adı AET'den Avrupa Toplulukları'na dönüştürülen AT'ye tam üye olmak amacıyla başvuruda bulunmuştur. Bu başvurunun değerlendirmesi sonucunda müzakerelerin başlatılması yönünde bir karar çıkmamış da olsa başvuru, Gümrük Birliği yolundaki çalışmaları hızlandırmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, taraflar arasında 1993 yılında başlayan görüşmeler 1 Ocak 1996 yılında Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmış ve Türkiye, adı Avrupa Birliği olarak değiştirilen AB'ye üye yahut aday olmadan Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalayan ilk ülke olmuştur. Bu gelişmeleri takiben, 1999'da Helsinki'de toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık önerisi gerçekleştirilmiştir. Zirve sonucunda, Türkiye'nin, AB tarafından aday ülke olarak kabul ve ilan edilerek genişleme sürecine diğer aday ülkelerle eşit şekilde dahil olacağı kesin bir dille ifade edilmiştir. (Erden Kaya, 2016: 393-396; Ülger, 2008: 179-181).

1999'da Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve'de, Türkiye adına alınan bir diğer karar ışığında, Türkiye için bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmasının gerekliliği belirtilmiştir. Hazırlanan ve AB Konseyi tarafından 8 Mart 2001 tarihinde onaylanan Katılım Ortaklığı Belgesi'yle, Türkiye'nin AB'ye katılımı için yol haritası belirlenmiştir. Türkiye'nin Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerine ve AB müktesebatına uyum sağlaması için ulaşılması gereken kısa ve orta vadeli hedeflere cevaben Türkiye, 19 Mart 2001 tarihinde ilk Ulusal Programı'nı kabul etmiştir. 2002 AB Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'nin öngördüğü siyasi ve ekonomik gereklilikleri yerine getirmesi halinde 2004 yılı Aralık ayında yapılacak zirvede katılım müzakerelerinin başlatılması

yönünde karar alacağı duyurulmuştur. Duyurduğu hususa sadık kalan Avrupa Birliği, 16-17 Aralık tarihinde gerçekleşen AB Bürüksel Zirvesi’nde, gerçekleşmesi öngörülen siyasi kriterlerin Türkiye tarafından yerine getirildiği kararından hareketle, Türkiye ile müzakerelerin başlatılması kararını almıştır. Bu kararı takiben, 3 Ekim 2005 yılında, taraflar arasında Türkiye’nin Birliğe tam üyeliğini gerçekleştirmek adına yapılması kararlaştırılan müzakereler başlatılmıştır (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı Resmi Web Sitesi, 2017: s. 4).

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihi, yukarıda da değinildiği üzere, AB’nin -bahsi geçen dönemde anılan adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET)- kuruluşunun hemen ardından Türkiye tarafından yapılan başvuruyla birlikte başladığı görülmektedir. O dönemden bu yana ilişkiler kimi zaman olumlu, kimi zaman çalkantılı, kimi zaman tamamen dondurularak devam etmiş ve sabit bir seyir izlememiştir. Çalışmanın, Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri kısaca incelemeyi amaçlayan bu başlığında, ilişkiler başlangıçtan katılım müzakerelerinin başladığı 2005 yılına kadar işlenmiş ve taraflar arasındaki ilişkide kilometre taşı olarak görülmesi kuvvetle muhtemel gelişmelere yer verilmiştir. Türkiye ile Birlik arasında bir geri kabul anlaşması imzalanması konusu 2000’li yılların başı itibariyle  ne çıkmıştır. Vize muafiyeti konusu ise Türkiye’nin vizesiz Avrupa’dan ihracı ile birlikte 1980’li yıllarda gündeme gelmiştir ve önemini korumaya devam etmektedir. Tezin hedeflediği esas konuya sadık kalmak amacıyla, tarafların katılım müzakerelerine başlamalarından sonraki döneme yayılan ilişkileri bir sonraki bölümden itibaren, GKA ve vize serbestisi konularıyla paralel olarak işlenecektir.

3.3. TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANLAşMASI’NDA TARİHSEL SÜREÇ

Türkiye’ye AB  lkeleri tarafından uygulanan vize politikasının tarihi incelendiğinde, Türk vatandaşlarının 80’li yıllardan önce Avrupa topraklarına kısa süreli vizesiz ziyaretler gerçekleştirebildikleri görünmektedir. “Vizesiz Avrupa” kavramı, Avrupa’da yaşanan iki dünya savaşının etkilerini ortadan kaldırmak ve  ye ülke vatandaşlarının birbirlerini daha iyi tanınmasına olanak vererek kıtayı

barışa kavuşturmak amacıyla Avrupa Konseyi tarafından ortaya atılmıştır. 1950’li yıllarda başlayan görüşmeler 1957 yılında sonuç vermiş ve Avrupa Konseyi Üyesi Ülkeler Arasında Şahısların Serbest Dolaşımı Anlaşması imzalanmıştır. 60’lı yıllara gelindiğinde, Türkiye’nin 1949 yılında üye olduğu Avrupa Konseyi üye devletlerinin çoğu vize uygulamalarına karşılıklı olarak son vermişlerdir (Özsöz, 2014: s. 6).

Türkiye’de yaşanan siyasal istikrarsızlıklara yoğun olarak şahit olunan 1970’li yılların ilk yarısı, aynı zamanda, Türkiye’nin vizesiz Avrupa’dan çıkarılması için başlayan sürece de işaret etmektedir. Federal Almanya, Fransa, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda 1980 yılında Türkiye’ye vize uygulaması başlatarak, daha önceki süreçte de mevcut olan fakat çeşitli sebeplerle gerçekleştiremedikleri, Türkiye’ye vize uygulanması kararını onaylamışlardır. Federal Almanya 1980 yılının Temmuz ayında yukarıda bahsi geçen 1957 Anlaşması’nı Türk vatandaşları için askıya aldığını bildirmiştir. Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği’ne yapılan bu bildirinin ardından Federal Almanya Cumhuriyeti, Türkiye’ye yönelik vize uygulamasının geçici bir tedbir olduğunu ve konunun 3 yıl sonra yeniden gündeme getirileceğini belirterek vize uygulamasını başlatmıştır. Takip eden süreçte Fransa, güvenlik endişesi gerekçesiyle Avrupa Konseyi öncülüğünde yapılan anlaşmayı Türkiye aleyhine askıya alacağını Konsey’e bildirmiştir. 1974 Petrol Krizi’nden sonra Batı Avrupa’nın boğuşmak zorunda kaldığı işsizliğin de etkisiyle Fransa, Türkiye’de iş bulamayarak gelen kaçak işçilerin yasa dışı yollardan çalışmasının önüne geçmek istemiş ve bu amaçla Türkiye’ye vize uygulamasını başlatmıştır. Daha sonra Belçika, Hollanda, Lüksemburg’u takiben Türk vatandaşlarına vize uygulamasına geçen tüm Avrupa ülkelerine en son, AB üyeliğine dört ay kala Türkiye’ye vize uygulamaya başlayacağını duyuran Hırvatistan katılmıştır. Bahsi geçen dönem ve öncesinde yaşanan sorunlar ile 1980 darbesinin getirdiği siyasi karışıklıklara Türkiye’nin vizesiz Avrupa’dan çıkarılması ve Türk vatandaşlarının Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin vizeye tabi olması da dahil olduğunda, Türkiye ile AB arasındaki çalkantılı süreçte yeni sorunlar ortaya çıkmıştır (Erdem, 2015: s. 41; Özsöz, 2014: s. 6; Uysal, 2001: s. 144).

AB ile Türkiye arasında seyri düz bir çizgi halinde gerçekleşmeyen, inişli çıkışlı, çoğu zaman olumsuz ilişkiler vize uygulama kararının alınmasının ardından

aynı doğrultuda ilerleyerek çalkantılı bir süreci beraberinde getirmiştir. Doğurduğu tüm bu etkiler incelendiğinde, Türkiye'nin elinden alınan vizesiz seyahat hakkının yapılan anlaşma ve uygulanacak yükümlülöklere aykırı olduğunu öne süren çalışmalar bulunmaktadır. Buna göre, AB'nin, Türkiye ile hayata geçirdiği çeşitli anlaşmalar, bu anlaşmalardaki belirli hükümler ve diğör devletlere uyguladığı politikalar incelendiğinde Türkiye'ye uygulanan vize politikasının hukuki temelden yoksun olduğunu ifade etmek mümkündür.

Mehmet Uğur Ekinci'nin (2016) konuyla ilgili çalışmasında ifade ettiği üzere, AB'nin Türkiye'ye uyguladığı ve hali hazırda uygulamaya devam ettiği vize politikası çeşitli bakımlardan sorunlu bir durum oluşturmaktadır. Öncelikle Türkiye ile AET arasında imzalanan 1970 tarihli Katma Protokol'ün 41. maddesinde tarafların, Protokol'ün yürürlüğe girdiği 1973 tarihinin ardından karşı taraf vatandaşlarının yerleşme ve hizmet sunum serbestliğini engellenmesine yönelik herhangi bir değışiklik yapamayacağı belirtilmiştir. 1980 yılından bu yana uygulanmaya başlayan vize politikası bu maddeyle direkt olarak çelişmektedir. Bu konuda Avrupa Mahkemelerine açılan bireysel davalardan bir kısmı Türk vatandaşları lehine sonuçlanmışsa da genel durumda bir değışiklik olmamış, vize uygulaması aynı şekilde devam ettirilmiştiir. Ekinci'nin belirttiği bir diğör durum, AB'nin, Birliğe aday diğör ölkelerin vatandaşlarına vize serbestliği tanırken 1999 yılından bu yana aday ölkede konumunda bulunan Türkiye'ye aynı hakkı sağlamamasının çifte standart içeren bir yaklaşım olarak algılanmasıdır.

Ekinci'nin (2016) işaret ettiği bir diğör konu, uygulanan vize politikasının, 1995 yılında Türkiye ile AB arasında imzalanan Gümrük Birliği'nin ruhuna da aykırı oluşudur. Buna göre, imzalanan Gümrük Birliği ile, Türk malları Avrupa'da serbest dolaşım hakkı elde etmiştir. Malların serbest dolaşımı sağlanmışken Türk vatandaşlarının Avrupa'ya seyahat edememesi çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır. Avrupalı iş adamlarının Türkiye'ye geliş ve gidişlerinde hiçbir sorunla karşılaşmadan, rahatça hareket edebilmelerine karşın Türk iş adamlarının Avrupa'ya gidişlerinde bir problemler dizisi ile karşılaşmaları ticarete eşitliği zedeleyen ve maddi, manevi hasara sebep olan bir durum meydana getirmektedir. Son olarak Ekinci, Avrupa'ya yönelik düzensiz göçün engellenmesi arzusuyla Türkiye'ye yönelik engeller oluşturma tezinin de haklı bir temele dayanmadığını ifade etmektedir. Ekinci, geçtiğimiz on yıllar içerisinde Türkiye'nin sahne olduğu

ekonomik ve siyasal alanda yaşanan değişim ve normalleşmelerin Avrupa'ya olan göç ve siyasal sığınma isteğinin önemli miktarda azalttığını ifade ederek, bahsi geçen durumdan korunma amacıyla Türk vatandaşlarına vize uygulanmasının haklı bir gerekçeye dayanmadığının altını çizmiştir (Ekinci, 2016: s. 16-18).

Avrupa Birliği tarafından Türkiye'ye uygulanan vize politikasının haksız bir temele oturtulduğu konusuna değinirken, vize serbestisi sağlamak amacıyla Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na (ATAD), 2009 yılında aldığı isimle Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), açılan davalara da değinmek gerekmektedir. Bahsi geçen davalar arasında en çok öne çıkan ve yankı oluşturan Soysal ve Savatlı davası konusunda verilen ATAD kararı; bahsi geçen kararın oluşturduğu etkiler ve ortaya çıkardığı sonuçlara değinmeden önce, davaya giden süreci kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Almanya, o dönemde Federal Almanya Cumhuriyeti, 1980 yılı itibariyle Almanya'ya girmek isteyen tüm Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlamıştır. Fakat Almanya ile Türkiye arasında mal taşımacılığı yaparak iki ülkeye de hizmet sağlayan tır ve kamyon şoförlerine sağlanan vize konusunda 2000 yılına kadar hiçbir sorun çıkmamış, bu zamana kadar vizeler nizami ve sorunsuz bir şekilde düzenlenmiştir. 2001 ve 2002 yıllarıyla başlayan ve bu yılları takip eden süreçte bahsi geçen kamyon şoförlerinin, mesleki faaliyetlerini sürdürmek amacıyla ortaya çıkan vizelerini yenileme talepleri sonucunda birtakım olumsuz durumlarla karşılaşmaya başlanmıştır. Birçok tır şoförünün vizesi açık bir şekilde reddedilirken bu durum, şoförlerin Türkiye-Almanya rotasında çalışmaya devam etmeleri ve hizmet sunmalarını imkansız hale getirmiştir. Bahsi geçen bu şoförler arasında davaya gidiş süreçleri konunun devamında incelenecek olan Mehmet Soysal ve İbrahim Savatlı da bulunmaktadır. İki şoförün karşılaştıkları vize uygulaması sebebiyle açtıkları dava ve davanın oluşturduğu yankılar Türkiye açısından önemli sonuçlar doğurmuştur (Groenendijk ve Guild, 2011: s. 16).

Davacı Mehmet Soysal ve İbrahim Savatlı isimli kişiler, Türkiye'de ikamet etmektedir ve bir Türk şirketinde tır şoförü olarak çalışmaktadırlar. Davacıların çalışanı olduğu şirket uluslararası alanda taşımacılık yapmaktadır ve Soysal ile Savatlı'nın kullandığı tırlar Almanya'da kayıtlı, Alman plakalı araçlardır. Federal Almanya Cumhuriyeti 2000 yılına kadar, başvuru sahibi kişilerin Türkiye'de kayıtlı tırların şoförleri olarak Almanya ile Türkiye arasında çalışmak suretiyle,

Almanya'da hizmet sağlama amacına yönelik talepte bulundukları pek çok vize başvurusuna olumlu yanıt vermiştir. Fakat Soysal ve Savatlı, Almanya'da kayıtlı tır şoförü olmalarına rağmen, Almanya, Eylül 2001 ve Ocak 2002 tarihlerinde yaptıkları başvuruları İstanbul'daki Alman Konsoloslugu aracılığıyla reddetmiştir. Vize taleplerinin reddedilmesini takip eden süreçte, Mehmet Soysal ve İbrahim Savatlı isimli iki tır şoförünün bünyesinde çalıştığı ve adı ÇAT olan firma, bahsi geçen şoförlere vize uygulanamayacağı tezini temel alarak Berlin İdare Mahkemesi'ne başvurmuşlardır (Gümrükçü, 2001: s. 10).

Karşı karşıya kaldıkları uygulamanın yanlışlığına dayanarak Berlin İdare Mahkemesine dava açan ilgili taraf, uluslararası mal taşımacılığı yaparak hizmet sağladıklarını, bu sebep doğrultusunda Almanya'ya girmek ve hizmetlerini sunabilmek için vize sahibi olmaları gereğinin bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. 1970'de imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Arasında Ortaklık İlişkisi Kurulmasına Dair Anlaşmaya Katma Protokol'ün 41(1). maddesinde şu ifade yer almaktadır:

"Akit Taraflar, aralarında, yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimine yeni kısıtlamalar koymaktan sakınırlar."

Berlin İdare Mahkemesi'ne açtıkları davada sundukları tezlerini Katma Protokol'ün yukarıda verilen maddesindeki hükme dayandıran davacı taraflara ve bahsi geçen maddenin yorumuna göre, bu kişilerin Almanya'ya girişlerinin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesi hususunda, Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihi olan 1 Ocak 1973'teki mevcut durumdan daha olumsuz bir kısıtlama getirilmesi mümkün değildir. Bahsi geçen tarihte, söz konusu kişilerin iş durumlarının gerektirdikleriyle ilgili bir kısıtlama söz konusu değildir, başka bir ifadeyle, vize zorunluluğu bulunmamaktadır (Köktaş, 2009: s. 26).

Davanın Berlin İdari Mahkemesi tarafından reddedilmesi üzerine davacı taraf Berlin Yüksek İdare Mahkemesine temyiz talebinde bulunmuştur. Konunun Katma Protokol'ün 41(1). maddesiyle ilgisinin eyalet mahkemesi tarafından tespiti üzerine mahkeme, ön karar için ATAD'a başvurmuştur. ATAD kararları ve taraflara etkileri incelendiğinde dava Adalet Divanı'nın, Katma Protokol'ün bir önceki cümlede bahsedilen maddesinin bir Türk firması adına nakliyecilik yapan ve bu amaca yönelik hizmet sunma sebebiyle AB ülkelerine giden Türk vatandaşlarına

Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinden sonra o zamana kadar mevcut olmayan vize yükümlülüğünün getirilmesini yasakladığına işaret edilmesi bakımından önemlidir. Adalet Divanı tarafından verilen bu karar, Schengen Vizesinin ek idari ve mali yükler getirdiği belirtilerek, söz konusu vizenin, açık bir şekilde, Türk vatandaşlarının hizmet sunma konusunda sahip olduğu özgürlüğe yeni bir kısıtlama getirildiğinin ilk kez söylenmesi sebebiyle üzerinde önemle durulması gereken bir konudur (Erdenir, ty: s. 484).

19 Şubat 2009 tarihinde Avrupa Divanı tarafından verilen Soysal-Savatlı Kararı incelendiğinde, dikkat çeken hususları sıralamaya, bir üst paragrafta da değinilen, Katma Protokol'e ait maddeyi değerlendirerek başlamak uygun olacaktır. Divan'a göre, Katma Protokol'ün bahsi geçen maddesinin, Türkiye'de kurulmuş bir şirket vasıtasıyla istihdam edilen Türk vatandaşı tır şoförleri tarafından ileri sürülebilmesi hem geçerli hem uygundur. Bahsi geçen şoförlerin sunduğu hizmet bir üye devlete yöneliktir ve karara göre, hizmet sunan bir şirketin çalışanları olmadan hizmet sunulması mümkün olmadığından şirket çalışanlarının gerekliliği mutlaklıdır. Buna göre, Türkiye ile AB arasında imzalanan Ankara Anlaşması kapsamında, kişinin, bir üye devlete hizmet sunma isteğinin vize uygulaması vasıtasıyla önlenmesinin daha önceden kazanılan özgürlük ve haklarının kullanımına kısıtlama ve zorluk getirecek bir nitelik sergilemesi mümkündür. Divan, bahsi geçen uygulamanın AB vatandaşlarına uygulanmadığını ifade ederek, Türk işçilerinin içinde bulunduğu durumu, dolaylı olarak AB vatandaşlarının statüsünde değerlendirmiştir (Tezcan, 2016: s. 48).

ATAD'a göre, Türkiye ile AET arasında imzalanan Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1973 tarihinde Türk vatandaşlarına uygulanan bir vize uygulaması mevcut olmadığı için, bahsi geçen yılda ortaya çıkarılan vize yükümlülüğünün *standstill* hükmünün öngördüğü hedef ile çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır. Kararın, Türk vatandaşlarının hukuki durumunu çok daha ağır şartlara bağladığını belirten mahkeme, buna ek olarak, yukarıda bahsi geçen ve Katma Protokol'ün 41(1). maddesini işaret eden *standstill* hükmünün tek başına Türk vatandaşlarının bir Birlik üyesi devlete giriş yapması ve yerleşim sağlaması için yeterli olmadığını belirtmişse de bahsi geçen kişilerin hukuki durumlarını ağırlaştıran şartlar ve uygulamaların getirilmesinin Topluluk hukukunu ihlal

edilmesi anlamına geleceğini ifade etmiştir. Mahkeme, AB ülkelerine giriş izni isteyen ve amacı bu ülkelerde hizmet sunmak olan Türk vatandaşlarına vize şartının uygulanamayacağını belirtmiştir (Özcan, 2009: s. 80).

Mahkemenin aldığı ve AB'ye iş kurmak yahut hizmet sunmak üzere gitmek isteyen Türk vatandaşlarına vize uygulanmaması kararıyla ilgili mutlaka değinilmesi ve incelenmesi gereken özel bir durum mevcuttur. Şöyle ki, karara göre, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 1973 tarihinde Türkiye'ye vize uygulamayan hiçbir devletin Türkiye'ye vize uygulaması mümkün değildir. Fakat bu konu, her üye devlet özelinde değerlendirilmesi gereken bir konudur. Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihte Türkiye'ye yönelik bir vize uygulaması bulunmayan tüm devletler için bu tarih esas alınmalıdır. Bahsi geçen devletlerin, Türk vatandaşlarına, konuyla ilgili üye oldukları tarihlerdeki ulusal düzenlemelerden daha ağır ve zorlayıcı şartlar getiren düzenlemeler yapmaları mümkün değildir. Ancak, üye oldukları tarihte hali hazırda mevcut bir vize uygulaması var ise bu konu, daha ağır ve zorlayıcı şartlar getiren düzenlemeler olarak düşünülememektedir (Köktaş, 2009: s. 35). Bir başka ifadeyle, Topluluğa Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihi olan 1 Ocak 1973 sonrasında katılan bir devlet için dikkate alınması gereken tarih, Birliğe üye olarak katıldığı tarihtir. 1973 sonrasında Birliğe katılan ve katıldığı yıl itibariye Türkiye'ye vize uygulaması bulunan ülkelerin bahsi geçen düzenlemeleri Katma Protokol'ün 41(1). maddesine aykırı bir hüküm olarak görülmemektedir.

Adalet Divanı tarafından verilen Soysal Kararı, AB ülkelerinde hizmet sunan ve sağlayan Türk vatandaşlarına vize uygulaması konusunda olumlu bir hava yaşatmış ve umutları arttırmış olsa da, pek çok AB ülkesi mahkeme tarafından alınan kararın uygulanması konusunda pasif kalmıştır. Kararın ardından uygulamaya giden iki ülke Almanya ve Danimarka olmuştur. Almanya, tır şoförleri, sanatçılar, akademisyenler, kurulum hizmeti verenler ve sporcular gibi bazı Türk vatandaşlarının karşı karşıya kaldığı vize uygulamasına son vermiştir. Ancak, bahsi geçen guruba mensup Türk vatandaşları için vize muafiyeti belgesi alma şartı getirerek söz konusu kişileri yeniden Alman Konsolosluklarına yönlendirmiştir. Alınacak belgenin türü değişmiş olsa da, temelde, yapılacak işlemler ve uygulanacak prosedür çok fazla değişmemiştir (Nas, 2015: s. 173). Bir diğer ülke olan Danimarka ise, belli koşulları yerine getiren Türk vatandaşlarına vize serbestisi

tanımıştır. Buna göre, Türkiye’de ikamet ve istihdam edilen Türk vatandaşlarının Danimarka’ya, azami üç aylığına, hizmet sunma amacıyla gitmek için giriş vizesi almaları gerekmemektedir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse Soysal Kararı’nın ardından Danimarka, ekonomik olarak aktif bulunan Türk vatandaşlarına vizesiz giriş imkânı tanımıştır (Kaya, 2014: s. 128).

Soysal ve Savatlı kararının ardından meydana gelen gelişmelere bakıldığında, öncelikle konuyla ilgili düzenlemeye giden iki ülke olan Almanya ve Danimarka incelenmelidir. Mahkemenin kararının ardından bahsi geçen iki ülkede alınan karar ve uygulamaların, Birlik üyesi ülkelere seyahat etmek isteyen Türk vatandaşları açısından gerçek bir ilerlemeye sebep olmadığı görülmektedir. Vize muafiyeti konusunu Türk vatandaşları lehine gözden geçirmesi beklenen Almanya ve Danimarka dışındaki dokuz AB üyesi ülke, kurallar üzerinde herhangi bir çalışma yapmamış ve herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Bahsi geçen ve daha önceki davalardan farklı olarak değerlendirilen Soysal Davası, ATAD’ın, yorumunu bir ileri seviyeye taşıyarak vize uygulamasının Katma Protokol’ün 41(1). maddesine aleni bir aykırılık teşkil etmesini kayıt altına alması bakımından oldukça önemli ve önceki davalardan farklıdır (Nas, 2015: 174; Özcan, 2009: 81).

1970’li yıllarda başlayan ve 1980 darbesiyle en üst seviyelere tırmanan siyasi gerilim ve karışıklık, Avrupa Konseyi üyesi devletleri Türkiye ile olan ilişkilerinde çeşitli önlemler alarak sınırlar oluşturmaya itmiştir. Vizesiz Avrupa’dan çıkışı gerçekleşen ve AB üyesi devletler ile sahip olduğu vizeden muaf ilişkisini kaybeden Türkiye, AB’ye vize serbestisini yeniden kazanmak için taleplerde bulunmuştur. AB, 1990’lı yıllarda Avrupa’da meydana gelen değişimlere ve kendi coğrafyasına yönelen yoğun göç dalgasına karşı önlem alabilmek amacıyla önemli bir geçiş ülkesi olan Türkiye ile geri kabul anlaşması yapmak istemiştir. AB, karşısındaki imzacı ülkeye oldukça büyük sorumluluklar yükleyen bu anlaşmanın imzalanmasını kolaylaştırmak ve Türkiye’yi teşvik etmek isteğiyle, geri kabul anlaşması ile vize muafiyeti sürecini birbirine bağlamış ve sürecin siyasileşmesini sağlamıştır. Bu süreçten sonra, Türkiye için, AB’ye yönelen yasa dışı göçün sorumluluklarını üstlenmekle Avrupa’ya vizesiz seyahat etmeyi vaat eden vize muafiyeti süreci birlikte işlemeye başlamıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, Birlik ile Türkiye arasındaki geri kabul anlaşması ve vize muafiyeti sürecinin işleyişi tarihsel süreç içerisinde incelenecektir.

3.4. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANLAŞMASI'NIN İMZALANMA SÜRECİ

AB ile Türkiye arasında bir geri kabul anlaşması yapılması hususu 2000'li yılların başlarında gündeme gelen bir konudur ve Komisyon, Türkiye'ye bu konudaki teklifini 2004 yılında ileterek yeni bir müzakere süreci başlatmak istemiştir. 2005 ve 2006 yıllarında dört tur halinde gerçekleştirilen müzakerelerin ardından, var olan görüş ayrılıkları sebebiyle ilişkiler dondurulmuştur. 2009 yılında yeniden başlayan müzakereler, AB'nin 17 Aralık tarihinde Türkiye'ye sunduğu yeni taslak metin ışığında olumlu ilerlemiş ve Türkiye, bu yeni süreçte Türk Vatandaşlarına vize muafiyeti sağlanması konusunun Geri Kabul Anlaşması ile birlikte ele alınması talebini iletmıştır. 2009 ve 2010 yıllarında teknik düzeyde görüşülen geri kabul anlaşma taslağı 21 Haziran 2012'de paraflanmıştır (Sönmez ve Kırık, 2013: s. 10; Altun, 2016: s. 44; Batır, 2017: s. 596).

Yukarıda bahsi geçen ve anlaşmanın Brüksel'de paraflandığı gün olarak ifade edilen 21 Haziran 2012'de Konsey, Avrupa Komisyonu'nu Türkiye ile vize serbestliğini amaç edinen bir diyaloga girmeye davet etmiştir. Komisyon bu konuda yetkili kılınmış olmasına rağmen AB, Türkiye'den, vize serbestisi süreci başlatılmadan önce geri kabul anlaşmasını imzalamasını beklemiş, Türkiye'nin bir yılı aşkın süre boyunca imzadan kaçınması sonucunda vize serbestisi süreci müzakerelerinin başlatılmasına karar vermiştir. Komisyon'un uzun vadeli bir sürece yayılarak değerlendirilmesi öngörülen vize serbestisi sürecini hızlandırmasındaki ana neden, anlaşmayı imzalamayan Türkiye'nin tutumunu yumuşatmak ve bu vasıta ile Türkiye'yi anlaşmayı imzalama hususunda teşvik etmektir. Uzun zaman alan müzakereler sonucunda vize serbestisi sağlamaya yönelik bir yol haritası üzerinde anlaşılmıştır. 16 Aralık 2013'te AB ile Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Zaptı ve Geri Kabul Anlaşması imzalanarak nihai hedefi Türk vatandaşlarına uygulanmakta olan Schengen vizesinin kaldırılması olarak işaret edilen Vize Muafiyeti süreci resmi olarak başlatılmıştır (Ekinci, 2016: s. 18; T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı Resmi Web Sitesi, 2017: s. 8).

AB'nin Türkiye ile vize muafiyeti sürecinin resmi olarak başlatılması kararı almasının altında yatan esas nedenin, geri kabul anlaşmasının vize muafiyeti süreciyle ilişkilendirilmesi olduğu görülebilmektedir. Birlik, Türkiye'yi

imzalaması için teşvik ettiği GKA ile kendi sınır güvenliği ve kontrolleri konusunda işbirliğini ön plana çıkarmak istemiştir. Kendisine yönelen yoğun sınır dışı göçü önlemek amacıyla en etkili tedbirlerden biri olarak gördüğü Türkiye'yi yıllar önce çıkarıldığı Vizesiz Avrupa'ya yeniden dahil etme vaadini öne süren AB, bu politika sonucunda istediğini elde ederek imzacı karşı tarafın tutumunda pozitif bir ivmelenme ortaya çıkarmıştır. AB, Türkiye'ye vaat ettiği vize muafiyetinin sağlanması sürecinde, öncelikli olarak, belirli meslek gurubuna mensup kişilerin uzun süreli vize alımlarında istenilecek evrakların azaltılacağını ve bu sayede kişilere kolaylık sağlanacağını ifade etmiştir. Buna karşılık Türkiye'den, Avrupa'ya kaçak giriş yaparken yakalanan yasa dışı kişileri geri alması ve bahsi geçen kişilerin kaynak ülkeye gönderilmesi için, ihtiyaç duyulan sürede mülteci kamplarına göndermesi beklenecektir. Bu süreç için öngörülen süre olan 3,5 yılda Türkiye'nin yeterli geri kabul kapasitesine ulaşması ve ihtiyaç duyulan üçüncü ülkelerle geri kabul anlaşması imzalaması öngörülmüştür (Ekinci, 2016: s. 18; Çalış, 2016:s. 465).

16 Ekim 2013'te AB Komisyonu üyeleri ile Türk yetkililer arasında imzalanan ve taraflar arasında vize diyalogu sürecini getiren anlaşmanın resmen yürürlüğe giriş tarihi 1 Ekim 2014'tür. Bu anlaşmaya göre, her iki tarafın vatandaşlarının geri kabulünü içeren hükümlere ek olarak, vatansız kişiler ve Türkiye'nin geri kabulle alakalı olarak ikili anlaşmalar yahut düzenlemeler yaptığı üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne atıfta bulunan hükümler derhal yürürlüğe girecektir. Bir önceki cümlede sayılan guruplardan herhangi birine mensup olmayan diğer üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin hükümlerin yürürlüğe girişi için öngörülen tarih ise 3 yıl sonrayı işaret eden 1 Ekim 2017'dir (Avrupa Komisyonu Resmi Web Sitesi, 2014). Normal şartlar altında izlenmesi gereken takvimin işaret ettiği tarihe ulaşmadan, 2015 yılında, yeni bir eylem planı önerisinde bulunulmuştur. Yaşanan bu takvim değişikliğinin en önemli nedeni, Suriyeli mültecilerin göç hareketleri sebebiyle meydana gelen krizin AB tarafında bir panik duygusu meydana getirmesidir. Öngörülen tarihten önce Türkiye'ye olumlu mesajlar vermeye başlayan Birlik, kendi topraklarına yönelmesi muhtemel yasa dışı göç hareketlerinin en kısa sürede ve en az zararla önlenebilmesi amacıyla 2015 yılında bir Ortak Eylem Planı önerisinde bulunmuştur (Köse, 2016: s. 13).

2015 yılı Avrupa Birliği için mülteci krizinin oldukça yoğun yaşandığı bir yıl olmuştur ve bu yıl, çözüm arayışının hızlandırılarak sorunun etkili bir sonuca ulaştırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen yıl içerisinde sayıları yüzbinleri bulan Suriyeli mültecinin Avrupa sınırına gelerek bölgeye giriş yapmak istemesi AB’de genel bir panik havasının hakim olmasını beraberinde getirmiştir. Birlik mensubu üyeler, karşı karşıya oldukları krizi çözüme ulaştırmak için bireysel arayışlara girerek önlem almışlardır. Haziran ayında Macaristan’ın Sırbistan sınırına duvar inşa edeceğini açıklamasının ardından Almanya ve beraberindeki Avusturya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Fransa kara sınırları kontrollerine yeniden başlayacağını ilan etmiştir. Avrupa’yı fikir ayrılıklarının yaşandığı kaygılı bir atmosfere sürükleyen göç dalgalarının ardından Birlik, topraklarına yönelen bu hareketlere karşı koyarak mücadele edebilmek için yeni arayışlara girmiştir. Mülteci krizini, AB siyaseti ve güvenliğine en az zararı verecek şekilde çözmek için arayışa giren AB, bu yoldaki çarelerin en güçlüsü olarak gördüğü Türkiye ile işbirliğini artırarak güçlendirme yoluna gitmiştir (Demir ve Soyupek, 2015: s. 7).

AB’nin özellikle Türkiye’nin işbirliğine ihtiyaç duymasıyla ortaya koyulan 29 Kasım 2015 Türkiye-Avrupa Birliği Zirvesi, Türkiye, 28 birlik üyesi ülke ve AB Konseyi, AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu’nun katılımıyla gerçekleşmiştir. Brüksel’de toplanan Zirve’de, Zirve’nin katılımcıları itibarıyla, bir ilke imza atılmıştır. Türkiye’ye duyulan ihtiyaç ve ihtiyacı ortaya çıkaran konu çerçevesinde, taraflar arasındaki ilişkilerin hızlandırılarak Türkiye’nin AB’ye katılım sürecinin hızlandırılması Zirve’de üzerinde durulan bir konu olmuştur. Zirve’nin ardından yayınlanan Zirve Sonuç Bildirgesi incelendiğinde, dikkat çeken noktalardan ilki, taraflar arasındaki işbirliği ve terörle mücadele konusuna verilecek önceliğin kesin bir şekilde vurgulanmasıdır. Taraflar arasında yılda iki kez Zirve düzenlenmesi hususuna değinilen 3. maddede, karşılaşılan ciddi güvenlik sorunları ile mevcut ve potansiyel terör tehditlerine karşı, taraflar arasında sürdürülmesi planlanan işbirliği isteği bir kez daha vurgulanmıştır. Bildirinin öne çıkan kararlarından bir tanesi olan 5. madde, Birliğin, Türkiye’nin vize serbestisine yönelik adımları 2016 yılında atmaya başlayacağına atıfta bulunmaktadır. Buna göre, Vize Muafiyeti Yol Haritasında belirlenen gerekliliklerin Türkiye tarafından karşılanması halinde süreç, Ekim ayına kadar tamamlanacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Web Sitesi, 2017: s. 2).

Yukarıda değinilen ve Türk vatandaşlarına uygulanan vizenin kaldırılmasıyla sonlanması beklenen süreç, Türkiye'nin yükümlülükleriyle bağlantılı biçimde sunulmuştur. Buna göre AB, Türkiye için vizesiz Avrupa'ya giden yolun açılmasının şartı olarak Türkiye'nin, Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması'nı 1 Haziran 2016 itibariyle tam olarak uygulaması gerektiğinin altını çizmiştir. Taraflar arasında imzalanan geri kabul anlaşmasının tam olarak uygulanması ile işaret edilen nokta Türkiye'nin geri kabul anlaşmasını üçüncü ülke vatandaşları için yürürlüğe koyması hususudur. Geri Kabul Anlaşması'nın tüm aşamalarıyla yürürlüğe konması için öngörülen takvimde değişiklik yapılarak tarihin erkene çekilmesi karşısında AB, Türkiye'ye, kapasite artırımı ve Türkiye'de bulunan düzensiz göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılmak üzere finansal destekte bulunacağını belirtmiştir. Birlik, bahsi geçen konularda kullanılması amacıyla Türkiye'ye vermek üzere ayırdığı 3 milyar avro tutarında ek kaynak ve ihtiyaç duyulması halinde sağlanacağı belirtilen teknik destek konularında taahhütlerde bulunmuştur. Ancak, daha önce de belirtildiği üzere, bahsi geçen maddi yardım ve teknik desteğe ulaşılmasının koşulu, geri kabul anlaşmasının üçüncü ülke vatandaşlarını içerecek şekilde, yani tam olarak uygulanmasıdır (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Web Sitesi, 2017: s. 2; Ekinci, 2016: s. 19).

2015 yılında gerçekleşen Zirve'nin ardından Türk Hükümeti yapılması gerekli görülen reformları gerçekleştirmek adına çalışmalarını hızlandırarak sürdürmüştür. Vize Serbestisi diyalogu çerçevesi içerisinde, 2016 yılı Ekim ayı öncesinde Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi beklenen tedbirlerle ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 10 Aralık 2015'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 64. Hükümeti tarafından açıklanan Eylem Planı kapsamında yer verilen ve bir önceki cümlede bahsi geçen tedbirlerin yanı sıra vize muafiyeti için gerekli görülen yasal süreçlerin tamamlanması adına atılacak adımlara yer verilmiştir. Toplantı, ayrıca, AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı'nın güncelleneceğinin ve 2016 yılının "Reform ve Avrupa Birliği Odaklı Yıl" olacağının belirtilmesi bakımından da önem taşımaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı Resmi Web Sitesi, 2015).

2015 yılı içerisinde sayıları 885 bini bulan yasa dışı göçmen, Türkiye üzerinden Yunanistan'a geçmiştir ve bu geçiş, sayılar azalma eğilimi göstermiş olsa da, 2016'da da devam etmiştir. Birliğin daha önce karşılaşmadığı büyüklükteki bu

rakamlar yıllar önce kurulan ve varlığını korumak adına büyük uğraşlar verilen sistem üzerinde büyük bir baskı oluşmasına sebep olmuştur. AB'nin Schengen sistemi ve serbest dolaşım alanının tehlike altına girdiği düşüncesini net biçimde hissetmesi, gözlerin bir kez daha sorunun çözümü için en büyük ortak olarak görülen Türkiye'ye çevrilmesine neden olmuştur. Tüm bu yaşananlar 7 Mart 2016'da toplanan Türkiye-AB Zirvesi sonucunda mutabakata varılan bir dizi önemli kararı oluşturmuştur. Zirve'de alınan kararlar bir süre üye ülkelerin kendi aralarındaki tartışmaların konusu olduktan sonra, 17-18 Mart tarihleri arasında yapılan AB Konseyi Zirvesi'nin ardından netlik kazanmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı Resmi Web Sitesi, 2016-2017). Kararlara göre Türkiye ve AB, 29 Kasım 2015'te hayata geçirilen Ortak Göç Eylem Planı'nın uygulanması hususunda verdikleri karara bağlı olduklarını yeniden belirtmişlerdir. Görüşmede, Türkiye'nin 7 Mart 2016 tarihinde Türkiye üzerinden Yunanistan'a geçen ve uluslararası koruma ihtiyacı bulunmayan tüm göçmenlerin olabilecek en hızlı şekilde geri kabulü ve Türk karasularında yakalanan bütün düzensiz göçmenlerin geri alınması konusunda mutabık olduğu ifade edilmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında 2002 yılından itibaren var olan Geri Kabul Anlaşması temeline dayanan bu uygulama ile Ege Denizi merkezinde yoğunlaşan düzensiz göç akınları ile insan kaçakçılığı konusunda caydırıcı bir önlem oluşturmak ve can kayıplarının önüne geçmek hedeflenmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Web Sitesi, 2016: s. 2; İkinci, 2016: s. 20).

Türkiye'ye yapılacak iade işleminin AB hukukuna ve uluslararası hukuka uygun biçimde gerçekleşeceğinin vurgulandığı metinde, tüm göçmenlerin ilgili ilke ve standartlara göre korunacağı, toplu sınır dışı etme işleminin hiçbir surette kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır. Mutabakat metnine göre, korunmaya muhtaç grupları işaret eden BM Kriterleri dikkate alınmak kaydıyla, Yunan Adalarından Türk tarafına iade edilen her bir Suriyeli için, Türkiye'den AB'ye bir Suriyeli yerleştirilecektir. Buna göre, Birlik, ilk etapta 18 bin kişinin yerleştirilmesi gerçekleştirilecek, ardından gönüllülük esasın dayanan ve en fazla 54 bin kişiyi kapsayan bir yerleştirme daha yapılabilecektir. Zirve'de alınan bir diğer karar ise Türkiye'ye yapılacak maddi yardımla ilgilidir. Metne göre AB, Türkiye tarafına, Türkiye'de bulunan Suriyelilerin ihtiyaçları uyarınca proje bazlı taahhütte bulunduğu 3 milyar avroluk kaynağın tahsis edilme sürecinin hızlandırılması ve bu

kaynağın kullanılmasının ardından, 2018 yılı sonuna kadar Sığınmacı Mali İmkânı çerçevesinde ilave 3 milyar avroluk bir finansal desteğin daha sağlanması taahhüdünde bulunmuştur. Görüşmede, Türk vatandaşlarının en çok merak ettiği konu olan Vize Serbestisi süreciyle ilgili çıkan karar ise, tüm beklentilerin karşılanması kaydıyla, en ileri tarih olarak 2016 yılının Haziran ayı sonuna kadar Türk vatandaşlarına uygulanan vizenin kaldırılması amacıyla Vize Serbestisi Yol Haritasının, katılan tüm üyeler tarafından yerine getirilmesine hız kazandırılacağı hususu olmuştur (AB Bakanlığı Resmi Web Sitesi, 2016: s. 3; Batır, 2017: s. 600).

4 Mayıs 2016'da AB Komisyonu, vize serbestisinin Haziran ayı sonunda gerçekleştirilmesi hedefine yönelik olarak, 3. Vize Serbestisi Diyalogunu açıklamıştır. Komisyon, yayınladığı rapor vasıtasıyla taraflara çeşitli tavsiye ve önerilerde bulunurken, karşılanması öngörülen 72 yükümlülükten geriye yedi tane kaldığını belirtmiştir. Komisyona göre, bahsi geçen yedi yükümlülükten iki tanesi zamanı geldiğinde hızlıca karşılanabilecek yükümlülüklerdir. AB Komisyonu, geri kalan beş yükümlülüğün en kısa sürede karşılanacağı anlayışıyla, yasama sürecini başlatmak üzere söz konusu tüzük değişikliği önerisinde bulunduğunu da bahsi geçen raporda belirtmiştir. AB-Türkiye ilişkileri 24 Kasım 2016 tarihine kadar, karşılıklı çalışmalar, görüş, öneri ve tavsiyelerle ilerlemiştir, fakat bahsi geçen tarihte, ikili ilişkileri sarsacak bir gelişme yaşanmıştır. Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu'nda, Türkiye ile yürütülen katılım müzakerelerinin geçici olarak dondurulması kararına ilişkin oylamada karar büyük çoğunlukla kabul edilmiş ve katılım müzakereleri geçici olarak dondurulmuştur. Bu atmosferde gerçekleştirilen 15 Aralık 2016 AB Zirvesi'nde ele alınan göç gündem maddesinde Türkiye ile işbirliğine atıf yapılmasına rağmen Türkiye'nin katılım müzakereleri toplantı gündeminde yer almamıştır. Bunu takip eden bir diğer önemli gelişme 25 Nisan 2017 tarihinde yaşanmış, Türkiye AKPM Genel Kurulu tarafından kararla, 2004 yılından bu yana bağlı olduğu denetim sonrası diyalog sürecinden çıkartılarak yeniden denetim sürecine sokulmuştur (Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Web Sitesi, 2017: s. 13-16).

3.5. TÜRKİYE-AB GERİ KABUL ANLAŞMASININ İÇERİĞİ

Çalışmanın bu bölümüne kadar yer verilen kısımda hakkında genel bilgiler edinilmiş olan Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması, karşılıklı prensibini esas almaktadır. Anlaşmanın amacı, imzacı devletler olan Türkiye’de yahut Avrupa Birliği üyesi devletlerden birinde ülkeye giriş, ülkede ikamet ya da bulunma şartlarını sağlayamayan ya da sağlaması mümkün olmayan bir duruma düşen bireylerin Anlaşma’da belirtilmiş olan şartların temel alınması kaydıyla ilgili ülkeye iadesinin sağlanmasıdır. Anlaşmanın giriş bölümünde, Türkiye ile Avrupa Birliği’nin düzensiz göçü engellemek alanında yapacakları işbirliğinin altı çizilerek, insan ve iltica konularında güvence sağlayan düzenlemelerin saklı tutulduğu belirtilmiştir. Türkiye AB Geri Kabul Anlaşması ile düzenlenen ve hayata geçirilmesi planlanan uygulamalardan ilki, yasadışı yolları kullanarak Birlik ülkelerine giden ya da bahsi geçen ülkelerde bulundukları sırada yasadışı duruma düşen Türk vatandaşları ile Anlaşmaya taraf diğer ülke yahut ülke grubuna Türkiye üzerinden geçiş yapmış üçüncü ülke vatandaşlarının anlaşmada belirlenen şartlar ve kuralları takip ederek Türkiye'ye geri alınmasıdır. Bahsi geçen konudaki bir diğer madde, yine yasadışı yolları kullanmak suretiyle Türkiye'ye gelen ya da Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde yasadışı duruma düşen Birlik ve üçüncü ülke vatandaşlarının anlaşmada belirlenen şartlar ve kuralları esas alarak ilgili AB ülkesine iadesini düzenlemektedir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Web Sitesi, ty: s. 1).

Yukarıdaki paragrafta değinildiği üzere, AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması mütekabiliyet esası üzerine kurulmuş bir anlaşmadır. Buna göre, iki tarafın da karşılıklı olarak yasadışı göçmenleri geri kabul etme yükümlülüğü altına girdiği görülmektedir. Ancak, Birlik üyesi ülkelerden Türkiye'ye doğru gerçekleşen dikkate alınması gerekecek boyutlarda bir göç dalgası mevcut olmadığından taraflar arasında imzalanan GKA'nın, temelde, Türkiye'ye geri kabul yükümlülüğü getiren bir anlaşma olarak yorumlanması yanlış olmayacaktır.

Anlaşma'da, tarafların, üçüncü ülke mensubu vatandaşları Anlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden üç yıllık bir geçiş sürecinin sonucunda kabul etmeye başlayacakları belirtilmiştir. Buradan hareketle, Türkiye, ülke toprakları üzerinden Birlik topraklarına yasadışı yollarla giriş yapan üçüncü

ülke vatandaşlarını Anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden üç yıl sonra geri almaya başlayacaktır. AB'ye Türkiye sınırından geçtiği kesin olarak belgelendirilebilen kişilerin iade yahut geri kabul tarihiyle ilgili herhangi bir zaman aşım süresi mevcut değilken, bahsi geçen topraklardan geçişi kesin olmayan karinelere dayanan kişiler için farklı bir uygulama mevcuttur (T.C. AB Bakanlığı Resmi Web Sitesi, ty: s. 1, Ekinci, 2016: s. 22).

AB'ye Türkiye üzerinden geçtikleri kesin olmayan delillere dayanan üçüncü ülke vatandaşlarının yahut vatansızların Türkiye'ye iadelerinin sağlanması konusunda beş yıllık bir zaman aşımı süresi bulunmaktadır. Bundan hareketle, bahsi geçen kişilerin Türkiye'yi beş yıl ya da daha fazla süre önce terk etmiş olan kişiler için geri kabul talebinde bulunulması mümkün değildir. Yasadışı göçmenlerin, göç alan ülke tarafından tespitinin ardından geri kabul edecek ülkeye üç ay içerisinde başvurması gerekmektedir. Bunu takiben, Türk makamlarının başvuruya cevap vermesi 5 ile 60 gün arasında gerçekleştikten sonra, talebin uygun bulunması halinde istenmeyen kişinin geri gönderilmesi üç ay içerisinde tamamlanacaktır. Buna ek olarak, yasal olmayan yollarla sınırı geçen kişilerin, sınırı geçme eyleminin hemen akabinde yakalanmaları halinde üç günlük hızlandırılmış bir prosedürün uygulanması suretiyle geri gönderileceği de anlaşmada yer alan hükümler arasındadır (Ekinci, 2016: s. 22).

Geri Kabul Anlaşması'nın dördüncü maddesinde yer verildiği üzere, geri kabul yükümlülüğünün geçerli olmadığı durumlar da mevcuttur. Bu koşulların ilki, üçüncü ülke vatandaşlarının ya da vatansız kişilerin yalnızca Türkiye'nin bir uluslararası havalimanının aktarma sahasından geçmesidir. Bir diğer koşulda, iade gerçekleştirmek isteyen devlet, üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız kişiye, bahsi geçen kişi kendi topraklarına giriş gerçekleştirmeden önce yahut girdikten sonra kendi ülkesine giriş için kullanılacak bir vize ya da ikamet izni düzenlemişse ve aynı kişi, Türkiye tarafından düzenlenmiş daha uzun süre geçerlilik süresine sahip bir vizeye yahut ikamet iznine sahip olmaması durumu işaret edilmektedir. Anlaşmada atıfta bulunulan son koşul ise, üçüncü ülke vatandaşı yahut vatansız olan kişilerin talepte bulunan üye devletin ülkesine vizesiz giriş imkânına sahip olmasıdır (Türkiye AB GKA, md. 4) Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, ilk durumda, AB ülkelerine yasadışı olarak giren kişiler Türk vatandaşı değildir yahut Türkiye vizeleri bulunmamaktadır ve

yolu sadece havayolu ulaşım amacıyla kullanmışlardır. İkinci durumda, bahsi geçen yasadışı göçmen, topraklarına girdiği ülke tarafından verilen bir vize yahut ikamet iznine sahiptir ve bahsi geçen kişiye Türkiye tarafından verilerek daha uzun geçerlilik süresi olan bir vize yahut ikamet izni bulunmamaktadır. Anlaşmada belirtilen son durumda ise, iadesi istenen yasadışı göçmen, iade isteğinde bulunan birlik ülkesine vizesiz giriş imkânına sahiptir.

Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması'nın içeriğine ilişkin incelenmesi gereken en önemli konulardan bir tanesi de anlaşmanın Birlik ülkeleri açısından kapsayıcılığıdır. Bir başka ifadeyle, anlaşmanın, hangi Avrupa ülkelerinde geçerli olup olmadığı hususudur. Taraflar arasında imzalanan anlaşmanın giriş bölümünde, AB'nin İşleyişine İlişkin Anlaşmaya ekli protokoller ışığında, Birleşik Krallık (İngiltere), İrlanda ve Danimarka'nın Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması kapsamı dışında kalabileceğinin altı çizilmiştir. Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda'nın sahip oldukları özel durum sebebiyle bu ülkeler, taraflar arasındaki geri kabul anlaşmasının getirdiği herhangi bir hükmün bağlayıcılığı altında değildir. Durum İngiltere ve İrlanda özelinde incelendiğinde, bahsi geçen iki ülkenin AB'nin İşleyişine İlişkin Anlaşma'ya ek 21 numaralı Protokol uyarınca, güvenlik ve adalet alanına ilişkin anlaşmalara katılma ve katılmama konusunda (opt-in, opt-out) serbestliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı, AB tarafından uygulanan vize politikası ve Birlik tarafından imzalanarak hayata geçirilen geri kabul anlaşmaları, AB'nin özgürlük, adalet ve güvenlik alanı bakımından farklı kurallara tabii olan üyeleri İngiltere ve İrlanda üzerinde doğrudan ve kendiliğinden bir bağlayıcılık oluşturmamaktadır (T.C. AB Bakanlığı Resmi Web Sitesi, ty: s. 2, Ekşi, 2016: s. 65).

Yukarıda da değinildiği üzere özgürlük, adalet ve güvenlik alanlarında Lizbon Anlaşması dışında kalmayı tercih eden bir diğer AB üyesi ülke olan Danimarka'nın durumu incelendiğinde, ülke, Schengen üyesi olması dolayısıyla vize muafiyeti konusunda gerçekleşen düzenlemelerin kapsayıcılığı altındadır. Burada değinilmesi gereken nokta, Danimarka'nın Schengen sistemine koymuş olduğu çekince dolayısıyla, taraflar arasında imzalanan geri kabul anlaşmasının bahsi geçen ülkeye uygulanamayacak olmasıdır. Konuyla ilgili öngörülen düzenleme Türkiye ile AB Geri Kabul Anlaşması'na ilişkin ortak beyanda Türkiye ile Danimarka arasında, aynı şartları içermek kaydıyla, yeni bir

geri kabul anlaşması yapılabileceğini işaret etmektedir (T.C. AB Bakanlığı Resmi Web Sitesi, ty: s. 2, Ekşi, 2016: s. 65). Özetle, Türkiye ile Birlik arasında imzalanan geri kabul anlaşması, tercihini Lizbon Anlaşması'nın güvenlik, adalet ve özgürlük alanında öngördüklerinin dışında kalmaktan yana kullanan İrlanda, Birleşik Krallık ve Danimarka ile, AB üyesi olmayan fakat Schengen bölgesi ülkeleri olan İzlanda, Norveç, İsviçre ve Lihtenştayn'ı kapsamamaktadır (Ekinci, 2016: s. 22). Türkiye, Birlik ile imzaladığı Geri Kabul Anlaşması vasıtasıyla bahsi geçen ilişkiyi kuramadığı ülkelerle, gerektiği takdirde, bireysel anlaşmalar imzalayarak, gereken koşulların bu şekilde oluşturulacağını ifade etmiştir.

3.6. TÜRKİYE-AB GERİ KABUL ANLAŞMASININ TARAFLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN GELECEĞİNE MUHTEMEL ETKİLERİ

Geri kabul anlaşmaları, bu çalışmada da sıklıkla değinildiği üzere, Avrupa Birliği'nin özellikle son yıllarda hızlı bir şekilde artan yasa dışı göç olgusuyla mücadele etmek adına sıklıkla başvurduğu bir araç olarak görülmektedir. AB, özelde Avrupa ülkeleri, güvenli olarak görülen topraklarına yönelen göç hareketlerinin ortaya çıkan ve ortaya çıkması kuvvetle muhtemel etkilerinden, uğranılması beklenen zararlardan korunmak için komşu ülkelerle iş birliği içerisinde hareket etmelerinin bir zorunluluk olduğu bilinciyle hareket etmektedir. Bahsi geçen hususun en önemli, en etkin kullanılan ve en sonuç odaklı araçlarından bir tanesi de geri kabul anlaşmalarıdır. Birlik, Türkiye'nin, sahip olduğu sınırlar dolayısıyla önemli bir ülke olduğunun bilincindedir. Uzun yılları kapsayan bir süreç boyunca AB üyesi bir ülke olabilmek adına çalışmalar yapan ve adımlar atan Türkiye'nin, AB'nin dış güvenliği ve yasa dışı göçle mücadele konusunda oldukça önemli bir tampon ülke olduğu ise yadsınamaz bir gerçektir.

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması için Birlik tarafından, çoğunlukla Türkiye'nin anlaşma ile ilgili çeşitli tereddütleri bulunduğu dönemlerde, vize serbestisi ve AB'ye üyelik konusu sıklıkla ön plana getirilmiştir. Türkiye'nin uzun yıllardır bilinen ve bahsi geçen konuda pek çok çalışma ve düzenleme gerçekleştirdiği AB üyesi olma konusunda sahip olduğu

hassasiyetin farkında olan Birlik, ilişkilerin, özellikle de Geri Kabul Anlaşması'nın ilerleyişinin tıkanmak üzere olduğu noktalarda Birlik üyesi olma ve serbest vize uygulaması konusunu sıklıkla dile getirmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin yumuşak karnı olarak görülebilecek bahsi geçen konular, Türkiye ile ilişkilerde bir motivasyon sağlama görevi üstlenmiştir. Çalışmanın 3. bölümünde incelendiği üzere, Türkiye ile ilişkiler istikrarsız bir seyirle devam etmektedir. Birlik, kendisi için önemli olan yasa dışı, başka bir ifadeyle istenmeyen göçmenleri topraklarından çıkararak Türkiye'ye iade etme konusunda mutlak başarıya ulaşmakla ilgilenirken Türkiye, 1959 yılından bu yana ulaşmak adına çalışmalarda bulunduğu tam üyelik statüsüne yakın bir pozisyonda görülmemektedir.

Uzun yıllar boyunca taraflar arasında mevcut olan istikrarsız ilişkilere bir de Geri Kabul Anlaşması'ndan doğan muammalar eklenmiştir. Çalışmanın genel hatları boyunca sıklıkla değinilen bir konu olarak; Avrupa topraklarına yönelen yasa dışı göç dalgasının önlenmesi konusunda Türkiye'ye oldukça büyük bir misyon yükleyen Avrupa Birliği, Türkiye'ye bahsi geçen iş birliğine aynı idealler ve hevesle sarılabilmesi açısından gereken motivasyonu sağlamakta mıdır? Uzun yıllar boyunca sık sık kesintiye uğrayan, durma noktasına gelen, dönem dönem dondurulan ilişkilerin geleceğini Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde değerlendirmek, birbirlerinden karşılıklı olarak beklentileri bulunan tarafların gelecek senaryolarını irdelemek açısından faydalı olacaktır.

3.6.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden Beklentileri

Türkiye, AB'ye tam üyelik hedefiyle yaptığı ilk başvurudan bu yana Birliğe tam üyelik ve bunun getireceği vizesiz Avrupa hedefini hayata geçirmek üzere çalışmalar gerçekleştirmiştir. Çalışmanın buraya kadar olan kısımlarında da sıklıkla değinildiği üzere, Türkiye'nin bu alandaki yoğun isteği Avrupa'da benzer bir karşılık bulmamıştır. AB ülkelerindeki siyasi kadro ve kamuoyu görüşleri Türkiye'nin üyeliğine büyük oranda olumsuz yaklaşmıştır.

Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda yapılan kamuoyu araştırmaları, AB kamuoyunun sahip olduğu genel tavrın Türkiye'nin üyeliğine karşıtlık şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir. Buna ek olarak, belirtilmesi gereken bir diğer nokta, bahsi geçen karşıtlığın genele yayılarak değerlendirilemeyeceği hususudur.

Bir diğerk ifadeyle, AB kamuoyu ve yönetici seçkin grup içerisinde Türkiye'nin üyeliğine nispeten daha ılımlı bakan bir kısım da mevcuttur. AB'ye tam üyelik konusunda takınılan olumsuz ve engelleyici tavrın ülke bazında değışiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Türkiye'nin sahip olduğı sosyo-ekonomik koşulların olumsuz görülmesinden doğan algı, anket sonuçlarında da kendini göstermektedir. Buna göre, Eurobarometer tarafından yapılan ve Türkiye'nin AB'ye üyeliğini konu edinen ankette Avrupa kamuoyunun, Türkiye'nin AB'ye katılımı konusundaki olumsuz tavrı 1992 yılında %42'lik bir dilime işaret ediyorken bu oran, 2007'de %60 olarak belirlenmiştir (Dedeoğlu ve Gürsel, 2010; s. 1).

Türkiye, sahip olduğı coğrafi konum itibariyle, Avrupa'ya ait bir ülke olarak ifade edilmektedir fakat yaygın görüş, Türkiye'nin Avrupa tarihinin bir parçası olmadığı şeklindedir. Karşıtlığın temelinde yatan unsurları sıralamak gerekirse, öncelikli konunun kimlik meselesi olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, kültürel farklılık ve göç konusu da Türkiye'ye yönelik oluşan olumsuz algıyı şekillendirmekte ve beslemektedir. Anketlere göre, Avrupa kamuoyunun Türkiye'ye sunduğı destek yıllar içerisinde daha da azalmakta, üyeliğe olumsuz bakanların oranı artmaktadır. Buna rağmen, AB Parlamenterleri ve Avrupa Komisyonu mensuplarının üyeliğe, kamuoyuna oranla, daha olumlu yaklaştığı ve AB'nin siyasal ve idari kanadını oluşturan kişilerin konuya olumlu yaklaşımının zaman içerisinde arttığı görülmektedir (Dedeoğlu ve Gürsel, 2010: s. 1-2).

AB, kendi coğrafyasına yönelen büyük göç dalgasından korunabilmek, bahsi geçen dalğanın ortaya çıkarabileceğı sorunları önleyebilmek ve zararını en aza indirebilmek amacıyla ikili anlaşmalar yapmayı en önemli dış politika araçlarından biri olarak kullanma hedefiyle hareket etmiştir. Avrupa kamuoyu Türkiye'nin Avrupa Birliğı içerisinde yer almasına karşı ne kadar olumsuz dursa ve bu doğrultuda görüş bildirse de AB, Türkiye'yi bu alanda oldukça önemli görmüş ve çeşitli imtiyazlar sağlama vaadinde bulunmuştur. Burada değinilmesi gereken ilk nokta, Türkiye'nin AB ile imzaladığı Geri Kabul Anlaşması'dır. Birlik, bu anlaşma ile Türkiye'yi göç hareketlerine karşı tampon bölge olarak kullanmak istemiştir. Avrupa'ya yasa dışı yollardan ulaşmak isteyen kişilerin en fazla tercih edeceği, bir diğerk ifadeyle ettiği, yollardan bir tanesi olarak görülen Türkiye'yi bu anlamda yanında tutmak isteyen AB, Geri Kabul Anlaşması'nın kendi güvenliğini sağlama

amacı ön plana alınarak uygulanması için Türkiye'ye çeşitli imtiyazları sağlama sözü vermiştir.

AB'nin ikinci ülkelerle imzaladığı geri kabul anlaşmalarına vize serbestisi ve finansal yardım gibi konuları ekleyerek, dahası bu konuları birbirinden ayrılmaz hususlar olarak göstererek konuyu siyasileştirdiğine çalışmanın daha önceki bölümlerinde değinilmiştir. Burada önemli olan ve değinilmesi gereken nokta, AB'nin Türkiye'ye vaat ettiği ve anlaşmanın Birlik için en faydalı olacak şekilde uygulanmasını sağlamak konusunda bir itici güç ve motivasyon ögesi olarak kullandığı vize serbestisi konusunun Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğine zarar verebileceği ihtimalidir. Türk siyasi yaşamının aktörleri, AB'nin vaat ettiği gelişmelerin öngörülen takvime göre gerçekleştirilmemesi ve gerçekleştirilen hususların da belirlenen şekilde ve miktarda yerine getirilmemesi sonucunda konuyla ilgili değerlendirmelerinde süreçle ilgili tepki içeren ifadeler yer vermişlerdir.

Bu konuda dikkat çeken açıklamalardan bir tanesi dönemin Avrupa Birliği Bakanı Volkan Bozkır tarafından 12 Mayıs 2016'da yapılmıştır. Bozkır BBC'ye yaptığı açıklamada, AB'nin geri kabul anlaşması ve vize serbestisi sağlanması doğrultusunda Türkiye'nin düzenlemeye gitmesini talep ettiği beş madde olan yolsuzlukla mücadele, verilerin korunması, tüm AB üyesi ülkelerle işbirliği, AB'nin polis örgütü Europol ile sıkılaştırılmış iş birliği ve terörle mücadele yasası ile mevcut uygulamaların gözden geçirilmesi konularından sonuncusuna değinerek, terörle mücadele konusunda değişiklik yapmanın mümkün olmadığına ve bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının AB'ye vizesiz seyahat etmesi konusundaki kazanımların elde edilmesi hususunda umutlarının giderek azaldığına değinmiştir. Volkan Bozkır, müzakerelerin geldiği kritik aşamayı işaret ederek, Türkiye'nin konuyla ilgili yeteri kadar çaba gösterdiğini, ülke olarak kriterlerin yeterince karşılandığını ama mevcut sorunun bir matematik problemi değil bir siyaset problemi olduğunu belirtmiştir (BBC Türkçe, 2016).

2016 yılı Mayıs ayında, Türk siyasi aktörlerinin konuya ilişkin genel algısını özetleyen bir açıklama da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan gelmiştir. Erdoğan, İstanbul'da gerçekleştirilen Dünya İnsani Zirvesi'nde yapılan basın toplantısında AB'nin kendisine ve eski Başbakan Ahmet Davutoğlu'na 3 milyar

Euro tutarında yardım sözü vermesine rağmen bahsi geçen yardımın yapılmadığını belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Şu anda 1 Haziran itibarıyla geri kabul anlaşmasına yönelik bir adım vardı, 30 Haziran itibarıyla da vize noktasında adım atılacaktı." (...) Bu konuyla ilgili olarak arkadaşlarımız görüşmeleri yapacaklar... Bu görüşmelerde netice alındı, alındı. Alınmadığı takdirde kusura bakmasınlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin parlamentosundan geri kabul anlaşmasına yönelik uygulama sürecine yönelik adım atılmasına ait karar, yasa çıkmaz." (BBC Türkçe, 2016).

AB Bakanı ve Başmüzakareci Ömer Çelik'in 2016 yılı Ağustos ayında bir İsviçre televizyon kanalında katıldığı programda kendisine iletilen "Türkiye Avrupa'dan ne bekliyor?" şeklindeki soruya verdiği yanıtta, öncelikle Türkiye'nin AB tam üyesi olmaması için engel teşkil edecek hiçbir konunun bulunmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin, Kopenhag ve Maastrich Kriterlerini diğer AB ülkelerinden çok daha büyük oranda yerine getirdiğini ve yaşanan olumsuz gelişmeleri bir yana bırakıp ilişkilere yoğun biçimde devam etmenin zamanının geldiğine ek olarak bu durumun gerekliliğini ilişkilerin köklü tarihine de değinerek vurgulamıştır. AB'nin Türkiye'ye mülteciler hususunda maddi destek sağlanması vaatlerinin yerine getirilmesi konusunda verdiği sözleri tutmadığını belirten Çelik, bu durumdan dolayı Geri Kabul Anlaşması'nın yürürlüğe koyulmayacağını, vize serbestisi sağlanmadığı takdirde Türkiye'nin hiçbir konuda ilerlemeyeceğini ifade etmiştir. Karara varılan bire bir anlaşması ile Türkiye'nin Avrupa'yı çok büyük bir krizden koruduğunu belirten Bakan, buna rağmen AB'nin gereken şekilde davranmadığını, AB ülkeleri tarafından alınacağı vaat edilen Suriyeli mültecilerin yalnızca %1'inin alındığını ve Türkiye'nin 2-3 milyon arası mülteciye ev sahipliği yaptığını ifade ederek bu konudaki genel görüşleri bu şekilde dile getirmiştir (Hürriyet, 2016).

Dönemin Türk siyasi aktörleri tarafından yapılan açıklamalardan da görüldüğü üzere Türkiye, AB'ye karşı yerine getirdiği sorumlulukların sonucunu görmek istemiş, sürecin işleyişiyle ilgili soru ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Belirlenen takvime uygun ilerlemeyen süreç ve anlaşma için sürekli bir motivasyon kaynağı olarak kullanılan vize serbestisi süreci ve maddi yardımların tam olarak sağlanmayışı Geri Kabul Anlaşması'nın işleyişiyle ilgili çeşitli yaptırımlar ortaya koyma ifadelerini beraberinde getirmiştir. Bir süredir mevcut olan ve büyük göç

akımlarını beraberinde getiren süreçte Birlik, Türkiye'nin kendi güvenliği için arz ettiği önemin farkındadır fakat kendi içerisinde yaşadığı değişken durum, ilişkilerin olumlu bir yöne ilerlemesi bir yana gelecekte çok daha büyük tepkilerin ortaya çıkabileceği bir durumu beraberinde getirmiştir. Almanya ve Fransa'nın başını çektiği ve Türkiye'yi AB içerisinde görmek istemeyen grupların önerdiği 'İmtiyazlı Ortaklık' kavramı Türk siyasi çevrelerince yoğun bir tepkiyle karşılanmıştır. Konu, taraflar arasındaki ikili ilişkilerin işleyişine vereceği zararlar Geri Kabul Anlaşması konusunda kat edilen yolları da geçersiz kılma ihtimaline sahiptir. Konuyu bu alanda incelemeye başlamadan önce, imtiyazlı ortaklık kavramı kısaca incelenecektir.

3.6.2- İmtiyazlı Ortaklık/Ayrıcalıklı Statü

İmtiyazlı ortaklık kavramının Türkiye-AB ilişkilerinde ortaya ilk atıldığı tarih 2000 yılının Nisan ayına işaret etmektedir. Fransa Eski Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing tarafından ortaya atılan ve Angela Merkel tarafından 2004 yılında yeniden gündeme getirilmiş olan İmtiyazlı Ortaklık alternatifi Türkiye'nin 1987 yılında Birliğe tam üye olma hedefi taşıyan başvurusunun ardından Stratejik Ortaklık, Ayrıcalıklı Statü gibi farklı isimlerle pek çok kez gündeme getirilmiştir. Türkiye'nin AB üyesi olmasına karşı çıkan Almanya ve Fransa liderleri Angela Merkel ve Nicolas Sarkozy tarafından sıklıkla dile getirilen kavram, taraflar arası ilişkilerde önemli bir tartışma konusunun açılmasını da beraberinde getirmiştir. Tanımı ve içeriği herhangi net bir ifade içermeyen kavramın genel anlamda muğlak kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bahsi geçen muğlaklık ise kavramın tanımı ve içeriği konusunda farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kavrama ilişkin iki bakış açısından ilki Türkiye'nin tam üyeliğini destekleyen grup tarafından ortaya atılmıştır ve bu görüşe göre Ankara Anlaşması ile kurulan ortaklık sırasındaki şartlar artık mevcut değildir. Hem AB hem Türkiye çeşitli değişimler ve dönüşümler yaşamışlardır ve bahsi geçen imtiyazlı iş birliği süreci mevcut ortaklık ilişkisini güncelleyerek Türkiye'nin Birlik'e çok daha kolay entegre olmasını sağlayacak bir yol olarak görülmektedir. Türkiye'yi bir üye ülke olarak

görmek istemeyen diğer bloka göre ise imtiyazlı ortaklık kavramı tam üyelik dışı bir iş birliği modeli olarak görülmektedir (Akçay, 2016: s. 13).

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını yahut gerçekleşmemesi gerektiğini öne süren görüşlere göre ayrıcalıklı ortaklığın gerekçelerini sıralamak mümkündür. Buna göre, öne sürülen ilk gerekçe Türkiye'nin AB'ye üye olması için karşılması beklenen kriterleri hiçbir zaman yerine getiremeyeceği düşüncesidir. Üyeliğe karşı çıkan taraflarca başvurulmuş bir diğer gerekçe ise Türkiye'nin Avrupalı sayılıp sayılamayacağı konusu ile ilgilidir. Buna göre, Türkiye'yi Avrupalı bir ülke olarak saymak mümkün değildir ve Avrupa'nın komşusu sıfatı çok daha uygun bir değerlendirme olacaktır. Bölümün başında da kısaca değinilen bir diğer görüşe göre Türkiye ile Avrupa arasında varlığı görmezden gelinmeyecek, bir diğer ifadeyle önemi yadsınamayacak kültürel farklılıklar ve değerler mevcuttur. Bahsi geçen konuda değerlendirilebilecek son gerekçe de Türkiye'nin sahip olduğu düşünülen sayıca fazla ve yoksul nüfusun AB'ye üyeliğinin getireceği maliyetin fazlalığıdır (Dedeoğlu ve Gürsel, 2010: s. 2). Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini desteklemeyen, özellikle merkez sağ ülkelerin görüşleri ışığında derlenen gerekçelerden de görülebileceği üzere Birlik'in Türkiye'nin üyeliğine karşı olan ülkeleri için özellikle öne çıkan noktalar kimlik, kriterler ve üstlenilecek maliyet konusudur ve bahsi geçen konuların ülkelerin görüşlerini tam tersi yöne çevirecek gelişmeler ve değişimler yaşaması zor görünmektedir.

İmtiyazlı Ortaklık, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin ve yine Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin tamamen kesilerek AB'den dışlanması ulusal çıkarlara zarar vereceğini düşünen, başını Fransa ve Almanya'nın çektiği, Hollanda ve Avusturya'nın merkez ve aşırı sağ grupları tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Ayrıcalıklı ortaklık yahut özel statü olarak da ifade edilen kavramın resmi bir tanımı bulunmadığı gibi kapsamlı bir içeriğe sahip olduğunu söylemek de mümkün değildir. Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan çevreler tarafından öne sürüldüğüne daha önce de değindiğimiz bu kavram, genel hatlarıyla, Türkiye'nin bazı AB politikalarına dahil olurken karar mekanizmalarının dışında kalmasına işaret etmektedir. Buna göre, Türkiye, güvenlik, dış politika ve enerji politikalarına katılabilecekken, ekonomik bütünleşme, tarım politikaları ve serbest dolaşım gibi konularda AB dışında bırakılacaktır. Özetle, Türkiye'nin AB üyesi olmayacağı

fakat AB'ye bağımlı olacağı bir senaryo İmtiyazlı Ortaklık kavramıyla birlikte ön plana çıkmaktadır (Dedeoğlu ve Gürsel, 2010: s. 5).

Türkiye açısından oldukça tartışmalı ve birazdan değinilecek örneklerle de görüleceği üzere kabul edilemez görünen tam üyeliğe alternatif iş birliği şekilleri AB içerisinde de çeşitli görüş farklılıklarına sebep olmaktadır. Ayrıcalıklı ortaklık önerisi Avrupa Parlamentosu içerisindeki kimi gruplar tarafından eleştirilirken, daha önce de değinildiği üzere merkez ve sağ yönelimli gruplar Türkiye'nin üyeliği konusunda yapılacak yahut yapılabilecek en uygun ilerlemenin bu tarz bir iş birliği olduğu konusunda hemfikirdir. Bölümün başında da belirtilen, konunun Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanması konusuna nasıl etki edeceğini değerlendirmek önem arz etmektedir. Siyasi yöneticiler tarafından yapılan açıklamalar bu konuda öne çıkan görüşleri doğru şekilde anlamamız için en iyi yardımcı olacaktır.

2009 yılında, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Almanya Başbakanı Merkel'in katıldıkları bir etkinlikte Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğiyle ilgili yaptıkları açıklamalar, bahsi geçen tarafların, üyeliğe karşı çıkma şiddeti en yüksek olan liderler olduğu düşüncesinden hareketle önem arz etmektedir. Türkiye'ye Avrupa Birliği tam üyeliği yerine imtiyazlı ortaklık verilmesinin çok daha uygun olacağını düşünen siyasetçilerden Merkel, herkesi tam üye olarak AB'ye almanın mümkün olmadığını ve Avrupa'nın sınırları üzerinde konuşma zamanının geldiğini belirtmiştir. Merkel'e göre, AB'ye daha fazla üyenin katılması AB'de karar alınması konusunda sıkıntılar ortaya çıkaracaktır ve bu alınması gereksiz bir risk olacaktır. Merkel'in ifadelerini destekleyen Sarkozy ise sınırları konusunda belirsizlik yaşayan bir Avrupa'nın ne istediği belli olmayan, kimliksiz ve sahip olduğunu değerleri yitirmiş bir Avrupa olacağını belirtmiştir ve görüşlerden hareketle Türkiye'ye içi boş sözler vermekten vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Deutsche Welle, 2009).

Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Almanya Başbakanı Merkel'in, Türkiye'nin üyeliğine olan bakış açılarını yansıtan ve yukarıda yer verilen açıklamalara dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, katıldığı bir basın toplantısında tepki göstermiş ve tarafların konu hakkındaki tutumunu vizyon noksanlığı olarak değerlendirmiştir. Gül, konuyla ilgili açıklamasına şu şekilde devam etmiştir;

"Türkiye, AB ile müzakerelere oy birliğiyle alınan kararlar başlamıştır. Bu müzakerelere başlamaya imza atan liderlerin çoğu da henüz Avrupa'dadır. Bizi bağlayan hukuki durumdur. Bu, bizi bağladığı gibi tüm üye ülkeleri de bağlamaktadır. Biz kararlı bir şekilde müzakere sürecini devam ettireceğiz. Çeşitli siyasetçiler gelir geçer, onlar çeşitli vesilelerle, belki vizyon noksanlığından bazı şeyler söylerler ama bunlara hiç takılmayacağız." (Hürriyet, 2009).

Angela Merkel ve Nicolas Sarkozy'nin yukarıda bahsi geçen açıklamalarının ardından bir diğer önemli değerlendirme ise TUSİAD Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ tarafından yapılmıştır. Doğan Yalçındağ, konuyla ilgili değerlendirmesini Merkel ve Sarkozy cephesine imzalı mektuplar aracılığıyla iletmiş, Avrupa Hukuku'nda önemli bir yer tutan Ahde Vefa ilkesinin Avrupa Birliği'nin sahip olduğu küresel konuma ilişkin güven ve itibar unsuru teşkil ettiğine değinmiştir. Metinde, Türkiye'ye önerilen imtiyazlı ortaklığın kaygı verici bir gelişme olarak değerlendirildiği TUSİAD Başkanı Doğan Yalçındağ tarafından dile getirilirken bu önerinin Türkiye için bir alternatif olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı görüşüne yer verilmiştir. Son olarak, Türkiye'nin AB içerisinde yer alarak, AB'nin dünya siyasetinde ve ekonomisinde oynayacağı stratejik rolün önemine vurgu yapılmış ve üyeliğe ısrarla karşı çıkan Almanya ve Fransa'nın konuyu bu açıdan değerlendirmesi konusundaki gereklilik ifade edilmiştir (TUSİAD, 2009).

2016 yılı Mart ayında, konuyla ilgili bir diğer önemli tepki İngiltere eski Dışişleri Bakanı William Hague'nin sarfettiği sözle üzerine eski AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış'tan gelmiştir. Hague tarafından ifade edilen ve Türkiye'ye için yeni bir çeşit ortaklık oluşturacak bir AB üyelik statüsü oluşturulması konusundaki görüşlere İngiliz Telegraph gazetesinde yayınlanan makalesinde yer veren Bağış, Hague'nin önerisini Fransa ve Almanya tarafından dile getirilen İmtiyazlı Ortaklık önerisine benzeterek tepki göstermiştir. Makalede Egemen Bağış, Türkiye'nin eski AB Bakanı ve Başmüzakerecisi olarak Hague tarafından öne sürülen ve temelde Fransa ve Almanya liderleri tarafından önerilen plana benzeyen fikri temelsiz ve Türkiye'ye hakaret içeren bir durum ve öneri olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. İngiltere'nin Birliğe üyelik sürecinde yaşadıklarına atıfta bulunarak yapılan önerinin ironik olduğunu belirten Bağış, AB üyeliğine aday ve müzakereci olma konusunda en uzun süre rekorunu elinde

bulunduran Türkiye'nin AB'ye üye olmuş bazı ülkelerle yapılacak karşılaştırmada Birlik üyesi olmaya son derece ve uzun süredir hazır olduğunu ifade etmiştir (Sözcü, 2016).

2017 yılı Ekim ayında AB Bakanı Ömer Çelik tarafından yapılan açıklamalarda da hem Türkiye'ye karşı takınılan imtiyazlı ortaklık odaklı tavırdan hem de Geri Kabul Anlaşması'ndan bahsedilmiştir. Çelik, konu terörle mücadele olduğundan Türkiye'nin oldukça önemsenerek ön sıralarda görüldüğünü belirtmiş, temel değerler konusundan iş birliği ihtiyacı ortaya çıktığında ise Türkiye'nin önüne çıkarılan engelleri ahlaki ikiyüzlülük olarak değerlendirmiştir. Bakan Çelik, Angela Merkel tarafından önerilen imtiyazlı ortaklık konusundaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Avrupalı dostlarımız şunu yanlış anlamasınlar: 'Biz adaylık sürecini dondururuz ama enerji diyalogu, ekonomik diyalog, ulaştırma diyalogu gibi alanlarla Türkiye'de aslında başka bir alanda iş birliği kapısını açarız.' Hayır, buna da müsaade etmeyiz. Bütün bunlar adaylık sürecimizle bitişik, bunları tamamlayan, müttemmim cüzüdür bunlar. Bunları ayrı bir ajanda olarak aldığınızda bunu kabul edilemez buluruz. Diğer konu da şudur tabii: Türkiye'ye neyi teklif edecekler? Bu 50 yıllık Türkiye'nin müzakereye verdiği emeğin, karşılıklı olarak şimdiye kadar verilen emeğin hiçe sayılması demektir. Bu saatten sonra bu teklifin yaygın bir şekilde dillendirilmesi söz konusu olursa AB'ye kimse güvenmez.” (Star, 2017).

Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşması kapsamındaki vaatlerini yerine getirmediğini ve buna rağmen Türkiye'yi bu konuda övmeyi ihmal etmediğini belirten Bakan Çelik konuyu çifte standart olarak değerlendirmiştir. Anlaşmaya sadık kalınmasını insani ve vicdanı sebeplerle açıklayan Bakan'ın, 2018 yılı Ocak ayında konuya ilişkin bir diğer açıklamasına değinmek Türk tarafının düşüncelerini anlamak konusunda faydalı olacaktır. Türkiye'nin imtiyazlı ortaklığı hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini vurgulayan Bakan Çelik, Türkiye'nin sadece göç ve göçmen konularında işbirliği yapılacak bir mülteci kampı yahut terörle mücadele konusunda iş birliği yapılacak bir askeri karargâh olmadığını ifade etmiştir. Türkiye'nin konu hakkındaki fikrini daha net bir şekilde ifade etmek isteyen Çelik, belgenin kapağında imtiyazlı ortaklık adına herhangi bir şey bulunsa dahi bu kapağın açılmayacağını ve reddedileceğini belirtmiştir. Türkiye'ye yapılacak ikinci sınıf bir

statü teklifinin kabul edilemez olduğunu belirten Bakan, Geri Kabul Anlaşması ile vaat edilen mali yardımın iyi işlemediğini belirterek Türkiye'nin teknik olarak bahsi geçen anlaşmayı sürdürmesi için bir sebep kalmadığını ifade etmiştir (BBC Türkçe, 2018; Anadolu Ajansı, 2018).

Konunun bu kısmında yer verilen görüşler ışığında, AB içerisinde büyük bir öneme ve alana sahip olan Almanya, Fransa ve beraberinde aynı görüşe sahip diğer ülkelerin Türkiye'yi AB tam üyesi olarak görmek istemediklerini söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Türkiye'nin Birliğe üye oluşu AB'nin hazmetme kapasitesinin üzerinde bir konu olarak görülmektedir. Türkiye'nin Birlik üyeliğine karşıt bir diğer görüşe göre ise, AB'ye nüfus açısından Türkiye kadar kalabalık bir ülkeyi sokmak AB'nin karar alma mekanizmalarını zorlaştırarak AB'yi baş edilmesi zor bir duruma sokacaktır. Göç ve yasadışı göçmen konularında Türkiye'nin desteğine ve büyük oranda geri kabul anlaşmasının imzalanmasına duyulan ihtiyaç dolayısıyla Türkiye'ye vize serbestisi ve devamında tam üyelik sağlayacak müzakerelerine tüm hızı ve olumlu haliyle devam edilmesi vaatleri konuyu içinden çıkılması zor bir hale getirmiştir.

Türkiye vaat edilen kazanımları elde edebilmek adına çeşitli düzenlemeler ve çalışmalar yapmaktayken, AB tarafını yalnızca izlemek ve muhtemel kazanımları ortaya çıkarmak adına öngörülene oranla pasif kalmakla itham edilmektedir. Konu, Türk tarafı için oldukça önemli görülen vizesiz dolaşım hususunda tıkanığında, Türk yetkilileri, imtiyazlı ortaklık söylemlerinin sıklıkla ve şiddetle ön plana çıkarılmasının da etkisiyle konuyu AB açısından oldukça önem arz eden Geri Kabul Anlaşması başlığına getirmektedir. Konunun başından taraflarca konuşulan ve üzerinde anlaşmaya gidilen hususların olumsuz seyrinin devam etmesi, tarafları birbirine sıkı sıkı bağlayan tam üyelik ve geri kabul konularının olumsuz bir hal alması, bahsi geçen mevcut bağların tamamen kopmasına sebep olabilecek potansiyeldedir.

2000'li yılların başlarında ortaya atılan ve o dönemden bu yana zaman zaman adı zaman zaman da sundukları çeşitli değişimlere uğrayarak Türkiye'ye önerilen imtiyazlı ortaklık konusu, bahsi geçen ivmeyle karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Konu, farklı görüşlere hedef olması, taraflar arasında anlaşmazlık doğurması gibi nitelikleri nedeniyle tartışmaya oldukça açık bir konudur ve sık sık bir tartışmanın odağı olmaktadır.

Ayrıcalıklı ortaklığın Türkiye-AB ilişkilerinde bir bağ, bir ilişki biçimi olarak kabul görüp göremeyeceği hususu tartışılırken konuyla ilgili bazı çevrelerce yapılan ve ortaya konulan araştırmalar, tarafların birlikte attığı bazı adımların imtiyazlı ortaklığı hali hazırda kurduğunu ifade etmektedir. Bu görüşlere göre, konunun devamında incelenecek olan ve taraflarca gerçekleştirilen üç adım çok tartışılan ve kurulması Türk taraflarca kesin bir dille reddedilirken Birliğin çeşitli kesimlerince ısrarla ön plana koyulan imtiyazlı ortaklık ilişkisinin taraflar arasında hali hazırda mevcut olduğunu ileri sürmektedir.

Türkiye’yi Avrupa Birliği’nin imtiyazlı ortağı haline getirdiği düşünülen ilk adımın taraflar arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması olduğunu ifade eden görüşe göre bu anlaşma, Türkiye dışında hiçbir ülkeyle imzalanmamış kapsamlı bir metindir. Anlaşma içerisinde tam üyelik hedefi dışında bir ortaklıktan, bir diğer ifade ile imtiyazlı statüden bahsedilmemiştir. Türkiye, Birlik ile imzaladığı bu anlaşmanın ardından AB mekanizması içerisine dahil olmuştur fakat bu dahil olma durumu AB’nin karar alma mekanizmalarının bir unsuru olmayı beraberinde getirmemiştir (Akçay, 2016: s. 20). Görüldüğü üzere, Türkiye’nin Ankara Anlaşması ile AB ile bir imtiyazlı ortaklık kurduğunu ifade eden görüşe göre, mevcut durum taraflar arasında özel bir statü bulunduğuna işaret etmektedir. Buna göre, Türkiye ile Birlik arasında bir ilişki kurulmuş, taraflar çeşitli ilişkiler ve kararlarla belirli alanlarda birlikte hareket etme, işbirliği içerisinde bulunma kararı almış fakat tüm bunlara rağmen Türkiye, AB’nin karar alma mekanizmasının dışında kalmıştır. Çalışmanın Ayrıcalıklı Ortaklık başlığında da incelendiği üzere, Birliğin Türkiye ile ayrıcalıklı ortaklık kurmasını savunan kesimin de temel argümanı budur. Bahsi geçen kesim, Türkiye ile iş birliğinin önemli olduğunu ve devam etmesi gerektiğinin bilincinde olarak, Türkiye’nin AB karar mekanizması içerisinde yer almasının ve nüfus yoğunluğu bu kadar büyük bir ülkenin Birliğe katılmasının AB’nin karar alışı sürecini oldukça zorlaştıracağını ve bu yüzden dışarıda kalması gerektiğini ifade etmektedirler.

Türkiye’nin AB’nin hali hazırda imtiyazlı ortağı olduğunu ifade eden bir diğer görüşe göre, AB ile kurulan Gümrük Birliği bir imtiyazlı ortaklık örneğidir. Türkiye, AB ile tam üye olmadan gümrük birliği kurulan ilk ve tek ülke unvanını taşımaktadır. Rıdvan Karluk’un konuyla ilgili ifade ettiği görüşe göre, Türkiye AB ile gümrük birliği gerçekleştirdiği için bir anlamda imtiyazlı ortaklık statüsündedir.

AB'ye sonradan katılan ülkeler arasında, Yunanistan ayrı tutulmak kaydıyla, hiçbir ülke önce gümrük birliği anlaşması imzalayıp sonrasında AB tam üyesi olmamıştır. (Karluk, 2014) Bahsi geçen görüşte de ifade edildiği üzere Türkiye, Birlik ile ticari ilişki ve çeşitli serbestleştirmeleri içeren çeşitli adımlar atması fakat bu adımları için gerekli kararı alma mekanizmalarına dahil edilmemesi bakımından önemli bir örnektir ve bu husus bizi yeniden, Türkiye ile Birlik arasındaki mevcut ilişkinin imtiyazlı ortaklığa işaret ettiği görüşüne yönlendirmektedir.

Son zamanların hem dünya hem de Avrupa özelinde en önemli konulardan biri olan yasa dışı göç konusu bahsi geçen alanda incelenmesi gereken en önemli hususlardandır demek yanlış bir ifade olmayacaktır. Yaşanan devletlerarası ikili mücadeleler ve iç savaşların ardından Avrupa topraklarına yönelen yoğun göç akımının ardından Birlik, iç ve sınır güvenliğini koruyabilmek ve sorumluluğu paylaşabilmek açısından hali hazırda bir dış politika aracı olarak kullandığı geri kabul anlaşmasını Türkiye ile ilişkilerinde de gündeme getirmiştir. Türk topraklarından geçerek kendi sınırlarından Birlik üyesi ülkelere giriş yapan mültecilerin Türkiye'ye geri kabulünü içeren anlaşmayı Türk taraflara en hızlı ve Birlik açısından faydalı şekilde kabul ettirebilmek amacıyla çeşitli vaatlerde bulunmuştur. AB'nin bahsi geçen vaatleri geri kabul anlaşması imzalamak istediği ülkelere sıklıkla önerdiği ve süreci siyasileştirdiğine işaret eden görüşlere çalışmanın önceki bölümlerinde değinilmiştir. Bahsi geçen politika ile AB, Birlik açısından faydalı olan kararı ve uygulanması planlanan anlaşmaları uygularken imzacı karşı tarafları ikna etme yahut süreci hızlandırma amacı gütmektedir.

Türkiye ile Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanması sürecinde Türkiye'ye, Türkiye tarafından oldukça önemsenen, sağlanması uğruna uzun yıllardır mücadele edilen Avrupa Birliği içerisinde serbest dolaşım sağlanacağını vaat eden Birlik, bu konuyu bir imtiyaz olarak sunmuştur. Bunun yanı sıra, konuyla ilgili finansal destek sağlama vaatlerinde bulunan ve bahsi geçen vaatlerden bir bölümünü gerçekleştiren Birlik, Türkiye'yi harekete geçirme, çekimser kalınan ya da süreçle ilgili tereddüde düşülen durumlarda ivme sağlama amacıyla bu iki unsuru sıklıkla ön plana getirmiştir. Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanması ile ilgili sürecin başlamasını takiben devam eden, farklı bir ifadeyle geri kabul anlaşmasına bağlanan, vize serbestisi ve mali yardım konularını AB'nin, anlaşmanın imzalanması karşısında Türkiye'ye sunduğu imtiyazlar olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.

Taraflar arasında göç, güvenlik, sınır güvenliği gibi konularda sağlanan iş birliği herkesçe malumdur ve Birlik tarafından da Türkiye'nin önemi sıklıkla dile getirilmektedir. Buna rağmen konuyla ilgili karar mekanizmalarına hiçbir şekilde dahil edilmemesi Türkiye'yi, kararları yalnızca uygulayıcı durumda olması sebebiyle aslında siyasi kesimlerce oldukça karşı çıkılan imtiyazlı ortak konumunda olarak değerlendirmek yanlış bir ifade olmayacaktır. Birlik tarafından Türkiye'ye vaat edilen vize serbestisi konusu henüz hayata geçirilememiştir. AB'nin göç ve güvenlik konularında oldukça önemli bir partner olarak görüldüğü her fırsatta dile getirilen, ilişkilerin askıya alındığı dönemlerde dahi önemi ifade edilen Türkiye, göç ve göç bağlantılı güvenlik hususlarında karar alma mekanizmalarının dışında bırakılmaktadır. İfade edilen konumda bulunan bir Türkiye'nin AB ile sürdüğü ilişkilerin adı konulmamış bir imtiyazlı statüyü işaret ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

AB'nin sahip olduğu hazmetme kapasitesinin Türkiye'nin üyeliğine imkân sağlamayacağını sıklıkla dile getiren Birlik siyasetçileri ve Avrupa kamuoyunun tavrı bir miktar değişse ve vaat edilen fakat önündeki engeller bir türlü ortadan kalkmayan vize serbestisi konusu sağlansa dahi, Türkiye'nin tam üyeliği kolaylıkla gerçekleşecek gibi görünmemektedir. Geri Kabul Anlaşması'nı imzalamış bir Türkiye, vize serbestisi hakkını kazanarak uygulamaya başladığında mevcut olan ve imtiyazlı ortaklığa işaret eden konumu değiştirmeyecek, aksine bir miktar daha derinleşerek tam üyelik dışı iş birliği ve ortaklık statüsü sağlamlaştacaktır.

SONUÇ

Dünya üzerinde var olan bazı gerçeklerden ve olgulardan kaçmanın, bahsi geçen bu gerçek ve olguları görmezden gelmeye çalışmanın imkânı yoktur. İnsanoğlu, tabiatı gereği, maksimum fayda ve asgari zarar prensibiyle hareket etmekte, eylemlerini bu kıstaslara göre şekillendirme ve söz konusu eylemlerin sonuçlarını üstlenmektedir. Ülkeler de kendi sınırları içerisinde güvende kalmak, vatandaşlarının huzurunu sağlamak ve diğer ülke ve örgütlerden gelecek tehlikelerden korunmak amacıyla tıpkı insanlar gibi hareket etmekte, eylemlerini bu hususlara göre şekillendirmektedirler.

Tarihsel süreç içerisinde kişilerin, bireysel ve kitlesel olarak göç etmelerine, yaşadıkları bölgelerden istekleri dahilinde ya da dışında ayrılımlarına sebep olan pek çok olay yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Çoğu zaman devlet temelli politikaların, yanlış kararların, bencilce çözümlerin sebep olduğu bu göç hareketleri en eski çağlardan günümüze kadar sayısız insanı yerinden, düzeninden ve ne yazık ki canından etmiştir. Bireyleri yerlerinden ederek göçe zorlayan sebepleri incelerken karşımıza çıkan sebeplerin fazlasıyla çeşitli ve kapsamlı oluşu üzerinde durulması gereken bir olgudur. Savaşlar, iç savaşlar ve etnik çatışmalar gibi sorunların kişileri yerlerinden eden en büyük etkenlerden olduğu bilinen gerçeklerdir. Değinilmesi gereken konu, hiçbir şekilde şiddet içermiyor gibi görünen sebeplerin de zorunlu göç sebebi olabileceğidir.

Bir önceki paragrafta bahsi edilen konuya verilebilecek en güzel iki örnekten birini yanlış politikalar ve usulüne uygun işlemeyen prosedürler oluşturmaktadır. Kar sağlama amacını ön planda tutarak, tarım alanı oluşturmak amacıyla ağaçsızlaştırılan bölgelerin ileri vadede bir kuraklık sorununa sebep olmayacağını hiçbir garantisi yoktur. Bahsi geçen kuraklık ve tarım alanlarının verimsizliği ise pek çok kişinin yeni iş olanakları ve beslenme ihtiyacı doğrultusunda yer değiştirmesine sebep olabilmektedir. Bahsi geçen konuya ilişkin bir diğer örneği ise yine kar elde etme amacıyla usulüne uygun yapılmayan bina ve yapıların herhangi bir doğan afetle karşılaştığında yaşanan yıkım sonucu kişilerin hayatında ortaya çıkan mağduriyet oluşturmaktadır. Doğan afetlerin ortaya çıkışının insan eliyle gerçekleşmesi ya da engellenmesi elbette mümkün değildir

fakat ortaya çıkacak koşullara ilişkin önlem alınması yahut işlemlerin usulüne uygun gerçekleştirilmesi kayıpların azaltılabilmesinde etkin rol oynayabilmektedir.

Konuya ilişkin sebepler incelenirken şuna özellikle değinmek gerekir ki, son yıllarda hayatımızda yoğun bir şekilde yer alan ve insanlık dışı uygulamalarla sürekli gündemde olan savaşlar, ülke içi çatışmalar ve güç mücadeleleri gibi sebeplerle düzenini değiştiren ve hayatından olanların sayısı hiç de azımsanacak gibi değildir.

Son yıllarda ülke içi çatışmalardan ve savaşlardan kaçarak ülkesini terk eden, öncelikle hayatta kalabilmek sonrasında daha iyi standartlarda yaşayabilmek hedefiyle hareket eden milyonlarca insan farklı ülkelere çoğu zaman oldukça tehlikeli yollarla ulaşmaya çalışmışlardır. En yakın tarihli ve dehşet verici örneklerden bir tanesi olarak gösterilebilecek Suriye İç Savaş'ı sonrasında milyonlarca kişi güvenliklerini sağlayabilme amacıyla yollara düşmüşler, karşı karşıya oldukları tehditlerden olabildiğince uzaklaşmak istemişlerdir. Bahsi geçen kişilerin en yoğun olarak tercih ettiği coğrafya olan Avrupa'yı, daha özele indirilmiş haliyle Avrupa Birliği'ni, konudan en çok etkilenen ve çözüm için mücadele eden taraf olarak görmek ve adlandırmak yanlış olmayacaktır.

Kuruluşu itibariyle bir çözüm arayışına işaret eden, II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği büyük yıkımın ardından bir daha asla aynı dehşet verici gelişmelerle karşı karşıya kalmama hedefini başlangıç noktası olarak gören Avrupa Birliği'nde güvenliğin en önemli hususların başında geldiğini söylemek doğru bir ifadedir. Birliğin yıllar içerisinde büyük bir çaba ve emek harcayarak sağlamaya çalıştığı sınır güvenliği ve iç güvenlik konusunda açılacak herhangi bir çentiğe karşı alacağı duruşu tahmin etmek zor değildir. Özellikle Suriye iç savaşından kaçarak bir hayal bölgesi olarak gördükleri AB ülkeleri topraklarına doğru yol alan yüzbinlerce istenmeyen göçmenin Birlik nezdinde meydana getirdiği panik havası herkesçe tahmin edilebilecek bir gerçektir. Öncelikle can güvenliklerini sağlamak, ardından herkesin doğuştan sahip olduğu insani yaşam şartlarına ulaşmak için “rüyalar ülkesi” olarak gördükleri Birlik ülkesi topraklarına gerçekleştirdikleri yolculuklar başlı başına trajedilere sahne olmuştur. Hayata tutunma amacıyla gerçekleştirdikleri yolculuklarda umut tacirlerinin eline düşerek insanlık dışı uygulamaların öznesi olan çok sayıdaki yasa dışı göçmenin, Birlik topraklarına

illegal yollardan girerek yıllardır özenle korunmaya çalışılan düzen içerisinde böylece var olamayacakları herkesin malumu bir gerçektir.

Avrupa Birliği iç güvenliğini böylesine etkileyecek bir tehdit karşısında oluşumun da uzun yıllardan bu yana kullanmakta olduğu ama ortaya ilk çıkışlarının çok daha eski tarihleri işaret ettiği geri kabul anlaşmalarına yönelmiştir. AB, ülkesine yönelen istenmeyen göçmen akımının önüne geçebilmenin yası sıra, süreci en az zararla atlatabilmek için sorumluluk paylaşma yoluna gitmiştir. Buna göre Birlik, yasa dışı göçmenlerin sıklıkla kullandığı göç yollarına ev sahipliği yapan ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalayarak sonuçları, zararları, sorumlulukları paylaşma yoluna gitmeyi tercih etmiştir.

İstenmeyen bir göçmenin yasa dışı yollarla bir ülke topraklarına girmesi yahut ülkede kaldığı süre içerisinde yasa dışı göçmen konumuna gelmesi sonucunda illegal göçmenlerin geçiş ülkesine iadesini içeren geri kabul kavramı AB'nin bu süreçte en sık başvurduğu dış politika araçlarından bir tanesi olmuştur. Bölgeye yönelen göç akımlarının kullandığı yön, geçiş amacıyla faydalanılan topraklar ve bahsi geçen bölgeden Birlik topraklarına akan insan yoğunluğu düşünüldüğünde Türkiye'nin, AB açısından değerlendirildiğinde fazlasıyla önem atfedilen bir noktada durduğu görülecektir.

Türkiye, bir transit ülke olarak, özellikle Suriye'den gelen ve yeni bir hayata doğru yol almakta olan göçmenlerin en yoğun olarak tercih ettiği kanallardan bir tanesi olarak anılmaktadır. Kara ya da deniz yoluyla AB ülkelerine giriş yapmak isteyen yasa dışı göçmenler, Türkiye'yi bu amaçla yoğun bir şekilde kullanarak gerçekleştirdikleri iltica hareketleri sonucunda AB, konuyla ilgili önleme ve düzenleme çalışmalarına Türkiye'yi de dahil etme ihtiyacı hissetmiştir. Birlik ile Türkiye arasında imzalanması planlanan Geri Kabul Anlaşması kamuoyu ve siyasi çevreler tarafından fazlasıyla tartışılan bir konu olmuştur. Türkiye'nin Anlaşma vasıtasıyla üstleneceği sorumlulukların adil olmadığı, Birliğin kendi güvenliğini ve çıkarını sağlama amacıyla orantısız bir sorumluluk paylaşım planı önerdiği görüşleri Anlaşma'ya karşı çıkan kesimlerce en fazla vurgulanan argüman olmuştur.

Türkiye ile AB arasında imzalanması planlanan ve daha sonraki süreçte imzalanan GKA değerlendirildiğinde, Anlaşma'dan doğacak uygulama ve çıktıların sorumluluğu paylaşmaktan ziyade AB'nin sahip olduğu yükümlülükleri

3. ülkelere devretmesi şeklinde algılanması normaldir. Transit ülkeler vasıtasıyla Birlik topraklarına geçecek yasa dışı mültecilerin son tahlilde Türkiye tarafından koşulsuz şartsız geri alınması şartını ısrarla vurgulayan metin, Türk tarafının karşılaşacağı sosyal ve ekonomik karmaşa ve düzensizlik düşünüldüğünde kabul edilmesi zor konular ortaya çıkarmaktadır. Peki Türkiye'nin sosyal, siyasal ve finansal düzenin baştan sona sarsması muhtemel bu düzenlemenin kabul edilerek belirlenen değişikliklerin hayata geçirilmesini sağlayan unsurlar nelerdir? Olumuz yönleri fazlasıyla ön planda kalan GKA'nın Türkiye tarafından, sancılı bir süreçle de olsa, kabul edilmesi nasıl gerçekleşmiştir? Bahsi geçen sorular ne kadar çeşitlendirilse konuyla ilgili cevaplar hep bir noktada toplanmaktadır ve bu konu da AB'de serbest dolaşım ve nihai hedef olarak da tam üyeliğe işaret etmektedir.

Türkiye, Yunanistan'ın 1958 yılında AB'ye ortak olma amacıyla yaptığı başvurunun hemen ardından Birliğe başvurmuş ve o dönemden bu yana çalışmalarını tam üyelik sağlama yönünde gerçekleştirmiştir. 1980'li yıllara kadar sahip olduğu Avrupa'da vizesiz dolaşma ayrıcalığı dönemin siyasal çalkantılarının ardından elinden alınan Türkiye için AB'de serbest dolaşım hakkına yeniden sahip olma en önemli dış politika amaçlarından bir tanesi haline gelmiştir. Birlik, Türkiye'nin sahip olduğu ve çalışmalarını gerçekleştirdiği bu motivasyon kaynağını GKA'nın imzalanması sürecinde ve sırasında yoğunlukla dile getirmiş, tabiri caizse kullanmıştır.

GKA imzaladığı tüm ülkelere çeşitli imtiyazlar sağlayan AB, bu süreci finansal yardım, serbest dolaşım ve nadiren de olsa tam üyelikle ilişkilendirerek anlaşma sürecini siyasileştirmiştir. Türkiye için de aynı motivasyonları kullanmaktan çekinmeyen Birlik, çalışmaların istediği düzeyde gitmediği, tıkanma noktasına geldiği ve imzacı karşı tarafça tepki ortaya konduğu sürelerde yine bahsi geçen araçları kullanarak sürecin kendi istediği düzeyde ivme kazanmasını sağlamayı amaçlamıştır. Türkiye için yıllardır ulaşılmak istenen bir amaç olan Avrupa'da serbest dolaşımı Vize Serbestisi süreci adı altından GKA ile bağdaştıran AB, mali yardımları ve yardım vaatlerini de bu alanda sıklıkla kullanmıştır.

Vize serbestisi ile ilgili hususta AB tarafından sürekli bir sorun çıkarılması ve belirlenen mali yardımların planlandığı şekilde yapılmamasının Türkiye cephesinde büyük bir hoşnutsuzluk dalgası ortaya çıkarması ise daha fazla engellenememiştir. Türkiye'nin transit bir ülke olarak toprakları vasıtasıyla Birlik

topraklarına ulaşan mültecileri geri kabulünün ardından, AB'nin genel tavrında kendini gösteren rahatlama ve süreci yavaşlatma konuları Türk siyasi elitleri tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Tüm bu sürecin getirdiği olumsuz duruma bir de merkez sağı oluşturan Birlik üyeleri tarafından Türkiye'ye sunulan “tam üyelik yerine İmtiyazlı Ortaklık” görüşü, ilişkilerin sağlıklı bir şekilde seyretmesinin önüne bir büyük engel daha çıkarmıştır.

Türkiye gibi coğrafi olarak oldukça büyük, nüfus olarak fazlasıyla yoğun bir ülkenin AB yapısına dahil edilmesinin Birlik açısından siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkaracağını savunan bu görüşe göre Türkiye, ortak alanlarda Birlik ile çalışmaya devam edecek fakat karar alma mekanizmalarının dışarısında bırakılacaktır. Bahsi geçen görüşü Türkiye'nin fikri sorulmadan alınan kararları yine Türkiye'nin uygulamak durumunda kalması olarak algılayan pek çok görüşe göre bu kabul ve konu edilemez bir öneridir. Özellikle mülteci akımının önlenmesi ya da konuyla ilgili zararın Birlik açısından asgari seviyeye indirilmesi hususunda Türkiye'nin önemini bilen AB, bir taraftan kendi içerisindeki farklı sesleri duymak bir taraftan da Türkiye'yi kaybetmemek adına eylemler gerçekleştirme zorunluluğu altındadır. Ancak, bahsi geçen ve farklı görüşleri göz ardı etmeden uygulanan, başka bir ifadeyle uygulanmaya çalışılan bu düzenlemelerin Türkiye ile ilişkileri ne doğrultuda etkilediği ve etkilemeye devam edeceği önemli bir tartışma konusudur.

AB ile Türkiye arasında 1958 yılında başlayan ilişkilerin sürekli bir sorunluluk hali taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir. AB'nin hazmetme kapasitesinin Türkiye'nin üyeliğine uygun olmamasının yanı sıra çoğu zaman Türkiye'de gerçekleşen siyasal gelişmelerden, darbelerde ve insan hakları ihlallerinden olumsuz etkilenen ilişkiler çalkantılı bir seyir izlemiş, çoğunlukla durma noktasına gelmiş ve pek çok kez de durdurulmuştur. 2016 yılında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'yla yeni ve yine çalkantılı bir döneme giren ikili ilişkiler AB'nin vaatleri ve Türkiye'nin beklentileri doğrultusunda şekillenmektedir. Çalışmada sıklıkla değinilen ve Türkiye'nin mevcut mülteci krizinde AB açısından oynadığı rolü vurgulayan bu anlaşma aslında iki taraf için de mühim bir konusudur. Avrupa Birliği, sınırlarını ve vatandaşlarını bu önemli krize karşı korurken bir sorumluluk paylaşımı stratejisine gitmektedir ve Türkiye, adı bu bölümde sıklıkla ve önemle anılan bir aktördür.

Konu, AB için olduğu kadar Türkiye için de önemlidir çünkü konuyu takiben vizesiz Avrupa kavramı ön plana çıkmaktadır. Vizesiz Avrupa'dan ihracının ardından Türkiye için en önemli konulardan bir tanesi haline gelen Avrupa'da sınırsız ve koşulsuz dolaşım bu anlaşma ile yeniden gündeme gelmesi bakımından önemlidir. AB tarafından, Türkiye'ye ve aslında imzalandığı tüm devletlere ağır sorumluluklar getiren bu Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanması konusunda bir itici güç olarak kullanılan vize serbestisi konusu ilişkilerin temel noktalarını destekleyen bir sütun niteliğindedir. Kavramın anlaşma ile eş yürütülmesi görüşlerinin sıklıkla dile getirilmesine rağmen pratikte ortaya çıkan sonuç oldukça farklıdır. Güncel durumda Türkiye, Anlaşma'yı 3. kişileri de içerecek şekilde, yani tam haliyle uygulamasına rağmen vizesiz dolaşım konusundan bir sonuca varılamamış, mevcut engeller aşılamamıştır.

Yukarıda değinilen ve mevcut olan ortamda Birlik tarafından sürekli bir biçime ortaya atılan İmtiyazlı Ortaklık konusu da ilişkilerin seyrine olumsuz katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin AB karar alma süreçlerinin dışında kalırken özellikle terörle işbirliği gibi önemli konularda tam bir ortak olarak hareket etmesi Türkiye tarafından kabul edilemez görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye hiçbir şekilde üye olamayacağını ya da üye bir devlet olarak Birlik içerisinde yer almaması gerektiğinin savunan görüşlere göre sunulan bu işbirliği modeli, Türkiye'nin ulaşabileceği en ileri noktadır. Konu, Türk siyasi elitleri ve kamuoyu tarafından büyük oranda tepkiyle karşılaşılmakta ve yok sayılmaktadır.

Başlangıcı 1958 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen ilk başvuruya giden Türkiye-AB ilişkileri, özellikle mülteci krizi ve Geri Kabul Anlaşması'nın önemle ön plana çıkmasının ardından karşılık talep ve vaatlerle anılmaktadır. Bahsi geçen talepler ve vaatler çoğu zaman birbirini tutmadığı için Türkiye'nin istenmeyen mülteci hareketlerinin önlenmesi konusu dışında önemsenmediğini düşündürmektedir. Bahsi geçen konuya zaman zaman olumsuz bir katkıda bulunan İmtiyazlı Ortaklık/Ayrıcalıklı Statü hususu da ilişkilerin seyrinin olumsuz izlemesine ve on yıllardır bir şekilde varlığını devam ettiren AB-Türkiye ilişkilerinin durma noktasına çok yaklaşmasına sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Aktekin, Semih, Penelope Harnett, Mustafa Öztürk ve Dean Smart (Ed.) (2009). Çok Kültürlü Bir Avrupa İçin Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi. Ankara: Harf Eğitim Yayıncılık.

Altınışik, Çiğdem, Mehmet Şahin Yıldırım (2002). Mülteci Haklarının Korunması. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.

Aydoğan, Metin (2002). Avrupa Birliği'nin Neresindeyiz? Tanzimattan Gümrük Birliğine. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Coleman, Nils (2009). European Readmission Policy Third Contry Interests and Refugee Rights. The Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.

Çalış, Şaban Halis (2016). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri; Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim (5. Baskı). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çiçekli, Bülent (2009). Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ekşi, Nuray (2016). Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ercan, Murat, Semin Hatipoğlu (2016). "Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kapsamında Vize Muafiyeti." Şu kitapta: Haz./Ed Murat Ercan ve Ali Ayata. 21. Yüzyılda Türkiye-AB İlişkileri; Algılar Sorunlar ve Politik Yaklaşımlar. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 221-230.

Erden Kaya, Emine (2016). "Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi Süreci." Şu kitapta: Haz./Ed Ali Ayata ve Murat Ercan. Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri; İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi (2. Baskı). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 385-398.

Gronendijk, Kees, Elspeth Guild (2001). Visa Policy of Member States and The EU Towards Turkish Nationals After Soysal (2. Basım). İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.

Gümrükçü, Harun (2011). "Vizesiz Avrupa Vizyonu'nun Dayanakları." Şu kitapta: Haz./Ed Harun Gümrükçü ve Yakup Karabacak. Avrupa-Türkiye İlişkileri; Vizesiz Avrupa ve Vize Ötesi ATAD Kararları: Avrupa'nın Avrupalılığı İnkârcılığı. Antalya: Akdeniz Üniversitesi İİBF Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, 1-15.

- Odman, Tevfik (1995). Mülteci Hukuku. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Odman, Tevfik (2004). “Mülteciler Hukukunda Uluslararası Düzenlemeler ve Uluslararası Standartlar”. Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu. Türk Mülteci Hukuku ve Uygulamadaki Gelişmeler. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Odman, Tevfik (2011). Vatansızların Hukuki Durumu ve Türk Hukuku. Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, Mehmet (2005). Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı. Ankara: Asil Yayın.
- Özcan, Mehmet (2010). Türkiye-AB İlişkilerinde Geri Kabul: Hangi Şartlarda? Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).
- Saraçlı, Murat (2011). Uluslararası Hukukta Yerinden Edinilmiş Kişiler. Ankara: Adalet Yayınevi.
- T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (1991). Avrupa Topluluğu ve Türkiye. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2010). Türkiye’de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenler Raporu. Ankara: TBMM Basımevi.
- Ultan, Özlem (2016). Avrupa Birliği’nde Yasa Dışı Göçün Önlenmesi ve Ülke Uygulamaları. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ülger, İrfan Kaya (2008). Avrupa Birliği Rehberi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Yüksel, Ali Sait (1979). Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu (2. Baskı). İstanbul: İ.İ.T.İ Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

- Dedeoğlu, Beril ve Seyfettin Gürsel (2010). AB-Türkiye: Üyelik Yerine Özel Statü Tasarımının Analizi. Yönetici Özeti.
- Ekinci, Mehmet Uğur (2016). Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyaloğu. İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Erdenir, Burak. Vize. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. Rapor No: 21.

- Özsöz, Melih (2013). Batı Balkan Ülkelerinde Vize Serbestliği Süreci: Vize Kolaylaştırma, Geri Kabul, Yol Haritası ve Vize Serbestliği. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları (Yayın No: 261).
- Peker, Bülent ve Mithat Sancar (1986). “Mülteciler ve İltica Hakkı: Yaşamın Kıyısındakilere Hoş geldin Diyebilmek. İnsan Hakları Derneği İktisadi İşletmesi Yayınları.
- Şanlı, Yeliz (2004). Küreselleşme Sürecinde İnsan Hakları: Sığınma Hakkı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2009). Göç Terimleri Sözlüğü (Yayın No: 18).
- Taşdelen, İdil Ege (2011). Türkiye’de Mültecilerin Hukuki Durumları ve İzmir’e İlişkin Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

3. Elektronik Kaynaklar

- Acer, Yücel, İbrahim Kaya, Mahir Gümüş (2010). Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye’nin İltica Stratejisi [Elektronik Sürüm]. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları. https://books.google.com.tr/books?id=-r55DAAQBAJ&pg=PA34&lpg=PA34&dq=geri+g%C3%B6ndermeme+ilk+esi&source=bl&ots=ziita0hATJ&sig=hLeogw2wNbSJdB7dXxgNltWw3f4&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjA3_D4xM7RAhViGZoKHbbjAzc4ChDoAQhCMAC#v=onepage&q=geri%20g%C3%B6ndermeme%20ilkesi&f=false, e.t. 07.01.2017.
- Akçay, Ekrem Yaşar (2016). “Türkiye-AB İlişkileri ve İmtiyazlı Ortaklık Meselesi”. Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 3(5), 11-30. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/225632>, e.t. 03.04.2018.
- Aksoy, Zeynep (2012). “Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5 (20), 292-303. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt5/cilt5sayi20_pdf/5_sosyoloji_felsefe/aksoy_zeynep.pdf, e.t. 03.01.2017.
- Altun, Altun (2016). “AB’nin Vize Politikası Bağlamında Sığınmacıların Durumu ve Türkiye-AB Geri Kabul Antlaşması”. International Journal of Academic Value Studies, Cilt 2 (2), 36-47.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/288239>, e.t. 22.01.2018.

Anadolu Ajansı, 13.01.2018. “AB Bakanı ve Başmüzakereci Çelik: Türkiye İmtiyazlı Ortaklık Konusunu Kabul Etmeyecek”, Erişim Tarihi: 10.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ab-bakani-ve-basmuzakereci-celik-turkiye-imtiyazli-ortaklik-konusunu-kabul-etmeyecek/1029791>.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (t.y.). AB’nin Tarihçesi. <https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-tarihcesi-82>, e.t. 12.02.2018.

Baran Çelik, Neşe (2015). “Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan Veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak Ve Yükümlülükleri”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 1, 67-148. <https://www.inonu.edu.tr/uploads/contentfile/173/files/3%20nese%20baran%20celik.pdf>, e.t. 26.01.2017.

Barkın, Ersan (2014). “1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi”. Ankara Barosu Dergisi, Sayı 1, 331-360. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2014-1/12.pdf>, e.t. 15.01.2017.

Batır, Kerem (2017). “Avrupa Birliği’nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme”. Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 15 (30), 585-604. <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/avrupa-birligi-nin-geri-kabul-anlasmalari-turkiye-ile-ab-arasinda-imzalanan.pdf>, e.t. 17.01.2018.

BBC, 12.05.2016. “Volkan Bozkır: Vize Muafiyeti Umutları Azaldı”, Erişim Tarihi: 02.04.2018, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160511_volkan_bozkir_bbc.

BBC, 24.05.2016. “Erdoğan’dan AB’ye: Vize Kolaylığı Yoksa, Geri Kabul Anlaşması da Yok”, Erişim Tarihi: 02.04.2018, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160524_erdogan_ab.

BBC Türkçe, 19.01.2018. “Türkiye AB’ye Rest Çekti: İmtiyazlı Ortaklık Değerlendirmeye Bile Alınmayacaktır”, Erişim Tarihi: 10.04.2018, <https://www.haberler.com/turkiye-ab-ye-rest-cekti-imtiyazli-ortaklik-10472469-haberi/>.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (1998). Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında El Kitabı. <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa66404>, e.t. 28.01.2017.

- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (1999). Mülteci Statüsünün Sona Ermesine İlişkin Hükümler: Uygulamaları Hakkında Kılavuz. <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa69054>, e.t. 18.01.2017.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2013). Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında El Kitabı. <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa66404>, e.t. 25.01.2017.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme. <http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusu%20ne%C4%B1%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf>, e.t. 07.01.2017.
- Bozkurt, Kutluhan (2016). “Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması”. TBB Dergisi, 125, 387-408. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-125-1594>, e.t. 18.01.2018.
- Cassarino, Jean-Pierre (2007). “Informalising Readmission Agreements in the EU Neighbourhood”. The International Spectator, 42 (2), 179-196. <http://www.jeanpierrecassarino.com/wp-content/uploads/2017/11/Cassarino-2007- Informalising-readmission-agreements-TIS.pdf>, e.t. 25.01.2018.
- Colombia University, Forced Migration Learning Module: Definitions. Colombia University. <http://www.columbia.edu/itc/hs/pubhealth/modules/forcedMigration/definitions.html>, 05.01.2017.
- Çalık, Tacettin (2015). “Sığınma Hakkının Korunması”. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 23 (1), 117-146. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/262865>, e.t. 13.01.2017.
- Deutsche Welle, 11.05.2009. “Sarkozy ve Merkel’den İmtiyazlı Ortaklık Önerisi”, Erişim Tarihi: 04.04.2018, <http://www.dw.com/tr/sarkozy-ve-merkelden-imtiyazli%C4%B1-ortakli%C4%B1k-%C3%B6nerisi/a-4242075>.
- Demir, Ömer Oğuzhan ve Yusuf Soyupek (2015). Mülteci Krizi Denklemine AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar [Elektronik Sürüm]. Ankara: Göç Çalışmaları Merkezi. <http://madde14.org/images/5/50/GlobalIlkeCikarKaygi2015.pdf>, e.t. 26.02.2015.
- Emiliani, Tommaso (2017). “E Pluribus Unum? EIS 11/2017 The Communitarization of EU Migration, Asylum and Border Management

Policies in Times of Crisis”. European Integration Studies, 11, 19-30.
<http://eis.ktu.lt/index.php/EIS/article/view/18956/9042>, e.t. 22.01.2018.

Ercan, Murat (2016). “Mülteci Krizi Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri ve Geri Kabul Anlaşması”. Bölgesel Çalışmalar, Cilt 1 (1), 1-22.
<http://asosindex.com/cache/articles/multeci-krizi-baglaminda-turkiye-ab-iliskileri-ve-geri-kabul-anlasmasi-f67221.pdf>, e.t. 18.01.2018.

Erdem, Gökhan (2015). “12 Eylül Darbesi’nin Türkiye’nin Avrupa ile İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi’yle İlişkiler”. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 14(1), 29-64.
<http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2017/02/ATAUM2015cilt-14-1.pdf#page=33>, e.t. 13.02.2018.

Ergül, Ergin (2012). “Uluslararası hukuk ve Türk Mevzuatında Yabancı Kavramı ve Türleri”. Türk İdare Dergisi, Sayı 475, 213-228.
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gZ5npEzeDIcJ:www.tid.gov.tr/Makaleler/Uluslararası%25C4%25B1%2520Hukuk%2520ve%2520T%25C3%25BCrk%2520Mevzuat%25C4%25B1nda%2520Yabanc%25C4%25B1%2520Kavram%25C4%25B1%2520ve%2520T%25C3%25BCrleri.pdf+%&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, e.t. 16.01.2017.

Ergüven, Nasih Sarp ve Beyza Özturanlı (2013). “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 62(4), 1007-1061. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1882/19732.pdf>, e.t. 22.01.2017.

European Parliament. Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions.
http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm, e.t. 21.01.2018.

European Union (2014). Avrupa Komisyonu Açıklaması.
http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-14-285_tr.htm, e.t. 28.02.2018.

European Union. (t.y.). Countries. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en, e.t. 12.02.2018.

Gençler, Ayhan (2010). “Avrupa Birliği’nin Göç Politikası”. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 49, 173-197.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9227>, e.t. 19.12.2016.

Gillade, Kim (2011). “Readmission Agreements Concluded By The EU”. Universiteit Gent, Masterproef van de opleiding ‘Master in de rechten’.
https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/787/173/RUG01-001787173_2012_0001_AC.pdf, e.t. 29.01.2018.

- Güleç, Cansu (2015). “Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”. Tesam Akademi Dergisi, Cilt 2 (2), 81-100. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/138010>, e.t. 20.01.2018.
- Güler, Arzu (2016). “Mülteci Sorunu ve 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme: Siyasi Gerçeklik ve normatif Düzen İkilemi”. Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 13(51), 41-61. https://www.researchgate.net/publication/311677220_Multeci_Sorunu_ve_19_51_Multecilerin_Hukuki_Durumuna_Iliskin_Sozlesme_Siyasi_Gerceklik_ve_Normatif_Duzen_Ikilemi, e.t. 25.01.2017.
- Hürriyet, 13.05.2009. “İmtiyazlı Ortaklık Vizyon Noksanlığı”, Erişim Tarihi: 04.04.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/imtiyazli-ortaklik-vizyon-noksanligi-11637329>.
- Hürriyet, 28.06.2018. "Bakan Çelik'ten Rest: Geri Kabul Anlaşması'nı Uygulamayız", Erişim Tarihi: 02.04.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bakan-celikten-rest-geri-kabul-anlasmasini-uygulamayiz-40209584>.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) (2015). Aralık, Türkiye-AB Gündemi. http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=700&id=1144&anahtar=10%20Aral%C4%B1k%202015, e.t. 01.03.2018.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2016). 5 Soruda Türkiye-AB Zirvesi. http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=99&id=1307, e.t. 01.03.2018.
- İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi. Bölgesel Belgeler. <http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2015/03/afrika-birli%C4%9Fi-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-m%C3%BClteci-haklar%C4%B1-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf>, e.t. 08.01.2017.
- Karluk, Rıdvan (2014). “Türkiye-AB İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını”. <http://akademikperspektif.com/2014/11/11/turkiye-ab-iliskilerinin-dunu-bugunu-ve-yarini/>, e.t. 05.04.2018.
- Kavuk, Mehmet (2015). “Yabancılar Hukuku’nda Vatansızlar ve Mülteciler”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2(28), 179-191. <http://acikerisim.ticaret.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11467/1355/M00635.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, e.t. 12.01.2017.
- Kaya, Gözde (2014). “Free Movement of Turkish Citizens After the Soysal Judgment” [Elektronik Sürüm]. Şu kitapta: Haz./Ed Fırat Cengiz ve Lars Hoffmann. Turkey and the European Union: Facing New Challenges and Opportunities. New York: Routledge, 121-138. <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=59hJAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA121&dq=denmark+after+soysal&ots=8PIupkKkEH&sig=pJSug0>

hG BZc42-
ApE9ABfYZt6AQ&redir_esc=y#v=onepage&q=denmark%20after%20so
ysa l&f=false, e.t. 05.03.2018.

King, Steven., Winter, Anne (2013). Migration, Settlement and Belonging in Europe, 1500-1930s [Elektronik Sürüm]. New York: Berghahn Books.

https://books.google.com.tr/books?id=7_QcAgAAQBAJ&pg=PA276&lpg=A276&dq=1851+gotha+treaty&source=bl&ots=yiqmIIZ3y6&sig=d-YeFkVTvI4iWhgpmGdoqh_fcWc&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwi_heHAMpXYAhWDJVAKHciDA4wQ6AEISDAE#v=onepage&q=1851%20gotha%20treaty&f=false, e.t. 29.01.2018.

A276&dq=1851+gotha+treaty&source=bl&ots=yiqmIIZ3y6&sig=d-YeFkVTvI4iWhgpmGdoqh_fcWc&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwi_heHAMpXYAhWDJVAKHciDA4wQ6AEISDAE#v=onepage&q=1851%20gotha%20treaty&f=false, e.t. 29.01.2018.

XYAhWDJVAKHciDA4wQ6AEISDAE#v=onepage&q=1851%20gotha%20treaty&f=false, e.t. 29.01.2018.

Köktaş, Arif (2009). “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı’nın Soysal ve Savatlı Kararı: Türk Vatandaşları AB Ülkelerine girişte Vize Almalı Mı?”. Uluslararası Hukuk ve Politika, 5(19), 23-38.
http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=ebsco&ano=107325_bc0f903b50af952c4520fb4ebe029459, e.t. 02.03.2018.

Köse, İsmail (2016). “Avrupa Birliği’nin Mülteci Açmazı ve Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması”. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 7(1), 1-26.
http://www.academia.edu/20172241/Avrupa_Birli%C4%9Finin_M%C3%BClteci_A%C3%A7maz%C4%B1_ve_T%C3%BCrkiye-Avrupa_Birli%C4%9Fi_Geri_Kabul_Anla%C5%9Fmas%C4%B1, e.t. 19.02.2018.

Köse Akkaraca, Melike (2015). “Geri Kabul Anlaşması ve Vizesiz Avrupa: Türkiye’nin Dış Politika Tercihlerini Anlamak”. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 3(2), 195-220.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/157263>, e.t. 13.02.2018.

Nas, Çiğdem (2015). “Türkiye-AB İlişkilerinde Geri Kabul ve Vize Serbestliği: Hareketliliğin Yönetimi”. Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 23 (2), 169- 186.
<http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=4b8690b4-1e0e-4f26-a461-a77890ac7d22%40sessionmgr4007>, e.t. 07.02.2018.

Övünç Öztürk, Neva (2016). “1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Sona Ermesine Yönelik Ölçütlerin İncelenmesi Ve Türk Hukuku Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi.” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 65(2), 393-448.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/2113/21864.pdf>, e.t. 25.01.2017.

- Özcan, Mehmet, Fatma Y. Elmas, Mustafa Kutlay ve Ceren Mutuş (2009). Bundan Sonrası? Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri [Elektronik Sürüm]. Ankara: USAK Yayınları.
https://books.google.com.tr/books?id=HrzCL9uPnRQC&pg=PA78&lpg=PA78&dq=soysal+v.+savatli&source=bl&ots=cWqRSEuuEn&sig=_owCX7_Kd uXFRFXnJtR4Xs67Tw&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwim5uO5ttfZAhVEa8 AKHftXApcQ6AEIRjAE#v=onepage&q=soysal%20v.%20savatli&f=false, e.t. 04.03.2018.
- Özsöz, Melih (2014). “Türk Vatandaşlarının Vizesiz Avrupa Yolculuğu: Vize Sorunu, Geri Kabul ve Sonrası”. Jean Monnet Kürsüsü Konferans Dizisi, 2013/2014, 131-154.
[http://www.ikv.org.tr/images/files/jeanmonnet%20teblig\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/jeanmonnet%20teblig(1).pdf), e.t. 13.01.2018.
- Parlak, Türkan Melis (2015). “Galiplerin Adaleti: Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri”. Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Sayı 38, 37-53.
http://abmyod.aydin.edu.tr/makaleler/sayi37_38_39_40/galiplerin-adaleti-nurnberg-ve-tokyo-askeri-ceza-mahkemeleri.pdf, e.t. 20.01.2017.
- Sawe, Benjamin Elisha (2017). What Is The Benelux Union? <https://www.worldatlas.com/articles/what-is-the-benelux-union.html>, e.t. 29.01.2018.
- Sönmez, Pelin., Kırık, Hikmet (2013). “Turkish-EU Readmission Agreement: A Critique of EU-Turkey Migration Dialogue”. Security Strategies, Sayı: 25, 1- 26. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/298051>, e.t. 07.02.2018.
- Sözü, 12.03.2018. “Hague Önerisine Bağış Tepkisi”, Erişim Tarihi: 09.04.2018, <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/hague-onerisine-bagis-tepkisi-2-1133681/>.
- Star, 25.10.2017. “Bakan Çelik: (AB'nin Ayrıcalıklı Ortaklık Teklifi) Buna Ahlaksız Teklif Diyoruz”, Erişim Tarihi: 10.04.2018, <http://www.star.com.tr/politika/bakan-celik-abnin-ayricalikli-ortaklik--teklifi-buna-ahlaksiz-teklif-diyoruz-haber-1267948/>.
- Süleymanov, Abulfez., Sönmez, Pelin., Demirbaş Ünver, Fatma., Akbaba, Selami Mete (2017). Uluslararası Göç ve Çocuklar [Elektronik Sürüm]. London: Transnational Press.
<https://books.google.com.tr/books?id=Js4sDwAAQBAJ&pg=PA177&lpg=PA177&dq=transit+%C3%BCIke+kavram%C4%B1&source=bl&ots=pCoP6a 9CYT&sig=ZlqPs5rZG-Mto2fu-Q8s89Xii-I&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwi2jsnZ3Y7ZAhVCEiwKHUAUDQAQ6AEI>

RjAF#v=onepage&q=transit%20%C3%BClke%20kavram%C4%B1&f=fa
lse , e.t. 03.02.2018.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2017). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2017).

https://www.ab.gov.tr/siteimages/2017_08/kronoloji.pdf, e.t. 01.03.2018.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (t.y.). Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları. https://ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf, e.t. 20.02.2018.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (t.y.). 29 Kasım 2015 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/29_kasim_2015_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf, e.t. 27.02.2018.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (t.y.). 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf, e.t. 28.02.2018.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (t.y.). Katma Protokol. https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf, e.t. 05.03.2018.

Tekin, Ferhat (2011). “Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç”. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 25, 91-100. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/151706>, e.t. 04.01.2017.

Tezcan, Ercüment (2016). “Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın Demirkan Kararı ve Türk Vatandaşlarının AB Üyesi Ülkelerde Hizmet Alımı”. Bilig, Yaz(78), 37-71. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1184-published.pdf>, e.t. 05.03.2018.

Trauner, Florian., Kruse, Imke (2008). “EC Visa Facilitation and Readmission Agreements: Implementing a New EU Security Approach in the Neighbourhood”. CEPS Working Document, 290. <https://www.ies.be/files/EC%20visa%20facilitation%20and%20readmission%20agreements.pdf>, e.t. 25.01.2018.

Türkiye Cumhuriyeti İle Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma. <http://www.madde14.org/images/6/61/ABGeriKabulAnlasma.pdf>, e.t. 25.01.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı (2013). Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları. https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf, e.t. 07.02.2018.

Türkoğlu, Oğuzhan (2011). “Mülteciler ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik”. Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 30(2), 101-118. http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=ebsco&ano=142385_92e436676a52908d44fc67af00bb9401&?, e.t. 08.01.2017.

TÜSİAD (2009). Manşet. No: 2009-05. http://www.tusiad.org/tr/tum/item/download/4362_1e912821ba1ece748359aa6403119375, e.t. 30.03.2018.

UN General Assembly. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx, e.t. 03.02.2018.

UNHCR. Legal And Practical Aspects of the Return of Persons Not in Need of International Protection. <http://www.unhcr.org/4d948b2c9.pdf>, e.t. 01.02.2018.

United Nations. Charter of United Nations. <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/>, e.t. 21.01.2017.

Uysal, Ceren (2001). “Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 1, 140-153. https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/44126330/TrkiyeAvrupaBirliililikilerininTarihse.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1518508713&Signature=%2BRsC1%2B6EqAehkuJl0v%2B3bNAbR2w%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DTURKIYE_AVRUPA_BIRLIGI_ILISKILE_RININ_TAR.pdf, e.t. 13.02.2018.

Yılmaz, Abdurrahman (2014). “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt 9/2, 1685-1704. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/93138298_95Y%C4%B1lmazAbdurrahman-sos-1685-1704.pdf, e.t. 03.01.2017.